

MAGYAR
**BIBLIOFIL
SZEMLE**
ÉVNEGYEDES FOLYÓIRAT.

SZERKESZTI:
SIKABONYI ANTAL.

II. ÉVFOLYAM, 1-2. SZÁM.
1925. JANUÁR-JUNIUS.

A LANTOS R.-T. KIADÁSA.
BUDAPEST.

TARTALOM:

	oldal
<i>Sikabonyi Antal</i> : Gróf Apponyi Sándor	1
<i>Berzeviczy Albert</i> : Időszaki sajtónk az ötvenes években	4
<i>Voinovich Géza</i> : Arany János kritikai kiadásának feladatai	7
<i>Lukinich Imre</i> : Szelepchény György esztergomi érsek mint rézmetsző	12
<i>Végh Gyula</i> : Rariora et curiosa gróf Apponyi Sándor gyűjteményéből	14
<i>Zolnai Béla</i> : II. Rákóczi Ferenc könyvtára. (I. közlemény.)	17
<i>Irdvány Mór János</i> : Jókai a külföld irodalmában	25
<i>Hoffmann Edith</i> : Pálóczy György esztergomi érsek két könyvéről	32
<i>Gulyás Pál</i> : Kazinczy és a magyar könyvművészet	37
<i>Tárca. Rákosi Jenő</i> : A könyvíró barátról	41
<i>Ruppel A.</i> : A mainzi Gutenberg-múzeum jubileuma	43
<i>Widmar Antonio</i> : A firenzei nemzetközi könyvvásár	45
<i>Rózsaffy Dezső</i> : Párisi könyvkiállítások. I. Modern francia könyvművészet. II. Ronsard-émlékiállítás	48
<i>Gárdonyi Albert</i> : Könyvértékelési előítéletek	51
<i>Szalay József</i> : Ajánlással és kézírással ékes könyvek. (III. közlemény.) ..	54
<i>Pukánszky Kádár Jolán</i> : Színészettörténeti vonatkozású pesti és budai nyomtatványok a XVIII. századból a Nemzeti Múzeum könyvtárában ..	56
<i>Sikabonyi Antal</i> : Jókai-émlékiállítás a Nemzeti Múzeumban	61
Könyvtári séták. <i>Kéky Lajos</i> : Beöthy Zsolt könyvtára	64
<i>Horváth Jenő</i> : Gróf Apponyi Albert könyvtára	67
Könyvszemle. MAGYAR BIBLIOFILIA : <i>Sikabonyi Antal</i> : Jókai Mór Művei, Centenárium kiadás; <i>Gulyás Pál</i> : Magyar életrajzi lexikon; <i>Goethe</i> : Faust, ford. Kozma Andor; <i>Révész Béla</i> : Ady tragédiája; <i>Kémeri Sándor</i> : Anatole France sétái; <i>Goethe</i> : Vallomások, ford. Wildner Ödön; <i>Reiter László</i> : Ady-könyv. <i>Révay Mór János</i> : Egy optimista könyvjegyzék. <i>Csányi Károly</i> : Végh-Layer: Tapis Turc de Transylvanie. <i>Tóth László</i> : Hóman Bálint; gróf Apponyi Sándor	69
A KÜLFÖLD RÖLUNK : <i>Horváth Jenő</i> : Malbone W. Graham: New Governments of Central-Europe. <i>Gombó István</i> ; <i>Lionel W. Lyde</i> : The Continent of Europe. <i>Podhradszky György</i> : Hogy adoptálták a csehek Jókait? Jókai regényei cseh nyelven. A „Slovák“ és a cseh Jókai-kultusz. A Pál-utcai fiúk tót nyelven	72
KÜLFÖLDI BIBLIOFILIA . <i>Isoz Kálmán</i> : G. A. E. Bogeng: Die grossen Bibliophilen. <i>Nyireő István</i> : Richard Braungart: Deutsche Exlibris und andere Kleingraphik der Gegenwart. <i>Balogh László</i> : Taschenbibliographien für Büchersammler. I. Sander: Die illustrierten französischen Bücher des 19. Jahrhunderts. 2. Brieger: Deutsche Erst- und Original-Ausgaben ..	78
Folyóiratszemle. — <i>reő</i> : Magyar könyvszemle; Zeitschrift für Bücherfreunde. <i>P. J.</i> : Monatshefte für Bücherfreunde und Graphiksammler. <i>K. B.</i> : Bulletin du Bibliophile et du Bibliothécaire; Le Correspondant; Bibliothèque Universelle et Revue de Genève. <i>R. E.</i> : Bulletin of the New-York Public Library; The Library Journal; Manchester Guardian Weekly	82
Könyvtári élet. <i>Sikabonyi Antal</i> : Nemzeti Múzeum könyvtára; Egyetemi Könyvtár; Fővárosi Könyvtár. <i>Pasteiner Iván</i> : Bibliografiai Központ ..	89
Magyar Bibliofil Társaság. <i>Kremmer Dezső</i> : Új bibliofil kiállítás	93
Hírek. <i>Lukinich Imre</i> : Egy magyar bibliofil emléke (Babics József.) <i>Alapy Gyula</i> : Jókai-kéziratok és -relikviák a komáromi Jókai-émlékiállításon. <i>Isoz Kálmán</i> : Kacsóh Pongrác hagyatékának árverezése. <i>Goriupp Alisz</i> : Az első magyar újság előfizetői. <i>Widmar Antonio</i> : Olaszkrónika. — <i>reő</i> : Német, francia, angol, amerikai könyvpiac. <i>Végh Gyula</i> : A Royal Society könyvárverése. <i>P. Gy.</i> : Jókai cseh fordítójának 60. életévfordulója. <i>B. R.</i> : Nemzeti könyvtanács Angolországban. Szerkesztő-változások. s. a.: Bandholtz tábornok. <i>Akantisz Viktor</i> : A Magyar Bibliofil Szemle könyvdíszítéseirol. <i>Sikabonyi Antal</i> : A Magyar Bibliofil Szemle olvasóihoz	95
Sommaire. — Bulletin de la Revue Hongroise de Bibliophilie	105

Kéziratok, ismertetésre szánt könyvek, cserepéldányok a szerkesztő címére a Magyar Nemzeti Múzeumba küldendők.

M A G Y A R
B I B L I O F I L
S Z E M L E

ÉVNEGYEDES FOLYÓIRAT

*

SZERKESZTETTE:
SIKABONYI ANTAL

II. ÉVFOLYAM. 1925.

A LANTOS RT. KIADÁSA
B U D A P E S T

TARTALOMJEGYZÉK

TANULMÁNYOK, CIKKEK

<i>Angyal Dávid: A Figyelmező története</i>	113
<i>Berzeviczy Albert: Időszaki sajtónk az ötvenes években</i>	4
<i>Csekey István: Jókai a rokonnépek irodalmában</i>	131
<i>Elek Artúr: Fáy Dezső, a könyvillusztrátor</i>	202
<i>Ferenczi Zoltán: Jókai idegen nyelvekre fordított műveinek jegyzéke</i> .. 177,	265
<i>Gárdonyi Albert: Könyvértékelési előítéletek</i>	51
<i>Gulyás Pál: Kazinczy és a magyar könyvművészet</i>	37
<i>Henriot Émile: A könyvkedvelés dícsérete</i>	193
<i>Hoffmann Edith: Pálóczy György esztergomi érsek két könyvéről</i>	32
— Várady Péter kalocsai érsek könyvtárának maradványai	215
<i>Jambrekovich László: A nagyapponyi Apponyi-könyvtár</i>	116
<i>Kéky Lajos: A Nemzeti Színház sugókönyvei</i>	197
<i>Kelényi B. Ottó: A stereotypia első magyar mestere</i>	121
<i>Kumlik Emil: Elvesztett kincsek</i>	126
<i>Lukinich Imre: Szelephény György esztergomi érsek mint rézmetsző</i>	12
— Budapesti Szemle történetéből	223
<i>Pukánszky Kádár Jolán: Színészettörténeti vonatkozású pesti és budai nyomtatványok a XVIII. századból a Nemzeti Múzeum könyvtárában</i>	56
<i>Rákosi Jenő: A könyvíró barátról</i>	41
— Jókai külföldön	264
<i>Révay Mór János: Jókai a külföld irodalmában</i>	25
<i>Rózsaffy Dezső: Párisi könyvkiállítások</i>	48
— A párisi Exposition des arts décoratifs könyvkiállítása	144
— Művészi sokszorosító eljárások	227
<i>Ruppel A.: A mainzi Gutenberg-múzeum jubileuma</i>	43
<i>Sikabonyi Antal: Gróf Apponyi Sándor</i>	1
— Jókai-emlékkiállítás a Nemzeti Múzeumban	61

<i>Sikabonyi Antal</i> : Romain Rolland a magyar irodalomban	229
<i>Siklóssy László</i> : Magyar osztály a newyorki Public Libraryben?	134
<i>Szalay József</i> : Ajánlással és kézírással ékes könyvek	54, 145, 234
<i>Szilágyi Géza</i> : Fejezetek az erotikus irodalom bibliofilájából és bibliografiájából	206
<i>Végh Gyula</i> : Rariora et curiosa gróf Apponyi Sándor gyűjteményéből	14
<i>Voinovich Géza</i> : Arany János kritikai kiadásának feladatai	7
<i>Widmar Antonio</i> : A firenzei nemzetközi könyvvásár	45
<i>Wildner Ödön</i> : A komáromi Jókai-vagyton	142
<i>Zolnai Béla</i> : II. Rákóczi Ferenc könyvtára	17, 137, 219

KÖNYVTÁRI SÉTÁK

<i>Horváth Jenő</i> : Gróf Apponyi Albert könyvtára	67
<i>Kéky Lajos</i> : Beöthy Zsolt könyvtára	64
— Gárdonyi Géza könyvtára	148
— Ravasz László könyvtára	237
<i>Widmar Antonio</i> : Carducci könyvtára	240

KÖNYVSZEMLE

<i>Balogh László</i> : Taschenbibliografien für Büchersammler. I. Sander: Die illustrierten französischen Bücher des 19. Jahrhunderts. II. Brieger: Deutsche Erst- und Original-Ausgaben	80
<i>Csányi Károly</i> : Végh-Layer: Tapis Turc de Transylvanie	72
<i>Elek Artúr</i> : Újabb francia könyvillusztrációkról	251
<i>Fitz József</i> : Rariora et curiosa	245
<i>Gombó István</i> : Lionel W. Lyde: The Continent of Europe	74
<i>Gyergyai Albert</i> : Liber Almicorom Romain Rolland	249
<i>Havran Dániel</i> : Haebler Konrad: Deutsche Bibliophilen des XVI. Jahrhunderts	159
<i>Horváth Jenő</i> : Malbone W. Graham: New Governments of Central-Europe	72
— Hayes H. J. Carlton: A political and social history of modern Europe	156
— George A. Birmingham: A Wayfarer in Hungary	247
<i>Isoz Kálmán</i> : G. A. E. Bogeng: Die grossen Bibliophilen	78
<i>Kozma Andor</i> : A „Honfoglalás“	242
<i>Ks</i> : Kner Erzsébet: Könyvkötőmesterség	246
<i>Lukinich Imre</i> : Gróf Apponyi Sándor könyvtárának katalógusa	154
<i>Nyireő István</i> : Richard Braungart: Deutsche Exlibris und andere Klein-graphik der Gegenwart	80
<i>Paulovits István</i> : Index bibliographicus	161
<i>Podhradzky György</i> : Hogy adoptálták a csehek Jókait? Jókai regényei cseh nyelven. A szlovák és a cseh Jókai-kultusz	77
— Josef Holeček: Prvé tříletí Čkoslovenské Republiky	157
— Pražak: Československy Narod	247
<i>Pukánszky Kádár Jolán</i> : Gesamtkatalog der Wiegendrucke	160
<i>Révay Mór János</i> : Egy optimista könyvjegyzék	71

<i>Sikabonyi Antal</i> : Jókai Mór művei, centenáriumi kiadás; Gulyás Pál: Magyar életrajzi lexikon; Goethe: Faust, ford. Kozma Andor; Révész Béla: Ady tragédiája; Kémeri Sándor: Anatole France sétái; Goethe: Vallomások, ford. Wildner Ödön; Reiter László: Ady-könyv	69
— Könyvkiadóink és az új magyar könyvek	152
— Emlékkönyv gróf Klebelsberg Kunó negyedszázados kultúrpolitikai működésének emlékére	155
— Új könyvek. (Herczeg Ferenc műveinek jubileumi kiadása; Kozma Andor Honfoglalása; Czillich Anna naplója; Flaubert: Érzelmek iskolája; Krúdy Gyula: A tegnapiak ködlovagjai; Hóman Bálint: A forráskutatás ... és más új könyvek.)	242
<i>s. a.</i> : A Pál-utcai fiúk tót nyelven	78
— Novák László: Grafikai sokszorosító művészetek	246
<i>Tóth László</i> : Hóman Bálint: Gróf Apponyi Sándor	72
<i>Végh Gyula</i> : Gutenberg-Festschrift	250

FOLYÓIRATSZEMLE

<i>I. K.</i> : Magyar Könyvszemle; Monatshefte für Bücherfreunde und Graphiksammler	253
<i>K. B.</i> : Bulletin du Bibliophile et du Bibliothécaire; Le Correspondant; Bibliothèque Universelle et Revue de Genève; Revue de deux Mondes 85, 164, 254	
<i>P. I.</i> : Monatshefte für Bücherfreunde und Graphiksammler	83, 162
<i>R. E.</i> : Bulletin of the New-York Public Library; The Library Journal; Manchester Guardian Weekly; Public Libraries	86, 165, 255
<i>reő</i> : Magyar Könyvszemle; Zeitschrift für Bücherfreunde; Zentralblatt für Bibliothekswesen	82, 163
<i>Widmar Antonio</i> : I Nostri Quaderni	256

KÖNYVTÁRI ÉLET

<i>Bártfai Szabó László</i> : Az Akadémia könyvtára	257
<i>Fitz József</i> : Az Egyetemi Könyvtár	257
<i>Kremmer Dezső</i> : Fővárosi Könyvtár	258
<i>Lukinich Imre</i> : Nemzeti Múzeum könyvtára	257
<i>Nagy Miklós</i> : A Nemzetgyűlés könyvtára	258
<i>Pasteiner Iván</i> : Bibliografiai Központ	91
<i>Sikabonyi Antal</i> : Nemzeti Múzeum könyvtára, Egyetemi Könyvtár, Akadémia könyvtára, Fővárosi Könyvtár, Nemzetgyűlés könyvtára	89, 169

MAGYAR BIBLIOFIL TÁRSASÁG

<i>Kéky Lajos</i> : A magyar szépliteratura virágoskertje	170
<i>Kremmer Dezső</i> : Új bibliofil kiállítás	93
<i>Végh Gyula</i> : Új kiadványok	259

HÍREK

<i>Akantisz Viktor</i> : A Bibliofil Szemle könyvdiszítéseinél	103, 175, 262
<i>Alapy Gyula</i> : A cseh akadémia és egy magyar könyvtár Comenius-könyvei ..	174
— Jókai-kéziratok és relikviák a komáromi Jókai-emlékkiállításon	95
<i>B. R.</i> : Nemzeti könyvtanács Angolországban	102
— A német könyvpiac hanyatlása	174
<i>Csekey István</i> : Jókai az orosz, lett és litván irodalomban	261
<i>Goriupp Alisz</i> : Az első magyar újság előfizetői	98
<i>Isoz Kálmán</i> : Kacsóh Pongrác hagyatékának árverezése	97
— A lipcsei Musikbibliothek Peters	173
<i>Jambrekovich László</i> : Gróf Apponyi Sándor ex libris-terve	260
<i>Ks.</i> : Deák Ferenc könyvtára	173
<i>K. L.</i> : Elzevir, Hevesi Sándor új darabja a Nemzeti Színház Kamara- színházában	175
<i>L.</i> : Brábek Ferenc 75 éves	175
<i>Lukinich Imre</i> : Egy magyar bibliofil emléke (Babics József)	95
— Hellebrandt Árpád	260
— <i>reő</i> : Német, francia, angol, amerikai könyvpiac	99
<i>P. Gy.</i> : Jókai cseh fordítójának 60. életévfordulója	102
— A Felvidék sajtója 1924-ben	175
<i>s. a.</i> : Bandholtz tábornok	103
— A Nemzeti Múzeum könyvtára duplumainak aukciója	262
<i>Sikabonyi Antal</i> : A Magyar Bibliofil Szemle olvasóihoz	104, 263
— A százéves M. Tud. Akadémia. — Petrik Géza	172
— Jókai külföldön	176
<i>Végh Gyula</i> : A Royal Society könyvárverése	101
<i>Widmar Antonio</i> : Olasz krónika	99
<i>Sommaire. — Bulletin de la Revue Hongroise de Bibliophilie</i>	105, 188, 284

Arponylandor

GRÓF APPONYI SÁNDOR

1844 JANUÁR 19 — 1925 ÁPRILIS 18

Z AKADÉMIAI Almanach 1888-ban, amikor mint az Akadémia új igazgatósági tagját felemlíti, a meglepően hosszú cím- és ranglisták között csak ennyit ír róla: cs. kir. kamarás. Neve nem tűnt fel a hercegi, grófi, főpapi, miniszteri tagok sorában. Azonban az Akadémia jól választott. Lapok nem említik nevét. Arcképét nem találni sehol. A homályból bontakozik ki kultúrtörténelmünknek ez a nagy alakja. Koporsója mellett, melyet tisztartók visznek vállukon a lengyeli családi sírboltba, a hivatalos Magyarország s tudományos világunk nevében csak egy szónok beszélt: *Hóman Bálint*. Ő azonban méltó szavakat talált a nagy elhúnythoz.

Valami nem mindennapi vígasztaló érzés: elgondolkodni Apponyi Sándor nagyságán. Nem volt költő, nem volt szónok, sem nagy politikus. A nagyok külön osztályát lehet megalkotni róla. Mert a nagyság minden jele megmutatkozott rajta. Legnagyobb magyar bibliofil? Bármennyire is büszke lehetne a Magyar Bibliofil Szemle ez epitheton ornansra: e megjelölés szegényes hozzá. Mindenesetre többet tett a magyar kultúráért, mint azok, akik oklevelek másolásával, szógyökerek magyarázgatásával vezéreik a tudományos életnek. És óh, többet az országért, mint megannyi politikusunk.

A végeérhetetlen szántóföldektől, beláthatatlan vadászterületektől övezett főúri kastélyok sarja Párisban születik. Ott és abban az időben, amikor új nevek és új kultúrtörökrvések köszöntik az új időket. Ifjúsága itthon a Bach-korszakba esik. Albrecht főherceg készíti elő az ifjú Ferenc József látogatásait. A Corvinákat por lepi a könyvtárakban. Az irodalomban Sajó élesztgeti a nemzetet.

Férfikora, amikor a jövőendő tervek már kibontják szárnyukat a lélekben, a nyugati világvárosok életének sodrába veti. Apja

Párisban, majd Londonban a monarchia követe. S ez már családi hagyomány. Kecskeméthy Aurél említi naplójában nevelőjét, ki Londonba kísérte az ifjút. S úgy említi, mint a maga jóbarátját. A család gondoskodott róla, hogy udvari ember váljék belőle, mint a többi mágnás-ifjúból. Egy ideig titkárkodott is a londoni követségben. De inkább érdekelhette Renan, Macaulay szelleme, mint a követi élet.

Itthon a nemzeti életerő küzd a pusztítás politikája ellen. Schmerling politikáját támogatják a főurak: Apponyi, Eszterházy, Forgách, Zichy, Nádasdy és a többiek. Velük ellentétben látja nemes küzdelmét gróf Teleki Lászlónak. S abban az esztendőben, amikor egy másik gróf az *Ein Blick*ben az elborult léleknek magához tért döbbenetes erejével rázza az udvari politika oszlopait: a mi grófunk egy londoni könyvárústól megszerzi a *Biga Salutist*. S ettől kezdve határozott irányt vett élete, s célját nem tévesztve, egyenes vonalban haladt egy különleges nagyság ormai felé.

Az ellentéteknek mindig nevelő hatásuk van. S ki mondja, hogy az ellentétek látása s küzdelme a lélekben nem volt befolyással az ifjú grófra? Abban, hogy hátat fordítson a politikának s egész életét a magyar kultúrának szentelje és egész élete eredményét a nemzetnek áldozza?

Elméjében Páris, London kultúrája. Lelkében a magyar puszták álmodozó köde. De délibábja is. Elindul keresni távoli századokba a magyar kultúra külföldi nyomdokait, nem kevésbé hősi lélekkel, mint ahogy Kőrösi Csoma elindult Keletre keresni a magyarok bölcsőjét. S ehhez az elhatározáshoz nagy szív kell s nemcsak a könyvnek, hanem a hazai földnek is nagy szeretete. Szerzetesi türelem, nagy értelmi és erkölcsi erő. S mindez abban az eredményben, amit Apponyi Sándor gróf élete felmutat: nem ér-e fel minden más tehetséggel? Az ő munkája eredményéből rajzolódik elénk a magyar kultúra térképe külföldön. Összegyűjti a mi viszonyainkkal foglalkozó magyar és nem magyar szerzőknek külföldön megjelent munkáit, s újságokat, röpiratokat, metszeteket oly teljes számban, amint az a világ egy könyvtárában sem található. A magyar humanizmus, a mohácsi vész, török háborúk, az egész magyar mult az ő keze munkája nyomán új fényt nyer. Könyvtárának híre régen eljutott külföldre. Az *Apponyiana* szót legnagyobb kultúrértékeink között jegyzik világszerte. Kultúránk egyik legnagyobb bányásza ő. Könyvtárának páratlan széles látókörrrel feldolgozott s egész kis értekezésekkel ellátott katalógusa, melyet újabb két kötet fog követni: történelmünknek egyik legbecsesebb forrás-munkája.

Ne mondja senki azt, hogy ilyenén munkához csak pénz kell. Pénz van másutt is. Apponyi Sándor gróf egymaga végezte el, amit évtizedek óta egyesek s kultúrintézmények elmulasztottak. Szerencsés keze volt? Igen. Annyiban, hogy a természet az igaz emberek munkáját szíven viseli. Azonban pénznél, szerencsénél több kell ahhoz, hogy valaki például *Marullus* himnuszai között Mátyás

királyhoz írt versekre bukkanjon, avagy *Hans Sachs*: Ursprung des Behemischen Landes című költeménye végén Buda bevételéről írt versezetet fedezzen fel. Költői lélek kell ehhez. Ebben a lassú, fáradságos, prózai munkában — amelyben antikvár katalógusok az iránytűk — egy nagy magyar álmodó lelke rejtőzik.

Mily szerepet töltött be Nagy-Magyarország az idegen népek kultúrájában? Hogy kapcsolódik be Magyarország az európai történelem kialakulásába? Ezt felmutatni ma, amikor földünket szét-tépték, multunkat megtagadták: külön feladat, külön hivatás. Legjobbkor végzett munka.

Apponyi Sándor gróf nagyságát emeli, hogy felbecsülhetetlen értékű könyvtárát a *Magyar Nemzeti Múzeum* könyvtárának adományozta. Ne méricskéljük profán milliárdokkal a könyvtár értékét. Nagylelkű adományozók eddig is akadtak, akik azonban inkább nemzedékeken át gyűjtött kincsektől váltak meg. Apponyi Sándor gróf maga gyűjtötte, maga dolgozta fel könyveit — hiszen őseinek híres könyvtára Londonban árverésen kelt el — s a maga egész életén át gyűjtött, szívéhez annyira hozzánőtt kincseit ajánlotta fel még életében nemzetének.

Hogy könyveit gondos kezekkel ápolta, s a világ első könyvkötő-művészeivel öltöztette drága köntösökbe: az szinte természetes.

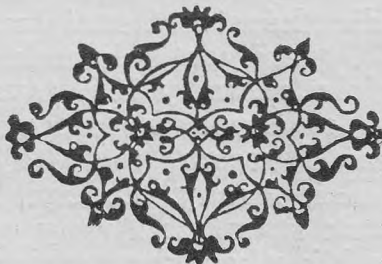
Megérte, hogy a nemzetgyűlés — gróf Klebelsberg Kunó kultuszminiszter kezdeményezésére — törvénybe iktatta érdemeit.

Szép élete volt. Keveseknek adatik meg, hogy egy hosszú életen át zavartalanul egyazon célért dolgozhassanak. S mennyi bölcsesség kell az így vállalt kötelesség hű teljesítéséhez!

S napjainkban, amikor úgy látszik, mintha az idealizmus, az áldozatkészség kiveszett volna, mintha az egyéni, önző érdek elnyomna minden nemesebb célt: az ilyen munka, az ilyen tett megvigasztalhat mindannyiunkat: a mai lelketlen állapot csak átmenet.

Apponyi Sándor gróf élete-munkája mintha azért rendeltetett volna, hogy utat mutasson saját társadalmi osztályának, bennünket pedig figyelmeztessen arra, hogy jelenünk fölött szigorúan ne ítélkezzünk s jövőnk fölött kétségbe ne essünk.

Sikabonyi Antal.

IDŐSZAKI SAJTÓNK AZ ÖTVENES ÉVEKBEN

NAPISAJTÓ az irodalom ismertetése, terjesztése és népszerűsítése, sőt bírálata és irányítása terén is különösen az abszolút uralom első éveiben nagy szerepet vitt. Az ötvenes évek második felében az időszaki sajtó fejlődése, az irodalom iránti érdeklődés növekvése s a hatalom nyomásának enyhülése következtében ennek a szerepnek még nagyobb fontosság jutott. Igaz, hogy a sűrűn keletkezett ilyfajta vállalatok gyakran mulandóknak bizonyultak, de voltak közöttük olyanok, melyek huzamos időn át szolgálták az irodalom érdekét, sőt olyanok is, melyek a legújabb időkig fennállottak vagy még fennállanak. Az 1854—58 közötti években Magyarországon összesen ötvenöt, részint már régebben is létezett, részint újabban keletkezett lapot és folyóiratot számláltak, melyekből ebben az időközben tizenkettő szűnt meg vagy alakult át. Magában Pesten 1858 elején harmincegy magyar lap és időszaki közlöny jelent meg kilenc német és két szláv mellett. A politikai élet elnyomtatása következtében előtérbe nyomult szépirodalmi lapok versengése a közönség kegyéért néha ízléstelen vásári zsvajjá nőtt, de mindenesetre hozzájárult a szépirodalmi termelés élénkítéséhez.

Fontos szerep jutott Szilágyi Sándor füzetes vállalatainak, továbbá a *Pesti Naplónak*, a *Vasárnapi Ujságnak*, a *Délibábnak*, a *Nemzeti Könyvtárnak* és a *Szépirodalmi Lapoknak*. Az 1854. év elejével indult meg a *Pester Lloyd*, mely nemcsak a gazdasági érdekek németnyelvű közlönyévé vált, hanem már az első időben is jó szolgálatakat tett a magyar irodalomnak a külföldön való ismertetése terén. A *Hölgyfutár* Nagy Ignácnak 1854-ben bekövetkezett halála után Berecz Károly szerkesztésébe ment át, kinek sikerült továbbra is a legelőkelőbb szépírók közreműködését biztosítani s szerkesztőségét a fiatal írók otthonává tenni; lapja csak egyszer forgott veszélyben, amikor t. i. a pesti jogászokat azért, mert báljukon behozták a magyar ruha viselését, meg merte dicsérni. 1852-ben Vajda János indított meg egy nem hosszú életű szépirodalmi hetilapot, a *Nővilágot*, mely szép divatképeivel hozzájárult a magyar női ruhaviselet terjesztéséhez. Ugyanilyen szépirodalmi és divatlap volt a Bulyovszky Gyula *Nefelegtse*, mely 1859 tavaszán indult meg.

Mint a népszerű tudományos irodalom közlönye indult meg 1850-ben az *Uj Magyar Muzeum*, mely a tudományok minden szakára kiterjedt; Gyulai, Arany, Erdélyi, Hunfalvy Pál, Ipolyi, Horváth Cyrill dolgoztak számára; Arany egy verstani értekezést közölt benne. Gyulai a következőkben szabta meg a folyóirat programját: „A mult követeli, a jövő várja, hogy szellemi felsőbbségünkkel terjeszkedjünk, teljes díszben megteremtsük a nemzeti

műveltséget, mely nemzetiségünk erősebb támasza minden politikai intézménynél és a szabadságnak is biztosabb záloga, mint egyelőre látszik.“

Az említett folyóiratoknál tartósabb életre és nagyobb jelentőségre volt hivatva a *Budapesti Szemle*, mely 1857 őszén indult meg a Csengery Antal szerkesztősége és kiadósága mellett. Mindjárt első száma Csengeryn kívül Gyulaitól, Keménytől, Hunfalvy Jánostól, Szalay Lászlótól hozott s Eötvöstől, Hunfalvy Páltól, Paulertől, Brassaitól, Gregusztól és Szász Károlytól ígért közleményeket. Tudvalevőleg Szalay és Eötvös már 1840-ben indítottak ily címen szemlét, mely azonban csak két számot ért meg; Csengery a felújított vállalat tervrajzát gondosan körülírta, feladatául a tudományok népszerűsítését, az essay-irodalmat, a világ tudományos mozgalmait mellett a politikai események figyelemmel kísérését is, jeles szépirodalmi művek közlését s egyúttal az irodalmi és művészeti kritikát jelölvén meg. De már egy évvel később panaszkodnia kellett, hogy az előfizetők száma csökken s attól fél, hogy a „generosa ratio“ cserbenhagyja vállalatát.

Míg tehát a magasabbrendű irodalmi folyóiratok még nem csekély nehézségekkel küzdtek, az ötvenes évek haladtával mindinkább terjeszkedtek a *népies irodalmi vállalatok*. A népies iránynak e korban nálunk tulajdonképen legnemesebb képviselője maga Fáy András volt, ki legjobban értett hozzá elbeszélő műveiben is a népszerűt az erkölcsnemesítővel kötni össze. 1858 nyarán megjelent *Halmai-családja* mintegy „képnélküli Orbis Pictus“ a legnépszerűbb formában egyenesen nevelő és oktató feladatot teljesített. Általán az elismert tekintélyes írók nem áttaláltak leszállani a néphez is; így Vas Gereben 1854-ben indított meg egy népies folyóiratot *Falusi esték* címen, melyből azonban csak négy füzet jelent meg s ugyanakkor Csengery és Kemény szerkesztése mellett megindult a szintén rövid életű *Magyar nép könyve* szépirodalmi tartalommal, Friebeisz István pedig a *Magyar nép könyvtárát* adta ki Fáy előszavával. Népszerűek voltak a Mayer István (István bácsi) népkönyvei. A Greguss Gyula és Hunfalvy Jánostól szerkesztett *Család könyve* főképp a természettudomány népszerűsítését tűzte ki feladatául. Nagy jelentőséggel bírtak e korban az irodalmi tartalmú *naptárak*, melyek százazreknek majdnem egyedüli olvasmányául szolgáltak; Vahot Imre, Vas Gereben, Fényes Elek, Pákh Albert, Ballagi Mór ráérttek az ilyeneknek szerkesztésére is; a jó irányú ponyvairodalomban pedig a Tatár Péter (Medve Imre) verses és prózai elbeszélései voltak a legkeresettebbek.

Jellemző, hogy míg a *Pesti Napló* 1854 tavaszán arról panaszkodott, hogy bár több könyv jelenik meg s kél is el, mint a forradalom előtt, az olvasóközönség inkább az alsóbb, mint a felsőbb osztályokból került ki s ezért nyerseségre, póriasságra, sőt tartalmatlanságra és felszíniességre szoktatja az írókat, sokkal inkább, mint a régi táblabíróvilág. 1856 végén Salamon Ferencnek azért kellett felszólálnia, hogy az „ujság- és naptárgyártók“, az „irodalmi üzerek“

befolyásolják a közönséget, mely bukni hagyja a *Magyar nép könyvét*, nem pártolja a *Család könyvét*, mikor a keveset érő *Vasárnapi könyvtár* és a képes ujságok mindent elnyelő népszerűségnek örvendenek, úgyhogy az irodalom alsóbb része elborítással fenyegeti a felsőbbet, a nemesebbet, jobbat.

A sajtó és a folyóiratok nyújtották természetesen az irodalmi kritika terét is, melyen régi és új erők nagy buzgalommal s néha nagy hevességgel is vették fel a nemzeti katasztrófa által megszakított munka fonalát.

A régiek közül Bajza — testi leromlása következtében — egészen elhallgatott; Erdélyi János, Toldy Ferenc, Greguss Ágost, Brassai Sámuel, Csengery Antal régi elveiket alkalmazták a megváltozott viszonyokra. Erdélyi bölcsészti elmélyedéssel egész korszakokat átfogó, szinte irodalomtörténeti szemlét nyújtó bírálatokat is ír, sok értékes és maradandó ítéletet adva benne. Toldy Ferenc sohasem volt egészen ment az elfogultságtól és pártoskodástól, de e korbeli nagyérdemű munkássága inkább az irodalomtörténet felé irányult. Greguss mindig esztétikai magaslatra helyezkedve bírálta a *Pesti Napló* tárcájában, nem mindig tévedhetetlen ítélettel, az irodalom napi jelenségeit is. Brassai különösen egy Jósika elleni kíméletlen támadással keltett feltűnést. Csengery Antal volt Ipolyi magyar mitológiájának szigorú bírálója.

Salamon Ferenc érdemes kritikusi működése az ötvenes évekkel veszi igazán kezdetét; szigorú bírálója volt az egykorú dráma-irodalomnak, amire szükség is volt; egyébiránt kritikái szigoruk mellett többnyire igazságosak voltak és mindig tanulságosak. Éppígy a Kemény Zsigmondéi, ki szigort, elmélyedést, széles látókört kívánt a kritikustól s műbírálataiban maga is ehhez tartotta magát. Mint a multban, úgy most is költőink is gyakoroltak irodalmi kritikát; Gyulairól külön kell megemlékeznünk; Szász Károly lendületes és formás volt a kritikában is, melyben szintén elárulta nagy világ-irodalmi műveltségét. Arany János szigorú, de mindig jóakarató és tárgyilagos bíráló volt, személyeket sohasem támadott, legkedvezőlenebb ítéleteit általánosságban szerette elmondani, néha költői formában is, mint *Vojtina leveleiben*, melyben a korabeli tehetségtele-nül féktelenkedő költőket egyebek közt így ostorozza:

Minden szemét vers egy-egy drága kincs,
..... Gazt ápolni hűn
Hazafias tett: gyomlálgatni bűn,
Azért előre mindenféle díbdáb,
Hancúzni a Parnasszuson mezítláb!...

Gyulai már ez időben nagyot haladott azon az úton, mely őt utóbb a magyar kritikai irodalomban oly jelentőséghez juttatta, amely költői érdemeit is elhomályosítja s neki a legnagyobb magyar kritikus babérját biztosította. Mindjárt pályakezdése kimutatta kritikusi egyéniségének összes fény- és árnyoldalait. Jellemben szilárd volt, elveiben következetes, ítéletében önálló, felfogásában,

ézelmében igazán magyar s a hizelgés, pajtáskodás, pártfogás és hatalom számára teljesen hozzáférhetetlen, de azt maga elismerte, hogy az irodalomban határozott rokon- és ellenszenvei vannak. Nem tudott mindig elfogulatlan lenni. Igazsága érzetében gyakran kíméletlenül éles volt; csak egyforma, igen magas mértéket szerzett alkalmazni, melyet kevesen értek el, úgyhogy az ő megállapításai szerint igazi irodalmi értékeink nagyon kis számra zsugorodnak össze; de kritikája, ha néha bántó s talán túlzó is volt, nagyban járult hozzá irodalmunk tisztogatásához s a helyes irány és mérték felismeréséhez.

A közfigyelmet mint kritikus főleg 1854-ben Petőfiről írt, hosszú időre mértékadóvá vált tanulmányával vonta magára; de már a Szilágyi Sándor *Röpíveiben* közölt kritikákat s utóbb a Szilágyi Ferenc *Budapesti Hirlapjának* lett állandó kritikusa. Legnagyobb harcait Jókaival részint a *Pesti Naplóban*, részint a *Budapesti Szemlében* vívta meg s ezek már kiterjedtek a színházi bírálatra is, ahol Gyulainak az olasz Ristori Adelaidét dicsőítő cikkei Jókai nevének féltékenységét kelthették fel. A nagy népszerűségnek örvendő költő drámáinak éles bírálata a kiváló, fiatal kritikus részéről, bármily szenvedélyes és személyes összeütközéseket is idézett fel, tulajdonképpen irodalmi irányok harca volt: a már-már hanyatló romantikáé, melyet Jókai törhetetlenül képviselt, az érvényre emelkedő költői realizmussal, mely mellett Gyulai kardoskodott, amely nálunk főképp Kemény későbbi regényeiben nyert kifejezést.

Berzeviczy Albert.

ARANY JÁNOS KRITIKAI KIADÁSÁNAK FELADATAI

ARANY műveire hivatkozik példaképpen legsűrűbben az irodalom elmélete, a kritika, az irodalomtörténet összehasonlító ága, a nyelvtudomány, s a költőnek máig sincs sem részletes életrajza, sem kritikai kiadása. Ez utóbbi készülöben van, a költő százados évfordulójára kellett volna megindulnia, de a mostoha idők útját állották, s ameddig ellátni, a közelebbi jövő sem biztató, noha idegen íróknak egész gyűjteményei tudnak megjelenni magyarul, amelyeket pedig otthon sem olvasnak válogatás nélkül. Pedig irodalmunkra ismét a nemzeti érzés ápolásának, a nemzetmentésnek feladata vár, s e hivatás kiváltképpen Aranyra hárul, mert munkái nemcsak a tősgyökeres magyar nyelvnek, hanem a magyar gondolkodásnak is tökéletes kifejezői, s a nemzeti érzés mellett megtestesítői a nemzeti jellemnek is. Kritikai kiadás hiányát nem pótolják a pusztá szövegkiadások,

s oly népszerű jegyeztes kiadás sem, minő a kisebb költeményekből mostanában jelent meg. Sőt ebből éppen azt látni, mennyi személyes és korvonatkozás halványult el e folyvást magyarózott munkákban is, hány célzás tetszik ma pusztá szólamnak, mint a *Koldus-énekben* a sebesülteknek ígért tíz hold föld vagy ezer pengő emlegetése, amit Kossuth 48 december 22-én a Honvédelmi Bizottmány nevében valóban kihirdetett. Maga a pontos időrend nem egy költeményt tisztább világításba helyez. Költeményeiből így költői önéletrajz alakul, mely korát is jellemzi. Például a *Kozmopolita költészet*, Arany költői hitvallása, megisméltése *A költő hazája* korábbi fogadalmának, a hetvenes évek végén, az idegen áramlatok és divatok korában, alkalmi költemény is volt; a költő egyenesen azzal küldte Vadnay Károlynak: „... a költészet nemzetiessége mellett kötelesség s legillőbb felszólalni nekem, ki még ez irány utolsó mohikánjakép a földön járok“. Címe ez első fogalmazáson: *Csak itthon!*, — ez az ő műzsájának önvallomása; ezt áthúzza, s több éllel azt írja helyébe: *Világ-költészet*; a kapcsos könyvbe ezzel a még találóbb címmel kerül: *Kozmopolita költészet*. A cím változata egyre határozottabb állásfoglalást jelent. Művészi gondja a későbbi kiadásokban, sőt kézi példányaiban is folyvást javítgatott, s e változtatások oly öntudatos költőnél rendkívül tanulságosak; figyelmes búvárkodó valósággal gyakorlati költészettant talál bennük. Például a *Tetemrehívásban* a halott felbuzgó vére nyomán kelő elszörnyedés előbb csak így volt festve: Döbbenet által a közcsoda nagy, — ami csak tudtul adja a csodálkozást. Három szó megváltoztatásával a borzadás fagyasztó, szívreható ereje patológiai hűséggel így van éreztetve: Döbbenet által a szív ere fagy. A kézirat egy-egy kitörölt sora olykor szorosabbá teszi a költemény kapcsolatát a költő érzésével, életével; pl. *A pusztai fűz* allegoriájában az első fogalmazás pontosan lefesti a magányos fát a gáton, az út mellett, s panaszában azt mondatja vele:

Volna ugyan módom látni elég népet
Néha, midőn mennek karcagi vásárra.

E pontos helyrajzból bizonyos, hogy a vers való szemléletből fakadt; de a sindevész fában magát látta, amint kedvetlenül teng az idegen városban. A *Családi körben* a „béna harci“ előbb honvéd volt, csak a cenzura miatt kellett általánosabbá tenni a kifejezést, de később a költő versei kézipéldányában visszajavította honvédre. Beszéde is nyiltabb volt, bujdosásról beszélt s hazatérésről; de midőn a *Losonczi Phoenix*-be fölküldte, a szerkesztő, Vahot Imre, az akkori „sajtószabadságra“ hivatkozva, változtatást kívánt, mert különben a vers költőjét is, „az egész vállalatot is veszélyeztetné“. Vahot levele kiadatlan, de megvan. Még oly ártatlan allegorián is, minő *A hegedű*, talált változtatni valót „az illető hely“, mint Friebeisz szintén kiadatlan leveléből látni. Ennyire közrehatottak egyik-másik költemény végleges kialakulásánál az egyéni és a korviszonyok.

· Mint nagy művészek rajza mellett a lapszélen egy-egy röpke váz-

lat, kéziratái szélén néha hevenyében odavetett röpke sorok maradtak. Így az *Érzékeny búcsú* hátlapján e gyönyörű pár sor:

Ohajtanék én egy csöndes tanyát,
Derült egü völgy nyájas kebelén,
Hová a hánykodó világ zaját
Elvétve hozná a szél csak felém,
Mint messze tenger zúgó moráját,
Mely lassan elhal a puszták szelén...

Így maradt meg két Burns-fordítás töredéke, s Béranger *Yvetoti királyából* néhány versszak, s itt-ott eredeti sorok. Mindezek gazdagodását jelentenék az új kiadásnak. Két ismeretlen verse s elveszettnek hitt első levele Petőfihez nemrégiben került elő Petőfi hagyatékának egy mostanáig lappangott részével. Vannak kis töredékei Shakespeareből is.

Sokban megvilágítják életét s munkáit a még kiadatlan levelek. A *honvéd özvegyét* például Petőfiné második férjhezmenetele idején írta, fájdalma hevében, de a vers csak hátrahagyott iratai között jelent meg. Egy Szilágyi Sándornak szóló, kiadatlan levélből meg tudjuk, hogy fel is küldte kéziratát, de aztán visszakérte. „Hogy a beküldött egyik dolgozattal sérteni még most nem akarok, arra fő okom nem az, amit kegyed gondol. Biographiát akarok írni s adatokra lévén szükségem, nem akarom az azok megszerzésére vezető legjobb utat elzárni magam elől. Ezt azon impressio alatt, mikor a verset írtam, feledém vala.“ Petőfi életrajzának e tervéről eddig nem volt tudomásunk.

A még kiadatlan levelek közt vannak Vahot Imre levelei a költő fölléptének idejéből, melyekben munkatársának hívja; számos levél Tompától, Lévaytól, Szász Károlytól, főkép a Shakespeare-fordítások ügyében. A *Szépirodalmi Figyelő* korában Jósikával, Fáy Andrással is váltott levelet; Szemere Bertalan a számüzetésből küldött a lapnak két verset. Igen érdekesek a Tisza Domokoshoz írott levelek, melyekben lehajlik a gyermek értelméhez, s egyre magasb szempontból osztja tanácsait, amint tanítványa nő és fejlődik. Egypár adat a költő terveihez vezet: Domokos szerzi meg számára Pesten Anonymust és Thuróczyt, Schwandtner I. kötetében, a budai krónikát és Kézaiét, 1853-ban, forrásokul a hun trilógia terveihez. Szó esik arról, hogy mikor Arany eltávozik Gesztről, szobájában egy könyv borítéklapján néhány stanza maradt, — *Bolond Istókból*. A levelek története is megható: fia halála után Domokos anyja őrizte meg azokat s azzal küldte vissza a költőnek: adja fiának, s kettőzze meg ez a fia szeretetét atyjához.

A levelek mellett kiadatlan, vagy csak szétszórtnan megjelent munkái is egy végleges kiadástól várják összegyűjtésüket. Hivatali rejtett munkássága végigkíséri egész életét. Jegyzőkönyve a szalontai tűzvészről szinte irodalmi mű; adakozásra való felhívást is írt s felségfolyamodványt pénzkölcsönért. Vannak összegyűjtetlen cikkei a *Nép barátjában*, melyek párhuzamosak akkori népies verseivel.

Van a két ismerten kívül egy harmadik, álnév alatt megjelent próza-elbeszélése, mely a dagályos stílt parodizálja. Kőrösi tanár korában ő fogalmazta az iskola szabályait (közölte Benkó); megjelent néhány bírálata az ottani önképzőkör zsengeiről; még az iskolai dolgozatok címeiben is maradtak fenn nyomok, melyek költői terveinek irányába vezetnek. Irodalomtörténeti diktátumát *Széptani jegyzetek* egészítik ki, melyeket az előbbinek buzgó kiadója, dr. Pap Károly készül közrebocsátani. Mint a Kisfaludy-Társaság igazgatója, számos Shakespeare- és Molière-fordítást bíralt, „bársonyos kézzel”. Folyóirataiban több cikke jelent meg névtelenül. Értékesek az Akadémia üléseiről folyóiratába írt apró tudósítások, sőt szerkesztői üzenetei is, melyekben rendszeren művészi elv nyilatkozik, habár csak egy-két szóban, sokszor a gúny és humor játéka is. Akadémiai főtitkár korából összegyűjtetlenek nekrológjai, továbbá főtitkári jelentései, melyekből Riedl idézett némi töredékeket. Egy rövid bírálata a *Budapesti Szemlében* első tekintetre hamisítványnak bélyegzi Somogyi Antal *Régi magyar énekeit*, melyekről epigrammot is patantott. Méltók a kiadásra a könyvei szélén odavetett megjegyzései is. Dantéban reális érzéke főképp szemléltető sorokat jegyez meg, pl. hogy aki hegyre hág, mint feszíti meg föllépte közben alantabb maradt lábát. Tassoja olasz szövegének széle tele van jegyezve pontos utalásokkal, egyrészt Homér, Virgil, Horatius és Dantéra, másrészt Zrínyire és Gyöngyösire, a vándor-hasonlatok elágazását követve. Eleinte odairogatja a lap aljára: 1-ső nap, 2-ik nap. Egypár helyütt meglepetve ismer a maga hasonlatainak párjára, már Ariosto első olvasásánál a XIII. ének 105. versszakában (Radó Antal fordításában II. k. 12. l.):

Igy küzd a madár is iregve-forogva,
Ha gondatlansága vésses törbe üzte.
Verdesi szárnyait az ádáz hurokba,
S csak annál erősbben marad benne fogva.

E mellé odaírja első szavait *Visszatekintés* c. költeménye e szakának:

Mint a vadnak, mely hálót
El ugyan nem tépheti,
De magát, míg hánykolódik,
Jobban behömpölygeti...

Könyvei szélén irónjának elhalványult nyomai néha egy-egy költői tervének nyomára vezetnek. Szalay László történelmi nagy művében Nagy Lajosén kívül főképp a Hunyadiak koránál sűrűek a jelek, elárulva, mely eseményekre gondolt még a Hunyadi-balladakör foglalatában. Öreg korában a *Nyelvőr* füzetait forgatta különös figyelemmel, s csendes harcban állt a nyelvhasznítás túlságával. Egy ily értekezés alá bírálatul e két sort rögtönözte:

A hogy' indul a nyelvészlet árja:
Árpád nyelve csak ferdített árja.

Aranynál a legparányibb apróságok összegyűjtése is tanulságos. Életrajza kereteinek kitöltéséhez is jobbra ily nyomok vezetnek, minthogy életének tanui immár sorra kidőltek.

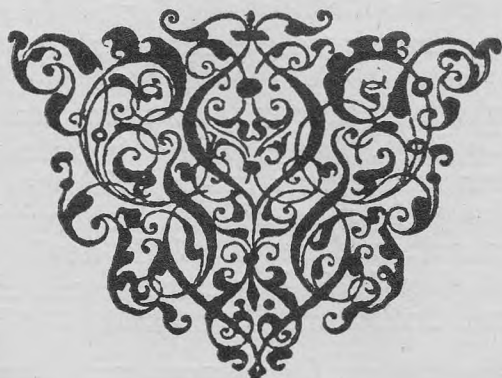
Munkáinak új kiadása több kötettel meghaladná az eddig legteljesebb gyűjteményt is. Azok első kiadása 1856-ban jelent meg. Arany került az akkor divatos gyűjtőívek útját, 800 forintért adta el kisebb versei két kötetét Heckenastnak. Mindenfelől elismerés fogadta; a legkitűnőbb műbírák fejtegették, Greguss, Bérczy, Salamon. 59-ben második kiadás jelenik meg. 57-ben Toldy Ferenc belefoglalja Aranyt *A magyar költészet kézikönyvébe*, az Akadémia pedig nagy jutalmával koszorúzza. Pedig munkáiról egységes képet csak *Összes költeményeinek* hatkötetes kiadása adott, 1867-ben. Leánya elvesztése után gyásza közben keres elfoglaltságot a rendezgetés munkájában, s a halál képe indítja arra, hogy övéiről gondoskodjék. Magyar költők munkái sokszor ily szomorú ösztönzés alatt látnak világot. Petőfi azért adja ki nagy kötetét, hogy szüleit s házasságának legalább első hónapjait megmentse a mindennapi gondtól; Tompa az *Olajágot* — betegen — azért, hogy egy kis házat vegyen s feleségének legyen hol meghúzódnia, ha egyedül marad.

A hatkötetes kiadásból két esztendő múltán új címlap-kiadás készült, 72-ben új kiadás, három kötetben. Összes munkái, a Hátrahagyott Iratokkal együtt, csak halála után láttak napvilágot.

A kisebb költemények eddig tizenöt teljes kiadást értek, változatlan utánnyomásokat is számítva, huszonkilencet; szemelvényes kiadást ezen felül huszonháromat állapíthatni meg. *Toldi* első része, s a trilógia is, szinte megszámlolhatlan kiadást ért. Összes művei kétszer értek teljes kiadást, azonkívül a levelezés híján hármat. Egészen külön pályát futottak meg a balladák, iskolai kiadásuktól a Zichy-illusztrációkkal ékes díszműig minden alakban.

E számok mutatják Arany elterjedését, s ebben is költői erejét.

Voinovich Géza.

SZELEPCHÉNY GYÖRGY ESZTERGOMI ÉRSEK MINT RÉZMETSZŐ

KÖZELMÚLTBAN a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára csere útján megszerezte *Szelepchény György: Propositiones Theologicae* (Róma, 1634; bibliografiai leírása *Szabó-Hellebrant: III. 1363.*) című teológiai értekezését. E mű címszerint már ismeretes volt előttünk (Sommervogel), közelebről azonban csak *Fraknoi* foglalkozott azzal, a volt cs. és kir. udvari könyvtárban levő, általa felfedezett egyetlen ismert példány alapján (Pázmány Péter. Budapest, 1886. 186—187. l.) s egyúttal az értekezés címlapjának facsimiléjét is adta. *Fraknoi* rövid leírásának leglényegesebb része azon megállapítása volt, mely szerint Szelepchény „a címlapot Pázmánynak ékes keretbe foglalt arcképével“ maga rajzolta s metszette rézbe.

A kérdéses értekezés címlapját mellékeljük. Látható abból, hogy a rajz fejlett technikáról és ízlésről tanuskodik; a rajz egyes motívumai közt kellő arányosság érvényesül, ennek tulajdonítható, hogy bár a címlapon üres mező nincs, az mégsem tűnik fel túlhalmozottnak. Valószínű, hogy a címlap megszerkesztésénél olasz minták állottak rendelkezésére. Az értekezés a címlapon kívül még négy, rajzokkal díszített lapot is tartalmaz. Az első lap az ajánlósorokat foglalja magában; a szöveget egy, a Pázmány-címer alkotórészét képező ovális strucctollkoszorú veszi körül; a koszorú felső részén két amorett pihen, alsó részén pedig ugyancsak két amorett van ábrázolva repülés közben. Közöttük van elhelyezve a Szelepchény-címer sikerült rajza. A 2—4. lapot egy-egy strucctoll rajza tölti be; a rajz vázlatos kidolgozású, kevésbé ízléses s úgy látszik, Szelepchénynek azért volt erre a díszítő motívumra szüksége, hogy a Pázmány-címer egyik alkotóelemét képező részletre Pázmány közéleti működésének legjellegzetesebb vonásait írhasssa, mint a leg-sajátosabb értelemben vett Pázmány-alkotásokat.*

A címlap legeredetibb és egyik igen értékes részlete a záródísz képviselő Pázmány-címer a bíborosi kalappal és alatta *Pázmány arcképe*. Ez az arckép Pázmány egyetlen egykorú és hiteles arcképe, melyet Szelepchény magáról a bíborosérsekről mintázott. E megállapítás magyarázatául a következők felemlítését tartjuk szükségesnek.

Szelepchény Györgyöt nagyszombati tanulmányai befejezése után Pázmány Péter esztergomi érsek 1627-ben a római Collegium Germanicum et Hungaricumba küldte. Szelepchény ekkor már felvette a kisebb egyházi rendeket s mikor nevét a Collegium anyakönyvébe 1627 december 10-én bevezették, már 23—24 év körül járt. (*Veress E.: A római Collegium Germanicum et Hungaricum. Buda-*

* Ilyenek a következő címek: *Ob defensam armis Ungariam; ob eandem consiliis protectam; ob propagatam libris eruditis ecclesiam; ob eandem collegiis alumnorum munitam; ob constructas religiosus domos; ob erecta Deo templa.*

PROPOSITIONES THEOLOGICAE
 A VSPICIS
 Eminentissimi Principis
 PETRI CARDIN. PAZMANY
 ARCHIP. STRIGONIENSIS PRIMAT.
 HUNG. S. SEDALICAT. NATI. &
defuncti
 allegoriae Pohnenico Szélephényi
 Calliae et Vag. Alum.

Mag. Szélephényi

PETRUS I. PAZMANY.
 S. R. E. CARDI. ARCHIEPISCOPI. STRIGONI
 Obijt Posonii XIX Martij Anno MDCXXXVII

I. G. Rugendas sculpsit

pag. 229

pest, 1917. 29—39. l.) Szelepchény 1634 novemberében távozott Rómából. Mint ismeretes, 1666—1685-ig Magyarország primása volt, s mint ilyen főleg a protestantizmus ellen folytatott küzdelmeknek volt irányítója és személyes vezetője. Szelepchény Pázmány Pétert már kora ifjúságában ismerte. Arra azonban, hogy Pázmány arcvonásait doktori értekezése címlapján megörökítse, nem ifjúkori benyomásai alapján határozta el magát, mert azokra évek múltán már nem lehetett volna támaszkodnia, hanem Pázmány 1632-i római útja alkalmából szerzett friss benyomásainak hatása alatt. Pázmány mint rendkívüli császári követ, 1632 március 7-étől május utolsó napjaiig tartózkodott Rómában (*Fraknoi*, i. m. 238. s köv. l.), ezen idő alatt nyerte el a bíbornoki kalapot is a szokásos ünnepélyes formák között. Szelepchény ezt az alkalmat használta fel arra, hogy megszerezze a teológiai doktori címet. Egykorú életrajzírója, aki az adatokat magától az érsektől nyerte, *Kéry János* Pálos-rendi szerzetes írja, hogy „assertiones ex universa pariter theologia compluribus Cardinalibus adstantibus et ipso Petro Pazmanno ad hanc dignitatem qua virtutis, qua sapientiae suffragio erecto, bis propositas, sustinuit”. (Georgii Szelepcheny... vita, opera et virtutes. Posonii 1676, 4. l.), ami azt jelenti, hogy a doktori vizsga szokásos formák közt való letétele a bíbornokká emelt Pázmány Péter jelenlétében történt. Viszont ismerve Pázmánynak az ifjúság iránt való közvetlen érdeklődését s azok tudományos törekvései iránt való fogékony-ságát, kétségtelennek tarthatjuk, hogy Szelepchény a címlapon látható arcképet nem pusztá emlékezet után készítette, hanem Pázmány személyesen szolgáltatta a mintát, hogy a tehetséges ifjú teológust kitüntesse. Így az értekezés címlapján látható Pázmány-arckép a nagynevű bíborosérsek első és hiteles arcképe.

Pázmány Péter arcképei közül legismertebb a *Péterfy Károly* jezsuitától kiadott *Sacra concilia* (Posonii, 1741.) I. kötetében található s a *Rugendas Jeremias Gottlob* által rézbe metszett arckép. Rugendas J. G., a híres Rugendas György Fülöp festő és rézmetsző (*Nagler G. K.: Künstler-Lexicon*, XIV. München, 1845. 14—19. ll.) harmadik fia, egyike volt a legkiválóbb rézmetszőknek. (Meghalt 1772-ben, 62 éves korában.) Nagler 40 rézmetszetet tulajdonít neki. (XIV. 20—21. ll.) Péterfy imént idézett művében Pázmány arcképén kívül Lósy Imre, Szelepchény György, Széchenyi György, Kollonich Lipót és Esterházy Imre érsekek arcképei is megvannak Rugendas metszetében. Ezeknek minden valószínűség szerint egykorú festmények szolgáltak mintául. *Pázmány arcképe azonban a Szelepchény-féle metszet hű másolata*. Ennek oka csak az lehet, hogy Rugendas a rendelkezésére bocsátott Pázmány-képek közt egyedül a Szelepchény-féle metszetben látott portraitszerűséget s hogy a metszet létrejöttének története is a kép hitelessége bizonyítékául volt tekinthető. Rugendas választása eszerint Szelepchény metszetének művészi szempontból való értékelése. Pázmánynak úgyszólván valamennyi arcképe a Szelepchény-Rugendas-féle metszeten alapul.

Lukinich Imre.

RARIORA ET CURIOSA GR. APPONYI SÁNDOR GYŰJTEMÉNYÉBŐL

IND személyi, mind dologi tekintetben a bibliofil elnevezéssel sok visszaélés történt. A reklám bibliofil-kiadás gyanánt hirdet mindent, ami a megszokottól kissé eltér, vagy éppen korlátolt — habár a keresletet jelentékenyen meghaladó — példányszámával a ritkaság látszatát akarja kelteni. Gyakran tartalmilag és formailag értéktelen nyomdai termékek azzal igyekeznek a vásárló közönséget vonzani, hogy bibliofil-kiadványnak nevezik magukat és — drágák. És, úgy látszik, ez az üzleti manőver néha sikerül is, másképp nem akadna annyi követője.

Pedig a könyvkultúra törekvése arra irányul, hogy a jóízlés az egész könyvtermelésben éreztesse hatását. Az olcsó könyvnek sem kell okvetlenül ízléstelennek lennie és aki csak üzleti érdekből gyártja a luxuskönyveket, nem tesz vele szolgálatot sem a könyvnek, sem a bibliofileknek.

A másik félreértés magát a bibliofil személyét illeti. A nagyközönség, de meg a szakemberek is nagyon különféleképen értelmezik a bibliofil fogalmát. Érzik mindnyájan, hogy ebben a címben valami hízogó megkülönböztetés rejlik, s amint ez már az ilyen kitüntetésnél elő szokott fordulni, az egyes érdekkörök és felfogások mindegyike iparkodik az epitheton ornans kizárólagos használati jogát a maga számára igényelni.

A bibliografusok, szaktudósok hajlandók bibliofilnek tartani mind azokat — és csakis azokat —, akik az ő különleges szakmájuk irodalmát belterjesen művelik és ezt az irodalmat, habár ízlésre való tekintet nélkül, könyvtárukba összehalmozzák. A tudósok nem ritkán határozott ellenszenvvel viseltetnek a külsőségekre, szépségre is tekintő könyvgyűjtéssel szemben és bibliofilhoz nem méltó amatőrködésnek tartják a könyv nem lényeges külső sajátságaival, kötésével, művészi megjelenésével való foglalkozást.

Viszont a laikusok széles rétegei akként értelmezik a kérdést, hogy bibliofil tulajdonképpen csak az lehet, akinek hivatásánál fogva ugyan nincsen szüksége könyvekre, de mégis gyűjti őket úri kedvtelésből, még pedig tekintet nélkül a könyvek szellemi értékére, csakis a ritkaságuk, drágaságuk miatt, már ahogyan porcellánt, csecsebecséket, régiségeket gyűjteni szokás.

A könyvgyűjtők között tényleg vannak is számosan, akiket ezek, vagy ehhez hasonló indító okok vezetnek. Rendszerint éppen ezek a legbüszkébbek bibliofil voltakra és sohasem mulasztják el, hogy el nem olvasott könyveik minden egyes példányába bele ne ragaszszák az ő nemes szenvedélyükről, kivoltukról tanuskodó vagy negédes ex-librisüket.

Van azonban a könyvkedvelőknek egy kis gárdája, melynek körében kevésbé használatos a bibliofil-cím, de mely nem zárja ki abból a könyvbarátok egyetlen kategóriáját sem, feltéve, hogy a bibliofil a könyvet a *könyv kedvéért* szereti és ért is a könyvhöz.

Ezeknek a vérbeli bibliofileknek legjavából való volt Apponyi Sándor gróf. Benne egyesítve találjuk mindazon tulajdonságokat, melyek a könyvkedvelőt magasan az amatőr színvonala fölé emelik. Könyvgyűjtése a könyvnek, mint magában véve művészi értékű objektumnak szeretetéből indult ki, de sohasem vált mohó szenvedéllyé, mely a lényeg rovására a lényegtelent toltta volna előtérbe. Nála az irodalmi, a tudományos szempont mindenkor párhuzamosan haladt az esztétikaival. Szerette a szép régi kiadásokat, örült az unikumok és ritkaságoknak, értékes könyveinek remek bekötéseiben gyönyörködött. De gyűjtésének főcélja mégis csak a magyar történelem gazdagítása volt, a külföldi irodalomban visszatükröződő adatok alapján. Vaskövetkezetességgel hordta össze a magyar vonatkozású külföldi nyomtatványokat, évtizedes munkát szentelve az így összegyűlt bibliografiai és történeti anyag feldolgozásának, sokkal előbb, mintsem Szabó Károly Régi Magyar Könyvtára napvilágot látott volna. A jegyzetek, melyekkel 1860-ban, tizenhat éves korában készített első Hungarica-katalógusában magyar vonatkozású könyveit ismertette, bármely tudós bibliografusnak becsületére válhatnának. Az 1900—1902-ben megjelent Hungarica-jegyzék ma közismert forrásmunka; legközelebb két újabb kötete fog megjelenni, az elsőknél is gazdagabb tartalommal.

De hiszen a lengyeli könyvtár nem szorul már ismertetésre. E folyóirat hasábjain Dézsi Lajos behatóan méltatta és sok kedves személyes jellemvonást mondott el tulajdonosáról. Most csak az Apponyiana egyik különleges csoportjáról kívánunk röviden megemlékezni, mely a Hungaricánál kevésbé ismeretes, de éppen bibliofil szempontból a legnagyobb érdeklődésre tarthat igényt. Azokról a magyar vonatkozásokat nem tartalmazó külföldi nyomtatványokról tudniillik, melyek a Hungarica-jegyzékben nem foglaltatnak. A *Rariora et Curiosa*-gyűjtemény nem rendszeres gyűjtés eredménye ugyan, de mégsem pusztá véletlenségből jutott az Apponyi-könyvtárba. Az olyan nagyarányú gyűjtés ugyanis, mint a Hungarica-könyvtaré, szinte elkerülhetetlenné teszi a körülhatárolt szakmán kívül eső könyveknek megszerzését is, mert hiszen a magyar történelmi vonatkozások megértése feltételezi a magyar történelemmel közvetlen kapcsolatban nem álló külföldi események irodalmának ismeretét. És éppen itt érvényesül a könyvtár tulajdonosának bibliofil ízlése, könyvismerete. A Hungarica rendszeres gyűjtése előírta *minden* magyar vonatkozású nyomtatvány megszerzését, tehát a külsőleg jelentéktelen, selejtes nyomdatermékekét is. Ellenben a „ritkaságok“ szabad teret engedtek a kiválasztásnak, úgyhogy itt csupa szép és értékes kiadás, érdekes provenienciájú vagy egyébként becses könyv került össze, csupa olyan, amilyenben a kényes ízlésű bibliofilnek öröme telik.

Az ókori klasszikusok remek kiadásai mellett különösen a humanizmus irodalma van gazdagon képviselve, részben rendkívül ritka, alig ismert kiadványokkal. Nem kevésbé gazdag a reformáció irodalma, kivált a tüzesvérű Hutten röpiratai között nem egy a legnagyobb ritkaságok közé tartozik. Külön csoportot alkotnak az irodalmi téren nagy szerepet játszott Nogarola-családra vonatkozó kéziratok és nyomtatványok, úgyszintén Ricius Pálnak, a megtért zsidó tudósnak s a kereszténység buzgó védőjének iratai. Számos egykorú nyomtatvány foglalkozik a történelmi világeseményekkel, háborúkkal, forradalmakkal, békekötésekkel, császárválasztással, zsinatokkal. A tudományos irodalom sem hiányzik: nyelvészet, csillagászat, természettan, földrajz, történelem, archeológia és műtörténelem stb. Kultúrtörténelmileg érdekesek a lovagi tornák, menyegzők, temetési szertartások és ünnepek leírásai, az aranygyapjas-rend ismertetései, genealógiai és heraldikai munkák. Végül az életrajzok, emlékiratok, levelezések és ikonografiák ismertetik a nevezetesebb egyéniségek életét és képmásait.

A nyomtatványok nagyobb része a XV. és XVI. századból, a könyvművészet virágkorából való. Nem kevesebb, mint harmincöt ősnymtatvány, tizenhárom Aldina, számos Froben, Plantin, a párisi, lyoni, strassburgi, bécsi nyomdászműhelyek sok gyönyörű munkája van közöttük, mely úgy tipografiailag, mint a fametszetű kezdőbetűk, címkeretek, fejlécek és önálló képmellékletek tekintetében valóságos kincsesbányája a könyv esztétikájának. De a XVII. és XVIII. századok rézmetszetekkel gazdagított nyomtatványai — köztük harminc Elzevier — nem kevésbé vonzóak. Részben régi, részben kiváló mesterek kezéből kikerült bekötéseik külön részletes méltatást igényelnének.

Sajnálatos, hogy Apponyi Sándor gróf a *Rariora et Curiosa* anyagának tudományos feldolgozására nem talált időt. Mint könyveinek legalaposabb ismerője, ő lett volna hivatva feljegyezni róluk mindazt, ami az egyes példányoknak különös érdekességet kölcsönöz. A sok becses adatot, melyet bámulatos emlékezőtehetsége híven megőrzött, mások csak hosszas kutatások útján — vagy nem is fogják pótolhatni.

Az ajándékozási okmányban, mellyel Apponyi Sándor gróf, megkoronázva élete munkáját, lengyeli könyvtárát a Magyar Nemzeti Múzeumnak ajándékozta, kifejezetten bennefoglaltatik a *Rariora et Curiosa*-gyűjtemény is. Minthogy pedig a gyűjteménynek ez a része eddig katalogizálva nem volt, Apponyi gróf megbízást adott a jegyzék elkészítésére oly célból, hogy az, mint az adománylevel melléklete, annak idején a könyvek átadását és azonosítását megkönnyítse. A *Rariora et Curiosa*-jegyzék ezen rendeltetése és az elkészítéséhez rendelkezésre álló idő rövideje indokolja, hogy a jegyzék jóformán csak a könyvek címeinek felsorolására szorítkozik, a bibliografiai és tudományos feldolgozás háladatos feladatát későbbi időkre tartván fenn. Mégis már a puszta névsor is annyi érdekes bepillantást

enged legkiválóbb könyvgyűjtőnk kincseibe, hogy annak közzététele bizonyára számíthat szakköreink érdeklődésére.

A Magyar Bibliofil Társaság, mely díszelnökének, Apponyi Sándor grófnak engedelmét megszerezte a Rariora et Curiosa-katalógus kiadására, készségesen átengedte azt a Magyar Nemzeti Múzeumnak, mint az Apponyiana tulajdonosának. Így tehát a jegyzék a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának címjegyzékei sorozatában fog megjelenni. A Magyar Bibliofil Társaság azonban külön lenyomatokat készített merített papíron, kizárólag a társaság tagjai részére, facsimile-képekkel.

Végh Gyula.

II. RÁKÓCZI FERENC KÖNYVTÁRA

(ELSŐ KÖZLEMÉNY)

MIKOR a bujdosó fejedelem 1735 nagypéntekjén meghalt, hagyatékáról leltárt vettek föl, 1736 április 30-i keltezéssel. Ebben külön jegyzék sorolja elő Rákóczi könyveit, amelyek elkallódtak vagy talán együtt maradványok valamelyik törökországi kolostorban lappanganak, — de a lista ránk maradt és bepillantást enged a rodostói magyar kolónia olvasmányaiba. Thaly Kálmán közli *Saussure leveleinek* Függelékében ezt a listát, amely megbecsülhetetlen dokumentum a szellemtörténelemnek és egyúttal érdekes föladatok elé állítja a bibliográfust. A lista sokszor igen hiányos megjelölését adja a könyveknek és ha Rákóczi szellemi milieujének rekonstruálását megkísérli valaki, előbb a bibliográfiának bozótjain kell utakat vágnia, hogy áttekinthesse az egész terepet.

A hiányos címjelölés valószínűleg onnan ered, hogy egyszerűen a kötetek külső fölírásait vették át a jegyzékbe. Ezek a könyvkötői fölírások pedig sokszor igen ügyefogyottak a XVII—XVIII. századi kötésekben. Találomra szakították ki a címlap lényeges szavait, ebből is csak annyi került a könyv szegélyére, amennyi ráfért és a szerző neve — pláne ha amúgy is anonympublikációról volt szó — legtöbbször elmaradt. Kezében van két eredeti XVIII. századi bőrkötés. Az egyik nyolcadrét, a másik 12°. A kis alakú kötetekre alig fért valami címnyomás. A könyvkötőt nem hozta zavarba a helyszűke. Zárójelben közlöm a cím kimaradt betűit:

Journ[ées]
Amus[antes]
Testam[ent]
de
Rakoczi.

Ilyenfajta fölíratok alapján készülhetett a hiányos rodostói lista, amelynek bibliografiai és szellemtörténeti rekonstrukcióját megkíséreljük.

★

A könyvtár 112 műből és 290 kötetből áll. Ebből 13 mű folio alakú, 24 munka in-quarto, a többi nyolcadrét vagy tizenkettedrét (a kettő között nem tesz különbséget a tisztán külsőségek után készült lista). Föltűnő ebben a formátum-eloszlásban az ívrétű munkák aránylag nagy száma.

Huszonyolc foliás kötet nehezedett a rodostói könyvtárszoba polcaira. Mintha azt akarná ez jelenteni, hogy a könyvtár még nem szakadt el teljesen a középkori hagyományoktól, amikor a könyv nem kézben hordozható útravaló, modern játékszer, hanem jóformán ingatlan vagyont volt. A nagyalakú könyvek, lexikális munkák gravitása már első pillantásra is egy *tudós könyvtárra* enged következtetni.

Erre vall a latinnyelvű munkák szereplése is — tizenöt mű —, bár a maga egészében a könyvtár emancipálta magát a latin kultúra igája alól és „vulgaris” nyelven szól az olvasóhoz. A Rákócziak sárospataki könyvtára, amelynek jegyzékét Harsányi István közölte, még teljesen latin. Rákóczi egy kis darab francianyelvű szellemi országot telepített át a rodostói oázisra. A könyvtár a francia XVII. és a kezdődő XVIII. század képét tükrözi.

Ha csoportokra akarnók osztani a könyvtár anyagát, akkor három nagy részből állíthatnók össze a „szakkatalógust”. A XVII. századi embernek három típusa lebeghet előttünk, három embertípus, amely egyesülhet egy egyéniségben, de amelynek mindegyike megkívánja a maga szellemi táplálékát. Ez a három életforma: a *szent* ember, az *udvari* ember és a *bölcs* ember típusa. Ez a hármás szellemi kör tagolhatja föl a rodostói könyvtár anyagát is.

I. A *szent* ember könyvei.

A XVIII. század elejéről való európai könyvtárakban dominál a vallásos irodalom. A theologia körébe tartozott ekkor még a tudomány és a szóráskoztató olvasmányok nagy része. A theologia világnézete szól sokszor magából a szépirodalomból is. A rodostói könyvtárnak *több mint kétharmad része* a theologia jegyét hordozta magán. Ez az arány még így is meglepő, ha a XVIII. századi francia magánkönyvtárakkal hasonlítjuk össze, ahol — Mornet statisztikája szerint — a theologia mintegy 25 százalékkal szerepel.

Rákóczi Ferenc nyilván élete legfőbb szellemi táplálékának a *szent* irodalmat tartotta.

1. *Theologia.*

A „*szent* ember könyvei” közé mindenekelőtt azok tartoztak, amiből a vallásos élet *tudás-anyagát* meríthette Rákóczi. A theologiai tudás akkor még nem volt speciális szaktudomány, mint manapság, amikor visszahúzódik a szemináriumok és hittudományi fakultások falai közé. A theologiai műveltség ott harcolt a fórumon és senki sem térhetett ki közömbösen a hitviták elől. A rodostói vallásos könyveknek körülbelül a negyedrészé ide tartozik.

A tudás alapja az isteni kinyilatkoztatás, amely az ó- és új-testamentomban van lefektetve. Bibliaszövegekben nem szűkölködik a rodostói könyvtár (v. ö. a Függelék 5., 45. stb. számait). Volt kéznél egy concordantium is (27. sz.). A theologus Rákóczit — élt egy theologus Rákóczi is a bujdosó fejedelem lelkében — természetesen nem elégítette ki maga a szöveg. Az exegesis tudós apparátusát kapta DOM CALMET történeti és kritikai Bibliaszótárában (1. sz.). A bibliamagyarázatok között forgathatta Szent Pál leveleinek latin *expositióját* is (8. sz.), Calmet Szentírástörténetét (15. sz.) és egy francia könyvet a zsidóknak pusztában való táborozásáról (31. sz.).

Ennek a *táborozásnak* szimbolikus jelentősége van. Minthogy az ószövetség sok tekintetben előképe az újnak, a táborozás azt jelképezi, hogy a

keresztény hívő nem állandó lakos ezen a földön, csak táborozó utas az Igéret földére vezető úton, mindig készen a továbbindulásra... Azért inti BOSSUET a híveket — egy másik rodostói könyvben (48. sz.; IX. r. 10. fej.) —, hogy éberek legyünk, mint a táborozó, mert a keresztényi élet nem más, mint táborbanlakás. Rákóczinál számtalanszor fölbukkan ez a gondolat a *Vallomások* lapjain, ahol a földi élet peregrinatio-járól elmélkedik. Mikes *Törökországi leveleinek* szintén egyik stereotíp kifejezése a zarándokság: *az ember ezen a világon csak szarándok, idegen és útonjáró* (74. és 85. lev.). Rodostói olvasmányainak szellemében természetes asszociációként merül föl lelkében a biblikus kép: *sátrak alatt lakunk, mint a bujdosó izraeliták*, írja önmagukról, mikor állandó szállás híján Bujukderében állomásoznak (19. és 61. lev.).

Az *egyháztörténet* ismerete nélkülözhetetlen eleme a szent ember tudásának: Rákóczi szobájában ott sorakoztak Claude FLEURY abbé hatalmas egyháztörténetének kötetei, huszonnyolc quart-kötet, tele gazdag anyaggal (20. sz.). Fleury abbé nevezetes irodalmi alak volt XIV. Lajos és a Régence idejében (1640—1723). A bourgognei herceg nevelője volt FÉNELON mellett, egyháztörténeti munkáiért az Akadémia tagja lett, belekeveredett a quietizmus pörébe, 1716-ban a fiatal XV. Lajos gyóntatójává nevezték ki diplomáciai érzéke miatt, amely megőrizte őt a tudománynak a janzenizmus, molinizmus, gallikanizmus és ultramontanizmus elkeseredett harcai alatt... Mikes bizonyára haszonnal forgatta a népszerűen megírt *Histoire ecclésiastique* lapjait, ahol főleg a vallástörténet novellisztikus epizódjai érdekelhették. Itt olvashatott az első keresztények jámbor erkölcséről (57. lev.), a *régi mártíromokról* (66. lev.), Origenes öncsonkításáról (83. lev.), a puszta vonuló remetéről (74. lev.), Szent Ambrusról (72. lev.), a szentek életéről stb. A nagy munka bevezető fejezetei, amelyek *Discours sur l'histoire ecclésiastique* címmel külön is megjelentek (85. sz.), inkább Rákóczit érdekelhették. Ez a mű történetbölcséleti magaslatról szemléli a katolikus Egyház évezredes sorsát, tanításait, erkölcsait, diszciplináját.

A római Egyház doktrináját több könyv hirdette és magyarázta a rodostói olvasók előtt (9., 29. stb. sz.). Ezek között első helyen áll FLEURY abbé katekizmusa, amely a szent históriák rövid kivonatát is tartalmazza (89. sz.). A liturgiának is volt kézikönyve (30. sz.), az egyházjogba ismét FLEURY vezette be az olvasót (86. sz.). A morális művek közé tulajdonképpen valamennyi rodostói könyvet besorolhatnók (33. és 39. sz.). Itt megint FLEURY volt a vezető, akinek „történeti erkölcsstanát“, a keresztények és a zsidók erkölcséről szóló munkáit, Mikes le is fordította a rodostói példányok alapján (105 és 106. sz.).

2. Ellenreformáció.

A rodostói könyvtár a katolikus ellenreformáció szellemi talaján áll. Az ellenreformáció két fronton harcolt. Az Egyházon belül a belső reformot, a vallási élet újjászületését, modernizálását akarja végrehajtani: ezt a célt formulázta a *tridenti zsinat*, amelynek határozatai meg voltak Rodostóban (40. sz.). Voltaképpen mindegyik rodostói könyvet ez a szellem hatja át.

A másik front az Egyház ellenségei ellen irányult: szellemi fegyverekkel visszahódítani a protestantizmus pozícióit. Ennek a harcoss ellenreformációnak két nagy mozzanatát őrizte meg a rodostói könyvtár.

Az egyik polémia BOSSUET nevéhez fűződik. A meaux-i püspök hatalmas

tudásanyaggal fölfegyverkezve és a keresztény egyházak egyesítésének reményében indult harcba a protestánsok ellen. Tudjuk, hogy Rákóczi is arra törekedett — *Vallomásaiban* írja —, hogy majdan visszafoglalva Erdély trónját, az eltévedt protestánsokat visszavezesse a római katolika Egyházba. Bossuet azt bizonyítja nagy művében (65. sz.), hogy a protestáns egyházak mennyi *variáción* mentek keresztül, amióta eltértek a katolikus igazságtól. Egymás között is meghasonlottak: a lutheristák és kálvinisták ellentéte a protestantizmus ellen szól. (Bossuet módszerét a deista Voltaire magára a katolikus Egyházra próbálta alkalmazni, hogy a variációkból érvet merítsen mindenféle tételes vallás ellen.) A protestánsok — Basnage, Jurieu — nagy haraggal támadtak Bossuet-re, aki *Avertissement*-jában válaszolt nekik (58. sz.).

Pierre NICOLE és a genfi Jurieu vitájának három könyvét őrizte a rodostói könyvtár. A szkeptikus Bayle tudós levelezésében fölényes hangon emlékszik meg erről a harcról, amelyet Nicole indít meg, a katolikus egyház hitének változatlanságát, a *perpetuitas fidei*t bizonyítva Claude-dal szemben (24. sz.) és „jogos előítéleteket“ szegezve a protestánsok ellen (46. sz.). A vitában Basnage és Jurieu is részt vesznek protestáns részről. A jansenista Nicole rendületlenül kitart a katolikus egyház egysége mellett (78. sz.).

Jellemző a rodostói könyvtár összeválogatójának öntudatos katholicizmusára, hogy a hitviták öt főművét megszerezte. (Valószínűleg idetartozik még a 34. és 35. sz. levélformában megírt két értekezés is.)

3. Vallásosság.

A rodostói szent könyvek oroszánrészét azok a munkák alkotják, amelyek elsősorban az olvasó kedélyéhez szólnak. A szív vallásosságának, az érzelmes ájtatosságnak szerszámai ezek a könyvek, amelyek között első helyen áll a középkor nagy öröksége: a *De Imitatione Christi*, amit Rodostó francia szövegben bírt (63. sz.).

A könyv célja: *in vita Jesu meditari*, Krisztus élete fölött elmélkedni, hogy hasonlatosak legyünk az égi életideálhoz, megvessük a hiábavaló világi örömeket, a mulandó dolgokat és csupán az Isten szeretetére törekedjünk. Aszkézisre, a halandó bölcsesség kerülésére nevel ez a lírai ima-könyv. Azt tanulhatta belőle a derűs világnézetű, társas erkölcsű Mikes, hogy még a bibliát se azért olvassuk, hogy gyönyörködjünk a stílus szépségeiben, hanem a pusztá igazság elnyeréséért. Szenvedélyek nélkül éljünk, magányosságba vonultan, alázatos szívvel, békésen tűrve a megpróbáltatásokat, a szentatyák példáját követve, akik Krisztus nyomdokaiban jártak a „szent kereszt királyi útján“. Boldog, aki mindennap kész a halálra: a hajótörött Fejedelem lelki mannája lehetett ez a könyv.

A könyvtár összeállítója meg is fogadta KEMPIS TAMÁS irodalmi tanácsait. A szépirodalmat jóformán számúzta és helyettük szent *elmélkedéseket* olvasott. Rákóczi maga is írt egy ilyen munkát *Meditationes super Genesim* címmel (7. sz.). Ilyenfajta olvasmányai között első helyen áll RAPIN műve az üdvösség fontosságáról, amely *Vallomásai* szerint nagy hatással volt kedélyére (49. sz.). Rapin az első keresztény századok szellemét akarja föltámasztani, a földi zarándokolónak megmutatni az Égbe vezető utat, világosságot gyujtani a sötét erdőben tévelygők előtt... A könyv a stílus minden művészetét fölhasználja, hogy érzelmi hullámlásokat keltsen az olvasóban.

Inkább az értelemhez szól LE GAUDIER jezsuita munkája a keresztényi

tökéletességről (10. sz.). Mint Kempis Tamás, ő is az isteni tökéletességet állítja oda az ész és akarat mintaképeül, de a szentatyákat, Szent Agostont, Ambrosiust sűrűn idéző mester okoskodva, szillogizmusokkal tanít. Jellemző a jezsuita álláspontra az a józanság, amellyel a tétlen szemlélődést elítéli. Az emberi élet *aktiv* és *kontemplatív* részre oszlik: una autem existere nequit sine altera. Rákóczinak nem igen lehetett szívéhez nőtt olvasmánya ez a racionális munka.

Elmélkedő munkák még a rodostói könyvtárban: a *Pensées chrétiennes* (109. sz.), amelyet Mikes le is fordított, GOBINET munkája, mely a keresztény ifjakat ájtatosságra oktatja (43. sz.), szintén a fordító Mikes egyik szórakozása, és egy *Sentimens de piété* című könyv, amely — ha CHEMINAIS jezsuita írta — szintén a szívhez akar szólni és a világ megutálására nevelni rövid elmélkedéseivel. A legkiemelkedőbb azonban valamennyi között BOSSUET műve (48. sz., v. ö. még a 71. és 80. sz.), amely a keresztény vallás misztériumai fölött elmélkedve Istenhez emeli az olvasó lelkét. Az *élévation* — Lamartine kedvenc szava — a lélek magasba emelkedését jelenti. Mikes nem szívesen hagyta el a földet, de Rákóczi annál nagyobb reménységgel övezhette föl magát ezekkel a lelki szárnyakkal... Bossuet végigmegy a katolikus hittételek ágazatain és igyekszik népszerűen magyarázni a hit-titkokat. Minden racionális okoskodása mellett is biblikus inspirációval, lírai hévvel megírt könyvet ad, amely a legnagyobb tudományra, az üdvösség tudományára akar ráeszméltetni a retorika eszközeivel: az *Élévations* nők számára készült.

Az elmélkedésektől csak egy lépés a XVII. század nagy lírai műfajához, az egyházi szónoklathoz. A rodostói könyvtár gazdag olvasnivalóval szolgált itt is. CHEMINAIS jezsuita atyáról (96. sz.) maga Bayle elismeri, hogy olyan mestere az érzelmek hullámoztatásának, mint Racine. Mások a szószék Euripidesének nevezték... Rodostóban őt, a szív emberét választották olvasmányul az ész századának írói közül. CheminAIS azt prédikálja, Pascal-lal egyetértve, hogy az ész nem vigasztal meg a földi nyomorúságokban. Tűrjünk békességgel és haljunk meg Krisztussal a keresztfán. A világi szenvedélyek ellen és a penitencia-tartás mellett, a libertinizmus ellen és az élet szentsége mellett, a Század romlottsága ellen és az első keresztények erkölce mellett emeli föl kenetteljes szavát a jezsuita prédikátor, akinek szavai Mikes lelkében sem találtak sziklára, de Rákóczi szívében termékeny talajra hullottak. De ki tudná fölsorolni CheminAIS atya beszéd-témáit...

Olvasták Rodostóban egy másik jezsuita-szónoknak, Claude de LA COLOMBIÈRE-nek egyházi beszédeit is (95. sz.). BOURDALOUE is jezsuita volt (60. sz.): Rákóczi nem zárkózott el a jezsuita befolyás elől, bármennyire is janzenista kézből kapta a lelki direkciót. Bourdaloue és MASSILLON (59. sz.) főleg a halotti beszédeikkel lettek vezérlői a vallásos lelkeknek. Madame de Sévigné levelei tükrözik az udvar népére tett hatás nagyságát. A szigorú Massillon különösen az érzékeny kedélyeket kavarta föl szentimentális páthoszával. Rákóczi még hallhatta a napkirály — Louis-le-Grand — fölött tartott emlékbeszédet, amely ezekkel a klasszikussá vált igékkel kezdődik: *Dieu seul est grand, mes frères...*

A keresztényi élet, a keresztény ájtatosság vademecumjai nem hiányozhattak Rodostóban. Az ideál a *homo christianus*, amelyről Paolo SEGNERI olasz jezsuita írt erkölcsbuzdító könyvet (36. sz.). Ezt a könyvet — néhány olasz eredetű munkával együtt — talán udvari papja, a fiatal Damofili közvetítette Rákóczihoz. A keresztényi élet erkölceiről szólhatott a rodostói jegyzék 10. és 56. számú könyve is, valamint a 70. számú, amely a megpróbáltatásokra (tribulations) hozott gyógyító balzsamot: Rákóczi rá-

szorult erre a könyvre, amelynek témáját a spanyol ellenreformáció egyik hőse, RIBADENEYRA tette európai kérdéssé.

A keresztényi élet végcélja a keresztényi halál, a *mors christiana*, mely az üdvösség kapuját nyitja meg. Ennek a középkori témának Magyarországon is nagy irodalmából Jean MABILLON munkáját (50. sz.) olvasták Rodostóban. A tudós benedictinus az *ars moriendi* tudományára, a halál előkészületeire oktat Krisztus szavaiból kiindulva: *Estote parati, quia quae hora non putatis, Filius hominis veniet!* Mabillon Jézus, a szentek és az ókor nagy férfiainak példájával édesgeti a bűnösöket arra a halálra, amely nem más, mint észrevétlen, szelid és boldog átlépés a halhatatlan életbe... Összeválogatta a legépületesebb mintákat, amilyen például Szent Polikárp vértanu-halála, akit máglyára tettek, de a tűz nem fog rajta: átdöfött szívéből kiömlő vére eloltja a máglyát. Rákóczi vigasztalást meríthetett ebből a könyvből és az ő halála valóban a keresztényi halál megvalósítása lett: minden panasz nélkül, némán fölvevén az utolsó kenetet, szemeiből könnyhullatások folytának, míg végre Istennek adván lelkét, elaluvék mint egy gyermek. Alig vettük észre, hogy meghalt, írja Mikes (112. lev.).

Vannak azután olyan könyvei is a keresztényi életnek, amelyek már a különleges érdemszerzés vezérfonalául szolgálnak: szigorúbb penitenciára serkentenek és Jézus szívének kultuszát propagálják.

Az egyik penitenciára instruáló munkát valószínűleg a fentebb említett SEGNERI írta (75. sz.), a másíkról semmi közelebbit nem tudtam megállapítani (*Exercices de penitence*, 77. sz.), de minden bizonnyal a keresztény tökéletesség lelki gyakorlatairól szól, amelynek Loyolai SZENT IGNÁC *Exercitia spiritualia*-ja óta nagy irodalma van. Itt említhetjük, hogy volt Rodostóban egy *Breviarium* is (104. sz.), ami szintén a megtért Rákóczinak askétikus hajlamaira mutat.

Jézus szívének tiszteletét a jezsuiták karolták föl (90. és 108. sz.), fölismerve a kultuszban rejlő népszerű erőt. Megalapítója Boldog JEAN EUDES volt a XVII. század közepén. Eudes mintha a középkori misztikusok kontemplációit újította volna föl, akik Jézus szív-sebének szemlélésébe merültek... Sok kellemetlensége volt Eudesnek a janzenistákkal, akik a jezsuiták propagandája miatt elleneztek a kultusz hivatalos recepcióját: éppen a Rodostóban is olvasott LA COLOMBIÈRE atya volt egyik legbuzgóbb apostola a *Sacré-Coeur*nek. A jezsuita-növendék Rákóczi talán már a neuhausi gimnáziumból magával hozta a kultusz szeretetét.

4. Janzenizmus.

Rákóczi minden oldalról erős jezsuita befolyásnak volt kitéve. Annál föltünőbb, hogy a janzenizmus mennyire hatalmába kerítette lelkét. A rodostói könyvtár köteteinek csaknem a harmadrésze kapcsolatba hozható a janzenista-mozgalommal. Rákóczi az eretnekséggel kacérkodó ARNAULD, QUESNEL, NICOLE, SACY, LE TOURNEUX, FRANÇOIS PARIS, DUGUET, POUGET, DUSAUSOY munkáit olvassatta rodostói cellájában és Szent Ágoston szövegéhez is bizonyára a janzenizmuson keresztül jutott (8., 28., 38., 41., 42., 44., 47., 51—54., 57., 61., 63., 64., 66—69., 73., 74., 79., 103. és 112. sz.).

(Rákóczi janzenizmusát a rodostói janzenista művekkel kapcsolatban már egy másik tanulmányomban megvilágítottam. Legyen szabad itt erre a cikkemre hivatkoznom, amely a *Minerva* 1924. és 1925. évfolyamában jelent meg.)

5. Misztika.

Rákóczit a janzenista vallásosság komor aszkézise, remetesége, elmélyülő önmagába-merülése, Szent Ágoston neoplatonizmusa tovább és tovább vezette a kegyelem égi hona felé: vonzotta lelkét a miszticizmus végtelensége, a rajongó vallásosság fölemelkedése. Az extatikus SZENT TERÉZT és a misztikus BONA kardinálist olvassa: mindkettő valamennyire összefügg a janzenizmussal. Szent Teréz iratait janzenisták propagálják, Bona rokonszenvezett a janzenista-mozgalommal (v. ö. Minerva 1924. 83. és 72. l.).

Szent Teréznek műveit (14. sz.) és külön kiadásban a leveleit (91. sz.) bírta a rodostói könyvtár. Szent Teréz látomásai, önmagát analizáló Szent Ágoston-i életrajza, exaltált, vértanuságra vágyó kedélye, szigorú élet-reformja, aszkézise és harcos katholicizmusa Rákóczi világnézetében rezonáló húrokra talált. Rubensnek van egy képe, amely azt a jelenetet ábrázolja, amint Szent Teréznek Krisztus megjelenik: ilyen víziókat nem teremt Rákóczi temperamentuma, de az *Aspirations d'un prince chrétien* című munkájának hőmérséklete már a lázvonal fölött jelez. Szent Teréz leveleiből talán a levélíró Mikes tanulhatott egyszerű hangot, természetességet, őszinte lélekföltárást.

Bona kardinális már csak a Rákóczi olvasmánya lehetett. A szentmisé-áldozatról szóló tractatus (76. sz.) egyenesen papoknak való: miképen celebrálják a misét. A *Via compendii ad Deum*, azaz Istenhez vezérlő rövid út: titkos, egyéni ösvényen vezeti a lelket Istennek színről-színre való látására (72. sz.). Bona abból a tételből indul ki, hogy a miszticizmus vég-célja — az Istennel való titokzatos egyesülés — mindenki által elérhető megfelelő előtanulmány és fegyelem, szívbeli keresés útján. A pogány bölcsét, az ideák világában járó Platont idézi annak bizonyítására, hogy a szeretet mindenre képes... Teljes önmegettagadás, önmegetfeledkezés kell, hogy a fölemelkedő lélek Isten bűvös körébe hulljon. Ez az *ascensio*, amit a barokk kor festői ábrázoltak, bárki lelkében végbemehet... Isten magához ragadja jegyeseit. Mindent el kell hagynunk, hogy Istenhez emelkedhessünk. Ezt a gondolatot a középkori misztikusok szavaival illusztrálja Bona, de a hitetlen neoplatonikusok gögje ellen Szent Ágoston szavait szegezi. Magasztos és fönséges *contemplatio*, természetfölötti állapot, misztikus bölcsesség, a profán világ levetkőzése: mindezt hamarabb elérik az egyszerű és tudatlan lelkek, mint a nagytudású teológusok. Bona a lírai nyelv minden variációját fölhasználja, hogy kifejezze az *unio mystica* boldog állapotát: a lélek megsemmisülése, misztikus halála Isten színe előtt, a spirituális részegültség, benső silentium, az Ige csókja, extázis, elragadtatás... Az *Aspirations d'un prince chrétien* írója sokat tanult ettől a stílustól.

A misztika kifejlődésének fölfelé szűkülő köreit rajzolja meg aztán Bona, vázolja az iter extaticum egyes étappejainak folytonos tökéletesülését. A könyv fölépítése a gotikára emlékeztet: logikai szerkezet, mely a lelket különböző fázisokon át Istenhez vezeti. Csupa fölosztás, definíció, divisio, subdivisio ez a skolasztikus mű, amely pedig tagadni akarja az intellektualizmust... Végül a röpimákra — *orationes jaculatoriae* — ad mintákat Bona *Aspirationes ad Deum* címmel: Rákóczi „óhajtásai“ is ilyen Égbe küldött rövid imádságok. Bona egyike azoknak az íróknak, akik Szent Ágoston mellett a legmélyebb hatást tették Rákóczira.

Bona összes művei is meg voltak Rodostóban (11. sz.). Ebben az említett két munkán kívül találunk egy tractatust *Principia et documenta vitae christianae* címmel, amely a keresztény életideál témakörébe tartozik:

tökéletességre, az önszeretet legyőzésére buzdít és a magányosság örömeit festi. A *Manuductio ad Coelum* — „égben kézenfogva való vezetés“ — morális-aszkétikus mű: az erényt dicsőíti és a bűnöket ostromozza. A *De discretione spirituum* a misztika elméletét adja és az erkölcsi ítélőképesség erősítését célozza, elsősorban papok számára készült, akiknek Isten hivatásul adta az istenkereső lelkek vezetését. Ilyen vezérlője volt Rákóczi is a rodostói magyar kolóniának.

A rodostói könyvtár egy „tökéletes keresztény“ lelkivilágát tükrözi. Benne megtalálhatott mindent az olvasó, ami szellemi útravaló lehet a földi zarándokságban, lelki manna az ég felé vezető úton.

6. Okkultizmus.

Nem volna hiányos a rodostói vallásos könyvtár, ha a titkos tudományok, az alchimia könyveit nem találnók meg benne. De a középkori vallásosság-nak párhuzamos jelensége a természet titkainak babonás kutatása, amelyet még a pogány alexandriai kultúra hagyott örökségül. Az alchimisták Isten-hittel merültek bele a természet rejtett erőinek világába és Mózes nővérével, Aristotelesszel, Aquinói Szent Tamással tartották a szellemi rokonságot... Az első *adeptus* szerintük maga Ádám volt! Az okkultizmus titkos társaságai és tudósai egész a XVIII. század végéig nyomozhatók Európában, nálunk a „magyar rózsakeresztesek“, Báróczi *Adeptusa* (1810) az utolsó láncszem. Rákóczit VIGOUROUX, a „síknyelvű sehonnai“ vezette be az arany-csinálás titkaiba, amelyről Mikes igen szkeptikusan nyilatkozik (76. lev.).

Két könyvből tanulhatta Rákóczi a „szent művészet“ titkait. Az egyiket SENDIVOGIUS munkája után Jean BÉGUIN fordította (92. sz.). A lengyel Sendivogius Rudolf császár udvarában űzte kalandos mesterségét. Béguin IV. Henrik korának volt kémikusa, Magyarországon is járt, a bányákban kutatott. A *Cosmopolite* című munka szerzője Hermes fiának mondja magát és a „tisztá filozófiai igazságot“ akarja tanítani rejtelmes igékkel és obskurus magyarázgatással. Munkájára Isten malasztját kéri, hogy megnyiljanak előtte a természet kapui, hogy ami *occultus* idáig, hamarosan *manifestus*-szá válják. Mai szemmel nézve igen naiv természettudományos nézeteket propagál az „új kémiai Fényesség“, amelynek terjesztője világpolgárnak nevezi magát természetkutató-okkultista alapon. Végül is semmitmondó frázisokba, varázsigé-szerű, nagyképű formulákba, prófétikus páthoszbba homályosodik a *novum lumen*, hiába hivatkozik Sendivogius-Béguin a *doctor illuminatissimus*-ra, Raymundus Lullus könyveire.

SAINT-DIDIER munkája (111. sz.) Hermes diadalmát, a győzedelmeskedő bölcsek kövét hirdeti. Az okkultista tudomány vagyis inkább tudatlanság — amelyről olyan lenézőleg nyilatkozik a fölvilágosult MONTESQUIEU a *Lettres Persanes* 135. levelében — ebben a könyvben szépirodalmi dialogus-formába öltözik és a megszemélyesített elemek disputáját tárja elénk. Mindegyik elem — az Arany, a Higany és a Bölcsek Köve — a maga felsőbb-ségét proklamálja. Az Arany Pliniusra, Averroesra, Albertus Magnusra stb. hivatkozik. A Kő a renaissance szentjét, Platont idézi maga mellett. Végül is a Bölcsek Köve győz és az olvasó megelégedhetik ezzel a jótanács-csal: Imádkozzatok Istenhez, olvassátok a Bölcsek írásait.

Íme Rákóczi üres óráinak egyik fantázia-termékenyítő olvasmánya. Miként az előző században Rudolf császár, egy-egy pillanatra ő is az alchimia föllobbanó lidérce után szalad... Nem csodálkozhatunk rajta, ha a XVIII. század elején, amikor Franciaországban új virágzását éli az okkultizmus és a magánkönyvtárak tele vannak a mágia könyveivel, — ha ugyan-

akkor Rodostóban két alchimista-munkát találunk a szent ember könyvei között. Rákóczi kedélye a racionalizmus korából öntudatlanul is a középkor világába vonzódott vissza.

De volt egy könyve, amelyben kevésbé lelkes útmutatásokat találhatott a titkos mesterségbe. A hadvezér LANOUE, akinek *Discours*-járól alább még bővebben emlékezünk (32. sz.), hosszú fejezetet szentel könyvében a bölcsék kövének. Lanoue a vallásos ember attitűdjével közeledik a középkornak ehhez az eszmeköréhez, de a renaissance szkepszisével ítéli meg az aranykereső balgaságot. Való, hogy Isten csak fokról-fokra fedezteti föl velünk a természet titkait, de aztán úgy ne járjon a merész ember, mint Ikaros. Az arany különben sem lehet a legfőbb életérték. És itt a humanizmus szellemében Platonra hivatkozik, aki elfordította az embereket a földi dolgoktól. Hamisság ez az egész vulkáni művészet! Az igazi megváltó kő: a bölcsesség, az erény, az istenfélelem. A pietás, a *contemplatio* termeli az igazi örömeket. Rákóczi ettől a bölcs embertől is vallásos ösztönzést kapott.

(Folyt. köv.)

Zolnai Béla.

JÓKAI A KÜLFÖLD IRODALMÁBAN

EZELŐTT kilenc esztendővel, 1917-ben kiadott egyik könyvemben (*A magyarság ügye a külföldön*) rámutattam arra a sokféle feladatra, mely minket a külföld felvilágosítása terén terhel és arra, hogy ha foganatos munkát akarunk teljesíteni, ezeket a feladatokat intézményesen be kell kapcsolnunk a legsürgősebb és legfontosabb állami feladatok közé. Ma, kilenc év elmúltával megállapíthatom, hogy ennek a könyvnek, mint nálunk egyébként jóformán minden ilyen intő szózatnak, nem nagy visszhangja volt. Mindenfelől méltányolták ugyan az abban kifejezésre juttatott érveket és konkrét javaslatokat, de alig valami került belőlük konkrét megvalósításra. Pedig az azóta lefolyt események, a nemzetünkön végrehajtott példátlanul igazságtalan ítélet, minden könyvnél és minden érvelésnél hathatósabban és dörgedelmesebben kiáltja a fülünkbe, hogy minden mulasztásunk között a legnagyobb az, amelyet azáltal követtünk el, hogy nemzeti aspirációink, létjogosultságunk, politikai érvényesülésünk tekintetében teljesen homályban hagytuk a nagy európai nyilvánosságot és minden ellenséges támadást, mely a velünk szemben megnyilvánult közhangulatot irányította, érthetetlen, fölényes nemtörődömséggel megcáfolatlanul, elintézetlenül hagytunk.

A magam részéről voltaképen lexikális munkálataim során jutottam rá arra a tervszerű agitacionális aknamunkára, amelyet a külföldön céltudatos politikai tendenciával ellenünk folytattak. Ez adta nekem az ösztönzést, hogy ezzel a kérdéssel behatóbban foglalkozzam és a gyakorlati ember észjárásával keressem azokat a módokat és eszközöket, amelyek a mi viszonyaink között is lehető megoldások-

nak volnának tekinthetők. Könyvemben fel is soroltam a különféle védelmi és elhárítási eszközöknek egész nagy sorozatát és ezek között különösen egyre fektettem nagy súlyt, egy oly könyvsorozat megalkotására különböző európai nagy nyelveken, amely Magyarország szellemi termelésének legjavát mutatja be a külföldön. Gondolatomat igazolni látszott, hogy éppen akkor indult meg hasonló alapeszméből kiindulva és hasonló célzattal német nyelven egy nagyszabású lengyel könyvtár (Polnische Bibliothek), azzal a kimondott szándékkal, hogy a lengyel nemzetet a háború akkori eseményei kapcsán szőnyegre került függetlenségi törekvéseiben, mint leg-hathatósabb eszköz támogassa.

Mielőtt tervemet nyilvánoságra hoztam volna, kimentem Németországba, hogy meglássam, megvalósítható-e a terv. Ottani tapogatózásom teljes eredménnyel járt. Sikerült egy nagyhírű németországi kiadót megnyerni annak a tervnek, hogy többekkel társulva, egy 50 kötetből álló, a magyar irodalom fő műveit magában foglaló (szépirodalmi, történelmi, közjogi, művészeti, néprajzi, országismeretési stb., stb.) könyvgyűjteményt bocsásson közre, amely alkalmas legyen arra, hogy minden szellemi értékünket bemutassa és alapját vesse a háború befejezése után hasonló sorozatok más nyugati, első sorban angol és francia nyelveken való közrebocsátásának.

Hazajövet, közöltem a tervet néhány irodalmi barátommal. Ezen tanácskozások során értesültem nagy öröömre arról, hogy az akkori magyar miniszterelnök, gróf Tisza István is foglalkozik azzal a gondolattal, hogy a magyar irodalmat kiváló írók munkáiban kel-lene külföldön, első sorban Németországban megismertetni.

Felhívást is intézett legelőkelőbb íróinkhoz, felkérve őket, jelöl-jék meg ők azt a húsz magyar könyvet, amely első sorban volna német nyelven kiadandó. Természetes, hogy felismervén a két kez-deményezésnek körülbelüli azonosságát, legalább is azoncélúságát, azonnal felkerestem a miniszterelnököt, értesítettem őt külföldi eljárásom eredményéről, amire ő azonnal intézkedett, hogy közben az írók részéről beérkezett javaslatokat áttanulmányozás és össze- vetés végett adják át nekem és tegyek lehetőleg mielőbb részletes előterjesztést a terv mikénti keresztülvitelének feltételeire vonat- kozólag.

Előterjesztésemben, amely mindenképen hozzásimult gróf Tisza István kezdeményezéséhez, közöltem azoknak a külföldi kiadóknak neveit, akiket ez ügy részére megnyerni sikerült, amiből kiderült, hogy valóban Németország legelsőrendű négy kiadója bocsátotta rendelkezésünkre nagyszabású üzleti apparátusát, ami jóformán a teljes sikert jelentette és közöltem azokat a jóformán számba sem vehető anyagi természetű kívánságokat, amelyeket ezek a ki- adók velünk szemben támasztottak. Mert hiszen 4—500 aláírás- nak a biztosítása valóban szóra sem érdemes kötelezettség lett volna részünkről, olyan, amely könnyen teljesíthető lett volna az államnak mindennemű anyagi áldozata nélkül is.

Mindennek ellenére az előterjesztés, amelyet 1916 kora őszen tet-

tem, amelynek sikerében nem kételkedhettem, mert hiszen valóban egy monumentális alkotásnak szerencsés körülmények között és nagyobb áldozatok nélkül lehető megvalósításáról volt szó, hosszú hónapok elmúltával akként nyert elintézését, hogy a kormány az előterjesztéshez „nem járult hozzá”. Ennyit tudtam meg akkor és ma sem tudok semmit részletesebben, csak azt tudom, hogy semmi sem történt ebben az ügyben, a gróf Tisza István által bekért vélemények és előterjesztések a miniszterelnökségen most is örök álmukat alusszák, tervemet ezek között a körülmények között természetesen nem erőltettem tovább.

Egy eredménye azonban volt (ha ez eredménynek nevezhető) ennek az ügynek, illetve az ügy illetén elintézésének: hogy fejlődési mozzanatai és rám nézve mindenkor emlékezetes és mindenkor érthetetlen és megmagyarázhatatlan kifejlése bírt rá arra, hogy megírjam azt a könyvemet, amely az irodalomban talán legelsőül óhajtotta a közérdeklődés központjába állítani a külföldi irodalmi propaganda gondolatát.

Igazságtalanság volna mégis meg nem emlékezni arról e helyütt, hogy gróf Tisza István távozása után gróf Apponyi Albert, mint a következő kormány kultuszminiszter-tagja több ízben kormányzati programnak jelentette ki a sajtóügyet és a külföldnek informálását, célravezető irodalmi eszközökkel. Igen behatóan nyilatkozott erről a kérdéstről abban az előszóban, melyet dr. Gesztessy Gyulának *A magyarság a világsajtóban* című, adatokkal bővelkedő jeles munkájához írt és tetteleg is megkezdte akcióját, amidőn egyik irodalmi bizalmasát az első irodalmi attaséi állásra kinevezte. Azután jöttek azok az események és szerencsétlenségek, amelyek egy időn át minden további tevékenységet e téren lehetetlenné tettek.

Most ugyancsak gróf Apponyi Albert és gróf Bethlen István végzik előszóval a külföld felvilágosításának nehéz munkáját, sok szép eredményt is értek el, de az igazi, foganatos, tartós, felvilágosító munkának még csak kezdetétől ma is éppoly messze vagyunk, mint kilenc évvel ezelőtt.

Ennek felismerése bírt rá, hogy a Jókai-centenárium kivételes nagy alkalmát felhasználva, újra igyekezzem a magyar közvélemény figyelmét erre az igen fontos kérdésre felhívni, azzal a konkrét javaslattal, hogy Jókai örökbecsű műveinek a nyugati nyelveken, művészi fordításokban való közzétételével kezdjük meg végre azt az irodalmi propagandát, amely a mai viszonyok között a mi leghatékonyabb fegyverünk. Rámutattam ebben a javaslatomban arra, hogy a magyar irodalom ezenfelül is igen gazdag nagyértékű munkákban, amelyek alkalmasak arra, hogy a külföld közvéleményét Magyarország felől helyesen felvilágosítsák és nemzetünk ügyének megnyerjék.

Ezek között a legnagyobb érték Jókai Mór életműve. Amikor ez a kérdés szőnyegre kerül, a Magyar Bibliofil Szemle olvasóit bizonyára érdekelni fogja, hogy áll Jókai munkáinak ügye a külföldi irodalmakban ezidőszerint, mi történt eddig és mi a teendő a jövőben.

Jókai munkái már életében hódító útra keltek a külföldön. Géniusza nem maradhatott homályban a magyar nyelv ismeretlensége ellenére sem. Voltak már az ötvenes évek elején, az ú. n. német világban egyes német írók, akik Jókai munkáit eredetiben megismerték és kötelességüknek tartották azokat németre fordítani. Ezek között kegyelettel kell megemlékeznünk Falk Miksa, Kárffy Titusz, Bródy Zsigmond, Dux Adolf neveiről. Mai napig is jóformán ezeknek átültetései a legjobb Jókai-fordítások. De ezek az akkori kiadások Budapesten jelentek meg, ami egyjelentőségű azzal, hogy külföldre alig kerülhettek ki, mert a külföldön akkor is, ma is bizalmatlansággal viseltetnek mindazokkal a publikációkkal szemben, melyek az illető ország nyelvén, de nem az ő országuk területén jelennek meg.

De mivel Jókai sokkal nagyobb jelentőségű író volt, mintsem hogy elsősorban a német közönség előtt ismeretlen maradjon, magától értetődik, hogy a német kiadói vállalkozás szelleme és ösztöne mihamar Jókait is belevonta a maga hatáskörébe. Egy félbemaradt, félig könyvkereskedő, félig íróember, Kertbeny Károly Mária kezdte a hatvanas években Jókai műveinek szinte gyári üzemből való fordítását és ezek a fordítások annyira selejtesek, hogy szinte csodálatos, miként vállalkozhattak német kiadók ezeknek a műveknek kiadására. Mégis kiadták tömegesen jóformán Jókai összes fő műveit Kertbeny-féle fordításokban. Kertbeny halála után Oscar von Krücken és Ludwig Wechsler folytatták ezt a munkát, Jókainak későbbi műveit ők fordították le és adták ki a legkülönbözőbb, sokszor egész obskurus német kiadók útján, ami, nézetem szerint, fő oka lehetett annak, hogy Jókai nagy műveinek eddigi német kiadója, Otto Janke, aki ezeknek sikerét biztosította, azután elkedvetlenedve, később teljesen beszüntette Jókai műveinek közrebocsátását, az elfogyottaknak is új kiadását.

Azért említem meg ezeket a körülményeket ebben a könyvészeti folyóiratban, mert ilyen, sokszor jelentéktelennek látszó körülmények befolyásolják és döntik el néha egy-egy írónak helyzetét az irodalomban és a könyvpiacra.

Jókainak mintegy 150 műve jelent meg német nyelven, ezek majdnem mind egészen kiestek a forgalomból, a Janke-kiadásokból egyetlenegy sem kapható már hosszú évek óta és nem is jelennek meg újra. Nem lehet ennek az az oka, mintha Jókait ma már nem szeretnék olvasni Németországban, mert a Reclam-kiadásban viszont az ott megjelent munkái jóformán mind kaphatók, állandó keresletnek örvendenek és mint arról magamnak is több ízben volt alkalmam meggyőződni, igen kedvelt olvasmányai a német közönségnek. Épp azért kedvező körülmények között bizonyára újra meg lehet szerezni Jókai fő munkái részére a piacot, amihez azonban elsősorban jó, új fordítások szükségesek.

Az angol könyvpiacot is meghódította Jókai annak idején. R. Nisbet Bain, a British-múzeum egyik könyvtárnoka véletlenül tekintett Jókainak egy német kiadásába, pár sort olvasott belőle és

ez annyira megragadta, hogy kíváncsi volt az egész könyvre. Ekkor ismerte fel Jókai értékét és az a vágy kelt benne, hogy ezt a nagy író-t az angolok részére is hozzáférhetővé kell tenni. Miután nem talált alkalmas fordítóra, olyanra, aki angolul is, magyarul is tud, magára vállalta a feladatot, hogy megtanul magyarul és maga fogja Jókai fő műveit angol nyelvre átültetni. Ritka eréllyel célt is ért és R. Nisbet Bainnak köszönhetjük, hogy Jókainak sok könyve az angolul beszélő emberiség kezébe jutott. De minden jóakarattal melletti is R. Nisbet Bain nem tanulhatott meg annyira magyarul, hogy valóban sikerült művészi fordításokat készíthetett volna, a nehézségek elől kitért, némely munkát erősen meg is rövidített és így, ha Jókait az angol könyvpiacra fenn akarjuk tartani, ezek a munkák szakértő revizióra szorulnak.

A többi angol fordítók, akiknek neveit Jókai némely művén találjuk, még pedig S. E. Bogs, F. Steinitz, Hegan Kennard, Arthur J. Patterson, Mrs. Laura Curtis Bullard, Miss Emma Herzog, még a Nisbet Bainénél is gyengébb fordítást nyújtottak, mert vagy nem tudtak magyarul, vagy nem született angolok és nem fordították a munkákat eredetiből. Egyik-másik a könyv címlapján nyíltan be is vallja, hogy „translated from the German“.

Jókai *franciayelvű* fordításának ügye annyiban könnyebb probléma, amennyiben franciául alig egy pár mű jelent meg, azok is, egy-kettőt kivéve, teljesen lehetetlen fordításokban. Franciaországban ennek folytán éppenséggel nem ismerik Jókait és ha meg akarjuk valósítani azt a törekvést, hogy Jókai munkáit hű és művészi fordításokban tegyük hozzáférhetővé, ezt Franciaországban azért érhetjük el legkönnyebben, mert ott Jókai az újdonság ingerével hatna és nincs elrontva a talaj.

Olasz nyelvre is csak néhány műve van Jókainak lefordítva, ezeket a fordításokat egy Liszka nevű, neve után ítélve valószínűleg magyar ember végezte, nyilván magyar nyelvből, ámbár a Lócsei fehérasszonynak La Dama Bianca di Leutschau cím megjelölése mintha azt sejtetné, hogy ő is a német fordítást tekintette eredetinek. Jókai fő művei egyébként olasz nyelven nem jelentek meg.

Ha Jókai munkáit célravezető irodalmi propagandaképpen akarjuk a külföldön egy helyes magyar reálpolitika érdekében felhasználni, nézetem szerint elsősorban erre a négy fő nyelvre kell súlyt helyezni: az angolra, a franciára, a németre és az olaszra és gondoskodni kell arról, hogy az eredetihez méltó, hű és művészi fordításokban jelenhessenek meg újra és kerüljenek az eleven könyvpiacra Jókainak a magyar nemzet életét visszatükrözőtető legfontosabb művei. Hogy az eredetiből való hű fordításokhoz miként juthatunk hozzá, arra vonatkozólag máshelyütt tettem gyakorlati propozíciókat, amelyek megvalósítása biztosítaná a sikert.

A Külügyi Társaság egyfelől, a Jókai centenáriumi bizottság másfelől, melegen felkarolta ezt az ügyet és fontosságához mértén megtesz minden kezdeményező lépést arra, hogy ez az akció sikerre vezessen. A Külügyi Társaság abból a célból, hogy Jókai helyzete

a külföld irodalmában tisztán álljon előttünk, megbízta Ferenczi Zoltán akadémiai főkönyvtárnokot, hogy mindenek előtt készítsen egy lehetőleg teljes Jókai-bibliografiát. Ez a rendelkezésre álló segéd-
 eszközök igénybevételével a lehető leggondosabb körültekintéssel el is készült. Teljes nem lehet, mert nincs meg egyik közkönyvtárunkban sem Jókainak minden külföldön megjelent könyve, úgy-
 hogy Ferenczi Zoltánnak az összes létező könyvészeti segéd-
 eszközök igénybevétele mellett készült munkálata sem nyújthat *teljes*
 áttekintést minden külföldi Jókai-könyvről, annál kevésbé, mert
 némelyik munka elferdített külföldi címe sejtetni sem engedi, hogy
 voltaképpen mely munkának fordításáról van szó. Ezt megállapítani
 csak úgy lehetne, ha az illető munka külföldi kiadása rendelkezé-
 sünkre állana, ami azonban majdnem teljesen ki van zárva, mert
 hiszen ezen művek legnagyobb része végleg elfogyott.

Az 1900-i párizsi világkiállítás alkalmából magam próbáltam a
 világ összes országaiba szétküldött körlevelek segítségével lehetőleg
 mindent összehordani, ami Jókaitól külföldi nyelveken megjelent,
 hogy azokat a maguk teljességében a párizsi világkiállításon be-
 lehessen mutatni. A gyűjtemény a fent jelzett körülményeknél fogva
 nem volt teljes. A Révai-intézet, mint a párizsi Jókai-kiállítás ren-
 dezője közzétette ezt a bibliografiát egy kis füzetben, amely Jókai
 életrajzát és méltatását tartalmazta francia nyelven, a külföldi ki-
 adások felsorolásával együtt.

Mikor *Írók-Könyvek-Kiadók* című művemben Jókai külföldi
 kiadásairól is beszámolni óhajtottam, újra megkíséreltem a vonat-
 kozó bibliografiai adatok számszerű összeállítását és azokat jelzett
 könyvemben közöltem is. Az eltérés az ott közölt adatok és a mos-
 tani Ferenczi-féle bibliografiai összeállítás között igen csekély, ami
 arra mutat, hogy attól az időtől kezdve, azaz a háború óta lefolyt
 időszakban alig jelent meg Jókaitól valami is külföldi nyelven.
 Áttekintést fog nyújtani a két összeállításról az alábbi kimutatás,
 mely egyszersmind feltünteti azt, hogy mely nyelveken jelentek
 meg Jókai-munkák és hány műről van tudomásunk az illető nyelv-
 veken.

	Ferenczi-féle bibliográfia	Révay: Írók Könyvek Kiadók		Ferenczi-féle bibliográfia	Révay: Írók Könyvek Kiadók
Angol	39	38	Román	4	4
Cseh	23	22	Orosz	12	30
Dán	7	6	Rutén	2	2
Eszperantó ..	1	—	Spanyol	—	3
Észt	15	—	Svéd	16	16
Finn	17	16	Szerb	18	16
Francia	8	7	Szlovén	2	2
Holland	4	4	Tót	26	—
Horvát	2	1	Török	—	1
Lengyel	49	48	Újgörög	—	1
Német	150	150	Volapük	—	1
Olasz	13	8			
				408	375

Ez összeállítás szerint a Ferenczi-féle cédula-katalógus 408 idegennyelvű kiadásról számol be, az én könyvem 376-ról tesz említést. A különbséget az okozza, hogy könyvem megírásakor nem volt tudomásom a tótnyelvű kiadásokról és az észtnyelvűekről. Érdekes, hogy az észtnyelvű kiadásokról éppen a centenáriumi mozgalom folytán csak a legutóbbi napokban értesítette Ferenczi Zoltánt a dorpatyi egyetemen működő magyar tanár, dr. Csekey István.

Az itt közölt adatok közzététele talán hozzá fog járulni ahhoz, hogy a Jókai-bibliografiát külföldön elszórtan élő honfitársaink ki-egészítsék a Külügyi Társasághoz vagy a Magyar Bibliofil Szemléhez beküldendő adatokkal.

Ugyancsak a Külügyi Társaság felszólítására készítette el Ferenczi Zoltán azoknak a Jókai-munkáknak jegyzékét, amelyeket elsősorban kellene külföldi nyelveken megjelentetni. A jegyzék többeknek véleménye szerint az összes szempontok helyes mérlegelésével készült és a következő műveket tartalmazza:

Erdély aranykora
Egy magyar nábob
Kárpáthy Zoltán
Szegény gazdagok
Az új földesúr
Mire megvénülünk
Szerelem bolondjai
A kőszívű ember fiai
Fekete gyémántok

Eppur si muove
Az aranyember
A jövő század regénye
Egy az Isten
Szabadság a hó alatt
Szeretve mind a vérpadig
A tengerszemű hölgy
Sárga rózsa

Német nyelven a felsorolt művek mind megjelentek.

Angol nyelven megjelentek a következők: Erdély aranykora, Egy magyar nábob, Szegény gazdagok, Az új földesúr, Mire megvénülünk, Fekete gyémántok, Az aranyember, Szabadság a hó alatt, A tengerszemű hölgy, Sárga rózsa.

Francia nyelven megjelentek: Egy magyar nábob, Az új földesúr, A kőszívű ember fiai, Szabadság a hó alatt, Sárga rózsa.

Olasz nyelven megjelentek: Erdély aranykora, Az aranyember, Egy az Isten, Szeretve mind a vérpadig.

A bibliografiai feljegyzések szerint az angolnyelvű kiadások 5—8 kiadásban jelentek meg, a németek 3—4 kiadásban, a franciák, olaszok csak 1—1 kiadásban.

Ezek az adatok mutatják, hogy Jókai munkái külföldön aránylag igen nagy hódítást tettek, ha figyelembe vesszük a visszas körülményeket, amelyek között ezek a külföldi kiadások létrejöttek. Nem volt, aki adminisztrálja ezt az ügyet, nem voltak jó fordítók, nem voltak megfelelő kiadók; a szerzői jogi viszonyok rendezetlensége, az e téren uralkodó bizonytalanság is lényegesen hozzájárult ahhoz, hogy Jókai külföldi kiadásainak ügyét nem lehetett úgy megalapozni, ahogy ezek a művek megérdemelték volna. Mindezek a körülmények okozták, hogy hovatovább kikerültek jóformán egészen a forgalomból.

Ma egészen megváltozott helyzettel állunk szemben. Ha bízunk benne, hogy a Jókai műveinek felelevenítésével a külföldi nagy

irodalmakban célt érünk — ebben pedig bízunk kell —, akkor meg kell teremtenünk minden lehető módon ennek gyakorlati előfeltételeit is.

Annál is inkább, mert az azután kétségtelen, hogy a Jókai munkái kiválóan alkalmas eszközei a magyarság ügye külföldi ismertetésének, a magyarság érdekei külföldi előmozdításának, foganatos eszközei annak a propagandának, melyre oly igen nagyon rá vagyunk szorulva. Mintha Jókai maga is sejtette volna, hogy műveinek valamikor ez a jelentősége, ez a célja és haszna is lesz. 1895-ben az amerikai *The Forum* részére írt önéletrajzában írja:

„Tizennégy nemzet nyelvébe lettek (műveim) átültetve. Sikernek kell neveznem, hogy annyi mivel nemzet érdeklődött műveim nyomán nemzetem élete, viszontagságai iránt s tanulta megismerni hazám viszonyait, népe alakjait, jellemrajzát és mivelődési stádiumait.“

Ha Jókai renaissanceát sikerül a külföldön megindítani, utat nyitunk a magyar szellemi élet többi nagy értékeinek is és ez egyik célja is annak az akciónak, mely most megindul és előreláthatólag sikerre is fog vezetni. De akár lesz ennek az akciónak a külföld felvilágosítása terén kisebb vagy nagyobb sikere, az az eredménye mindenesetre meglesz, hogy a külföldnek be fogjuk mutatni nemzeti kincstárunk egyik legnagyobb klenódiumát, a Jókai páratlan ragyogású és mérhetetlen gazdagságú oeuvrejét. Erre a klenódiumra, az ő műveiből álló hatalmas könyvtárra rámutatva, az egész világ megláthatja, hogy íme, ilyen kultúrfaj a magyar, ilyen világérték tudott foganni ennek a földnek áldott méhében. Az a piramis, melyet Jókai munkái alkotnak, messze világlik az egész művelt világon, végig mindenüvé, ahol a költészet iránt az embereknek érzékük van.

Révay Mór János.

PÁLÓCZY GYÖRGY ESZTERGOMI ÉRSEK KÉT KÖNYVÉRŐL

AZ UNGVÁRMEGYEI főúri családból származó Pálóczy György Zsigmond király korának s a husziták elleni küzdelemnek egyik vezető embere volt. 1408-tól 1419-ig szepesi prépost, 1419-től 1423-ig erdélyi püspök volt s 1423-tól 1439-ig, gróf Hohenlohe György halála után, annak utódja lett az esztergomi érseki székből. Mint Zsigmond király hű embere, elkísérte a királyt 1426-ban a törökök elleni küzdelembe, de a huszita betörések hamarosan visszaszólitották. Ez időtől fogva fegyverrel és szóval egyaránt fáradhatatlanul és nagy sikerrel küzdött a husziták és a huszita tanok elterjedése ellen. 1432—33-ban a király távollétében királyi helytartó volt, 1436—37-ben pedig unokatestvére, Mátyus nádor halála után, nádori helytartó lett.

Imitatorum Regem mag
num aduenus dnm p dicit

Etis vir qui no abnt in co
silio ipore i mna ptoe ue
frent i kathedra pestalene
no sedit Sed i lege dmi uo
litas ei9 i m lege ei9 medi
cabit die ac nocte Et erit
ei9 lignu qd plantu est se
cus decursu aquae qd fuit
cu sunt dabit i tpe suo Et
foliu eius no defluet i omni
q tempore facies pspabunt
Sic impu uo sic sed ei9 pul
uis que picat uent9 a facie
ite Laxo no resurgit impu
i iudicio neq ptoes i osilio
uistoz Omni nouit dms uia
uistoz i uer impioe pibit
O uie firmuerit gen ps
tes i ppli medicam se

i. mna. H facit reses etc et
pncipes quenerit aduse ad
i aduse xpi ei9. Disrupa9
uudla eoz i pna9 a nobis
uigu ipoe. O mliat i cel
uudabit eos i dms substan
nabit eos. Tuic loquet ad
eos i ma sua. i i finore suo9
tuclabit eos. Ego aut co
fatur9 sui rex ab eo sup syo
niotez san eius pdicis pre
ceptu ei9. Oms dicit ad me
fili9 uis es tu. ego hodie ge
mure. Postula a me i ca
lo tibi gentes hedicat tua
i possessioz tua i osioe. Re
ges eos i naga ferrea. i caqm
uas figuli estiges eos. Et
nuc reges intelligite. erudim9
quidicatis ian. S erute
dno m iore. i erudite ei tu
tremo9. Apphente disaph
ua. nequ i rascu dms i pra
tis de uia iustia. Qui ente
rit in breui na ei9. bñ ois
D ue ei9 otadit i eo ps
qd mli phcau. Et qui
tbulat me. mli i surgit ad
u i i me. D h dicit aie mee
no e sal9 xpi i d ei9. Tu at

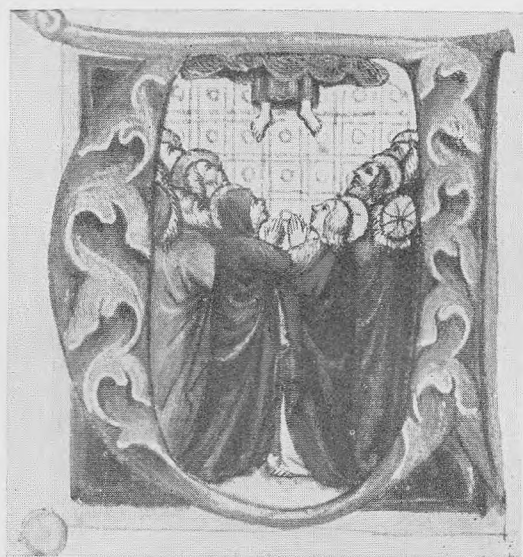

Handwritten note in a circular stamp:
Sp. 100
F. 100
100

MADONNA ÉS SZENT LÁSZLÓ KIRÁLY.

INICIÁLÉK PÁLÓCZY GYÖRGY SALZBURGI BREVIARIUMÁBÓL. STUDIENBIBLIOTHEK. COD. V. I. E. 60.

MÁRIA HALÁLA ÉS KRISZTUS MENNYBEMENETELE.

INICIÁLÉK PÁLÓCZY GYÖRGY MISSALÉJÁBÓL. BUDAPEST. NEMZETI MÚZEUM
KÖNYVTÁRA. COD. 359.

Utolsó éveinek egyik legérdekesebb eseménye Rozgonyi Simon veszprémi püspökkel, 1438-ban, a királyi pár koronázása körül támadt közjogi vitája. Erzsébet királyné ugyanis a fiörökös nélkül elhalt Zsigmond kifejezett akarata és Albert királlyá választásának befejezett ténye ellenére is jogos uralkodónak tartotta magát és nem csupán uralkodó társnak, s így azt kívánta, hogy az esztergomi érsek koronázza meg és ne a veszprémi püspök, akinek hatáskörébe csak a királyi hitves koronázása tartozott. Pálóczy pedig Mária királynő és Czillei Borbála példaira hivatkozva, kiket az esztergomi érsek koronázott meg, tisztán az esztergomi érsek hatáskörének kibővítését tartva szem előtt, magának kívánta a királyné koronázásának jogát s így — noha egészen más indító okai voltak — igazat látszott adni a királyné felfogásának. A hosszú nyúló vitának vége mégis az lett, hogy Pálóczy csak Albert királyt koronázta meg s Erzsébet királyné koronázását átengedte a veszprémi püspöknek. Ezen engedékenységet fejedelmi módon jutalmazta Albert király, neki adományozva Drégely várát s a hozzátartozó uradalmakat.¹

Pálóczy György 1439-ben, nem sokkal Albert király halála után, maga is meghalt s utódja az érseki székből a művészetpártoló Széchy Dénes lett.

A salzburgi Studienbibliothek szép gyűjteménye V. 1. E. 60. szám alatt igen érdekes, latinnyelvű, hártýára írt Breviariumot őriz, melyet eddig magyar részről nem méltattak semmiféle figyelemre.

Elején kalendáriumot találunk, melyben benn szerepelnek a Magyarországon nagy tiszteletben álló szent Adalbertus és a magyar szentek: Szent István, Szent László királyok a szokott helyükön. A kalendáriumot a különféle ünnepekre vonatkozó imádságok követik. A pompásan kiállított kéziratot díszes címlap ékesíti, melynek B iniciáléjában Dávid király hárfázó alakját, az alsó lapszélen pedig egy címert pillantunk meg, mely később még egyszer előfordul (235. lap). Ezenkívül még tizenöt díszes iniciálé található a kéziratban, mindenikben egy-egy kis jelenet Jézus életéből vagy egyes szentek, imádkozó püspökök alakja. Részben szépsége, részben egyéb vonatkozásainál fogva különös figyelmet érdemel a Madonna képe (342. lap), Szent Adalbertus (344. lap), Szent László király (362. lap) és Szent István király (405. lap) képe.

A kódexet első ismertetője a kalendárium után ítélve valószínűleg Magyar vagy Lengyelországból származónak tartja és hozzáteszi, hogy több történelmi bejegyzés miatt a könyv a XV. század első feléből származó lengyel munkának látszik.²

A kódexnek másik, még bővebb ismertetését és pontos leírását is találjuk az osztrák irodalomban.³ Itt már osztrák munkának van

¹ Schönherr Gyula. Az Anjou-ház örökösei. A M. Nemz. Tört. IV. 1895. Bp. 611 l.

² Hacker, Franz. Salzburgs Miniaturmalereien. Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburgs Landeskunde. IX. Salzburg, 1896. 250. lap.

³ Tietze, Hans. Die illuminierten Handschriften in Salzburg. Leipzig. 1905. 63—64. lap. 63. szám.

mondva, mely megállapítást ez a megjegyzés követi: „nach dem Kalendar vielleicht dem Kreis König Sigmunds entstammende Arbeit aus der ersten Hälfte des XV. Jahrhunderts. (Auf dem Innendeckel ein unleserlicher, scheinbar ungarischer Name.)“.

Ha már most ezt a „scheinbar“ magyar nevet jobban szemügyre vesszük, mindjárt kiviláglik, hogy itten a XV. századi magyar kultúrának egy igen értékes darabjával állunk szemben. A borítólapon ugyanis (a rövidítések feloldása után) ez olvasható: „Liber condam Georgii de Palocz archiepiscopi Strigoniensis, legatus per eum ecclesie Strigoniensis.“ A kódex tehát 1432 és 39 között Pálóczy Györgyé volt, 1439-ben az esztergomi székesegyházé lett. Hogy innen hogyan került Salzburgba, nem tudni. Talán a Vitéz-kéziratokkal együtt ez is Beckensloer kezén csúszott át Ausztriába.

A címlap címere pedig nem egyéb, mint a Pálóczy-címer, abban az alakjában, ahogy 1435-től a család kihaltáig, azaz 1519-ig többször találkozunk vele.⁴ Püspöksüveg alatt (a 235. lapon anélkül), kék alapon arany koronából növekvő barnacsuhás barát, ki jobbával szakállát markolja s baljában vörös könyvet tart. Ennek a címerképnek azonfelül, hogy ráutal a könyv első tulajdonosára, tisztán címertani nevezetessége is van: egyrészt határozottan barátnak mutatja a más-
hol mindig csak öreg emberként szereplő félalakot; másrészt ez az első színes ábrázolása a Pálóczy-címernek, melynek eddig színeiről nem volt tudomásunk, mivel csak pecsétéről és síremlékekről ismertük.⁵

A másik darab, melyről szólni akarunk, egy hártýára írott, ívrétű *Missale Strigoniense* a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában (Cod. lat. 359.), melyet a Múzeum 1898-ban 700 márkáért vásárolt meg Jacques Rosenthal müncheni antiquariustól.⁶ E darab a könyvtár 1902-i kiállításán szerepelt is,⁷ anélkül azonban, hogy az első lapján olvasható bejegyzést észrevették volna. A lapon fölül ugyanis (a rövidítés feloldása után) ez olvasható: „Georgius de Palocz archiepiscopus Strigoniensis.“ Bartoniek Emma, ki a kódexet legutóbb, más összefüggésben, futólag ismertette,⁸ e körülmény megemlézése után megjegyzi: „Hogy Pálóczi György esztergomi érsek, kinek neve egykorú írással a címlap felső szélére van írva, milyen összefüggésben van a kódex-szel, nem tudom; neve csak korhatározóul szolgálhat: a *Missale* még Zsigmond-kori.“ Nézetem szerint semmi egyéb

⁴ Csergheő Géza és Csoma József. *Alte Grabdenkmäler aus Ungarn*. Budapest. 1890. 80—82. lap és 104. lap. A címer a ruszkai Dobó-család címerével teljesen egyezik. — Csoma József. *Magyar sírkövek*. Turul. 1887. 186. lap. — J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch. IV. Abt. 15. Der Adel von Ungarn sammt den Nebenländern der St. Stephans-Krone. Taf. 349. Textb. 477. lap.

⁵ Csoma J. *Magyar sírkövek*. Turul. 1888. 126. lap.

⁶ *Magy. Könyvszemle*. 1898. 397—398. lap. Évnegyedes jelentés.

⁷ *Kiáll. Kat.* 24. sz.

⁸ Bartoniek Emma. *Az Orsz. Széchényi-könyvtár 317. sz. középkori kódexéről*. Magyar Könyvszemle. Budapest. 1923. 201. lap.

összefüggés nem lehet egy Zsigmond-kori kódex és egy egykorú bejegyzés között, mely egy Zsigmond-kori nagy nevet említ, mint a birtokviszony feltüntetésére. Vajjon mi értelme lett volna annak, hogy Pálóczy korában valaki a saját kódexébe a Pálóczy nevét írja, még hozzá az első lapra, hol a tulajdonos nevén kívül legfeljebb a kódex festőjének (pl. Attavante) nevét szoktuk találni. A bejegyzés hitelessége eléggé meggyőző s így bizvást való igaznak vehetjük, hogy a kódex 1423—39 közt Pálóczy Györgyé volt.

A könyv elején itt is a kalendárium van, melyben benne szerepelnek a magyar szentek, júniusban Szent László, augusztusban Szent István, novemberben Erzsébet. Azután következnek az imádságok, melyek közé nyolc díszes iniciálé van beillesztve különféle jelenetekkel, ezen kívül számos, szép, egyszerűbb iniciálé és díszes lapszélek. A szöveg kezdete és vége, valamint a kánonkép ki van tépve. A 197. v. lapon Szent Adalberthez, a 199. v. lapon Szent László királyhoz, a 152. és 201. v. lapon Szent István királyhoz intézett imádságok olvashatók.

A kódex további sorsáról több fontos bejegyzést találunk a könyvben. Úgy látszik, Pálóczy György ezt a kéziratot nem hagyományozta az esztergomi székesegyháznak, vagy pedig a kódex időközben elkallódott, mert 7. lapjának egy bejegyzése arról tanuskodik, hogy a Missalét 1501-ben Mihály milkói püspök adományozta az esztergomi egyház Szent Fábian- és Szent Sebestyén-oltárának. Mihály püspököt úgy ismerjük, mint Mátyás király korának egyik művelt főpapját, kiben mély érdeklődés élt az esztergomi egyház szerkönyvei iránt.⁹

Mihály püspök adománya sem biztosította a Missalét az esztergomi egyház számára, mert az időrendben következő bejegyzés, mely az első borítólapon olvasható, így hangzik: „Stephanus Szuhai, episcopus Vaciensis, praepositus et vicarius Strigoniæ.“ Szuhay István, ki a XVI. század végén magáénak vallja a könyvet, 1594(92)—1598 közt váci püspök, később egri püspök lett.¹⁰

A kódex történetére vonatkozó utolsó adat a 2. lapon alul olvasható: a „Museo Cavaleri“ pecsétje.

Hátra volna még, hogy a két nevezetes kódex művészi díszeről szóljunk. Már Hackernek¹¹ feltűnt a salzburgi darab miniatürjeinek rendkívüli szépsége, úgyszintén a festés technikája, „mely nem vonalakkal, hanem csupa apró kis ponttal“ dolgozik. E találó megjegyzéshez hozzá tehetjük még, hogy az egész festés modora rendkívül egyéni mind az arctípusok, mind a drapéria tekintetében, mely utóbbi szempontból különösen feltűnő Szent László ruhájának anyagszerűtlen gyűrődése. Szembeötlik a festés és színezés lágysága is, valamint az uralkodó ibolyaszín. Ugyanezt a lágyságot észlelhet-

⁹ Knauz Ferdinánd. Libri Missales ac Breviaria Ecclesiae Hungaricae. Strigoniæ 1890. 7., 78. és 13. lap. — Bartoniek, id. m. 201—202. lap.

¹⁰ Gams. Series episcoporum ecclesiae catholicae. Ratisbonae. 1873. 384. lap.

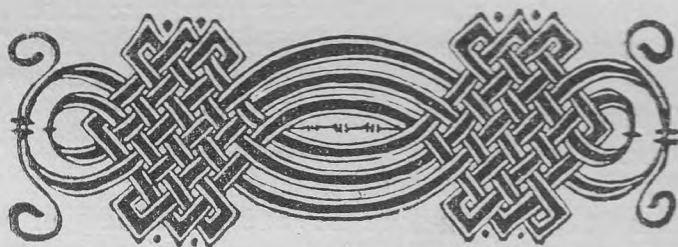
¹¹ Id. m. 250. lap.

jük a Nemzeti Múzeum kódexében is. Igaz, hogy inkább csak az ornamentális részekben, betűtestek levéldíszében, mert az élénk színezésű alakok fekete kontúrokkal vannak kihúzva s így az alakoknál a festés lágynak nem mondható.

Hogy e festmények általános jellege az osztrák iskolára vall, az természetes, hisz festészeti emlékeink e korból általában a cseh és osztrák iskola hatását mutatják, mindamellet alapos okkal tarthatjuk e munkákat magyarországi művészek termékeinek. Hiszen csak a Nemzeti Múzeumnak arra a valamivel korábbi, 1423-ból való szép kódexére kell gondolnunk, melynek egy bejegyzés bizonyossága szerint János mesterben, a váci püspök illuminátorában még a festőjét is ismerjük. (Cod. lat. 377.)¹² E kódex vizsgálatából eléggé kitűnik, mennyire cseh-osztrák (ez esetben inkább csehes) modorban festettek akkor nálunk. S hogy János mesternek és kortársainak¹³ munkája nálunk nem volt előzmény nélkül, azt eléggé bizonyítja Miskólczi Lászlónak 1394-ből származó, kitűnő képe, Krisztus a keresztfán, az egri érsekségei könyvtár Missalájában,¹⁴ és a gyulafehérvári könyvtár gazdag és igen szépen díszített Miscskönyve, melynek festése Henrik csukárdi plébánosnak 1377-ből származó munkája.¹⁵

Pálóczy György két kódexe mindenesetre fontos adalékkal szolgál a Zsigmond-kori magyar miniatűr-festészet megismeréséhez, melyből csak igen kevés hiteles emlékünknk maradt, és reményt nyujt arra, hogy további kutatások segítségével majd sikerül megrajzolnunk e kor miniatűr-festészetének világos és kimerítő képét.

Hoffmann Edith.

¹² Magyar könyvszemle 1910. A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtára az 1909. évben. 107. lap és egy színes tábla.

¹³ Összefoglaló felsorolásukat lásd: Gerevich Tibor. Kolozsvári Tamás. Budapest. 1923. 29. lap.

¹⁴ Varjú Elemér. Adatok az egri érsekségei könyvtár ismertetéséhez. Könyvszemle. 1902. 32., 35. lap és képes tábla.

¹⁵ Varjú Elemér. A gyulafehérvári Batthyány-könyvtár. Budapest. 1899. 157—163. lap.

KAZINCZY ÉS A MAGYAR KÖNYVMŰVÉSZELET

ESSENYEINEK Ágás tragédiájával 1772-ben meginduló irodalmi megújulás természetesen a magyar könyvnyomtatás újabb föllendülését is maga után vonta. 1787-ben hazánkban 29 nyomda működött s ez a szám 30 esztendő alatt ötvenre szökött, melyek évente 25 millió ív papirost fogyasztottak. Sajnos, ez a föllendülés inkább a nyomtatványok száma, semmint minősége tekintetében volt észlelhető. Könyvnyomtatóink általában hibásan s elhasznált betűkészlettel dolgoztak. A szépen kiállított, kifogástalan szedésű könyv a kivételek sorába tartozik. Az írók örültek, ha műveik egyáltalán nyomdafestéket láttak s gyöngén fejlett szépérzéküket könnyű volt kiélegíteni. Néhány írópapirosra készült levonat, egy-egy a címlapon meghúzódó képecske, vagy pláne egy a kötet élén álló rézkarc, mely rendszerint a szerző, vagy a kinyomatást előmozdító műbarát arcképét ábrázolta: ez volt minden, ami még a kényesebb ízlésű íróknak is mint a könyvnyomtatás tetőpontja lebegett megvalósítandó ideálként szemük előtt. A kötet egészének harmonikus kikészítésére irányuló esztétikai ízlés úgylátszik teljesen hiányzott belőlük.

Dicséretes kivétel volt ebből a szempontból is a korszak legfinomabb ízlésű stílusművésze, Kazinczy Ferenc, akinek terjedelmes levelezése erre nézve is számos érdekes adalékot tartalmaz. Több könyvnyomtatóval kísérletezett Kassán, Pozsonyban, Pesten, Budán és Sárospatakon, sőt Bécsbe is elment, de egyetlen olyan tipográfust sem talált, aki teljesen ki tudta volna élegíteni. 1823-ban írja Dulháznak: „Annyi dolgom lévén negyven esztendő olta a' Nyomtatókkal, megtanulhatám, hogy vaktában ne higgyek.“ Rendesen a leggondosabban állapította meg ő maga a könyveihez használandó papír, alak, betűk, sőt még a nyomdafesték minőségét is és valóban nem rajta mult, ha az eredmény nem mindig felelt meg az ő finom ízlésének. Trattner pesti könyvnyomtatóval például — panaszolja ugyane levelében — pontosan megállapodott összes munkái nyomdai kiállítása dolgában, de „a' későbbi kötetekhez sárga és durva papirost ada, 's kopott betűket, 's egyébként is azt tevő a' mi magának tetszett.“¹ Talán a legegységesebb valamennyi könyve közül *Fordított egyveleg írásainak* első és egyetlen kötete, mely Széphalom, 1808-ról van keltezve. Ennek kiállítását a *Annalen der Literatur und Kunst in dem österr. Kaisertume* c. folyóirat a következőkben méltatja: „E mű külalakja oly vonzó, hogy nem állhatjuk meg, hogy mindenekelőtt ne erről beszéljünk, mert a tipográfiai csín magyar műveknél a legnagyobb ritkaság... A hasáb 24 sornyi Mannsfeld-féle betűkből áll, melyeket előbb úgylátszik még nem használtak. A nyomdafesték sem nem halvány, sem nem kövér. Kétségkívül

¹ Kazinczy levelezése. XVIII. 476. lap.

Magyarország irodalma eddig még semmit sem mutathat fel, aminek külseje az előttünk fekvő művel mérkőzhetnék.² Sajnos, ez a sikerült nyomtatvány nem volt hazai termék, hanem Anton von Haykul bécsi tipográfus alkotása. Ez a körülmény, meg a költő és a bécsi könyvnyomtató között Larochefoucauld *Maximáinak* kinyomtatásakor (1810) beálló nézeteltérés arra bírta Kazinczyt, hogy ezentúl könyveit kizárólag itthon nyomassa, annyival is inkább, mert ezidőtájt a budai Egyetemi nyomda betüöntődéjében egy rendkívül ügyes és finomízlésű betűmetsző működött, akit Kazinczy nem győz eléggé dícsérni és foglalkoztatni.

Ez a betűmetsző bikfalvai Falka Sámuel (1766—1826) volt Fogarásról, aki 1791-ben gróf Teleki Sámuel támogatásával Bécsbe ment, hogy a Mannsfeld-féle műhelyben kiképezze magát. Minthogy azonban ez a terve meghiusult, 1792-ben beiratkozott a bécsi szépművészeti akadémia hallgatói sorába és szabad idejében a cs. k. pénzverdében a betűmetszést, egy előkelő betüöntődében pedig a betüöntést is elsajátította. 1796-ban már több ábécét metszett és a Baumester-féle nyomdában az ő típusaival szedték ki pártfogója, gróf Teleki Sámuel könyvtárkatalógusának első részét. 1798-ban Budára jött, mint az egyetemi nyomda „betüöntője és betüöntő-felügyelője” s itt működött egész haláláig.³ Egyebek közt az ő garmond-betűivel nyomatták 1806-ban Versegly Ferenc *Magyar Aglája* c. kötetét, melynek kiállításáról Kazinczy is dícsérettel emlékezik meg egyik levelében.⁴ Ugyancsak ő metszette a Döbrentey Gábor szerkesztésében megjelenő *Erdélyi Museum* betűkészletét és Döbrentey éppen Kazinczy tanácsára fordult hozzá. Minthogy a kolozsvári nyomda csak kopott betűkészlettel rendelkezett, Döbrentey 1811 óta tervbe vett folyóirata részére új típusokat kívánt beszerezni s úgy látszik Zockerre gondolt. Kazinczy azonban, egy 1811 okt. 17-én kelt levelében határozottan állást foglal Döbrentey e terve ellen: „Betüket — írja — nem Zockerrel kell öntetni, mert azok meg nem felelnek a' Typographiai szépség' kívánatainak, hanem egy Falkával, vagy a' Mannsfeld' örököseivel Bécsben. Zocker valóságos kontár; ellenben Mannsfeld igen szép betüket metszett minden nagyságban, 's Falka csak azért tartathatik kedvesebbnek nálánál, mert a' Mannsfeld óta támadt módit a' typographiai mivek körül követi.”⁵ Döbrentey megfogadta barátja tanácsát s miként egy Kazinczyhoz intézett levelében írja, a Falka-féle betűkészlet, mely 765 rénes forintba került, 1812 augusztus közepe táján érkezett meg Kolozsvárra.⁶

Berzsenyi és Dayka verseinek is azt a szerencsét kívánja Kazinczy, hogy Falka-féle betűkkel nyomassanak,⁷ noha — miként ez a Virág Benedek *Poémáinak* (Buda, 1811) szentelt kritikájából kiderül —

² 1809. évf. II. köt. 49. lap.

³ V. ö. Szendrey-Szentiványi: Magyar képzőművészek lexikona. Budapest, 1915. I. 460. lap.

⁴ Levelezés. X. köt. 9—10. lap.

⁶ U. o. X. 84. lap.

⁵ Levelezés IX. 113. lap.

⁷ U. o. X. 9. lap.

nem egy kifogása volt a betűk ellen. „Végezetül — írja bírálatában — még néhány szót a tiszteletre méltó Falka művészhez, aki nek Kis-Cicero-típusával nyomtatták a munkát. A típus szépsége lebilincseli az olvasó szemét és Magyarország ép oly büszke lehet ő reá, mint Franciaország Didotra és Németország Prillwitzre. De b betűje túlságosan hasas, M-betűje pedig annyira ösztövé, hogy e betűk azokra a kövér és sovány tehenekekre emlékeztetnek, melyeket az egiptomi király látott álmában. Azután meg a K betű felső ága sem hajlik annyira ki, mint kellene. E három betű kétségtelenül megérdemli, hogy Falka úr újra messe őket, hogy ekként teljesen széppé tegye típusát.“⁸

Mindazonáltal leghőbb vágya volt, hogy munkáinak ezidőtájt tervezett összkiadása a Falka-féle típusokkal nyomassék, mivel az ő betűje „kétségen kívül szebb, mint minden egyéb betűink. Ha azt meg nem kaphatná munkám, azokkal kellene ezt nyomtatni Trattner Urnál, a' melyekkel Sylvesterem' Grammaticájának deák textusa nyomtattatott, de újra öntve az ö és ü betűkkel.“⁹ A könyvnyomató azonban úgy látszik nem vette figyelembe a költő óhajtását. 1814 jan. 5-én panaszolja Helmecky barátjának, hogy a munkái kinyomtatásához választott „mittel-antiqua betűk irgalmatlanul rosszak“. Főleg a B, p, m és tt ellen van kifogása. Sokkal jobb szeretné Falka „igen szép formájú“ típusait. „Ennél — írja — én a' Degen és Strauss Bécsi Nyomtatók' betűjít sem tartom szebbeknek, sőt én a' mellett maradnék, ha e' között és az azokéik között volna szabad választásom. Szépek Falkának azon betűi is, mellyekkel a' Vidához irt Epistola és a' Vitkovicshoz írott nyomtattattak. Minden attól függ, hogy szép festék adassék hozzájuk és szép papiros, 's ügyes Mívész.“¹⁰ De azokban a Garmond-típusokban sem tellett kedve, melyeket Trattner később mutatott neki. „Maradjunk-meg — írja bizalmi emberének, Helmeckynek — az általam választott Mustra papiros, formát és a grobe Cicero mellett... Így munkáim nem jönnek-ki cifrán és pompásan, 's ezt nem is óhajtom, de nagy csinnal 's ékesen, ezt pedig nagyon óhajtom. Ez lesz munkáimnak utolsó kiadások, 's akarom, hogy a' kiadásnak külsője is éreztesse, hogy izlésem nem volt rossz.“¹¹ Sajnos, Trattner, mint fentebb láttuk, nem tartotta meg szigorúan Kazinczy utasításait s így az összkiadás, amely tudvalevőleg a kilencedik kötetel megakadt, nem vált azzá a monumentális műalkotássá, amely a szerző lelki szemei előtt lebegett.

Ugyanazt az egyszerű eleganciát, mellyel saját műveit iparkodott kiállíttatni, tanácsolta azoknak a barátainak is, akik műveik kinyomtatásakor tanácsért hozzá fordultak. Például Sztrókey Antalnak, Kiss János ev. superintendens és költő sógorának, aki Sztrókeyra bízta verseinek sajtó alá rendezését, ezeket írja 1812 márc. 27-én kelt

⁸ Annalen der Literatur u. Kunst in dem Österr. Kaiserthume. 1811. év. szept. füz. (Saját fordításom.)

⁹ Levelezés X. 18—19. lap.

¹⁰ Levelezés X. 18—19. lap.

¹¹ U. o. XI. 308. lap.

soraiban: „Arra kérném Trattner Urat, hogy ha az idők' drágaságához képest a' nyomtatványok' nagyjához nyomtató papirost vétet is, az minél fehérebb 's simább, 's elég testes legyen 's legalább 100 explt vonattasson szép írópapirosra.“ Azután újból hangsúlyozza a szép formátum, a szép papiros, a jó nyomdafesték és az értelmes és gondos korrektor fontosságát. „Formátumul — írja — azt óhajtanám, amelyben az én Vitkovicshoz [irt epis]tolám jelent meg... Dalokhoz a' 22 sorú oszlop illik leginkább a' strophák' legszerencsésebb felosztása miatt. A' papiros rossz mihelytt kékes vagy sárgás... Az ilyen a' legfeketébb typographiai szín sem eléggé fekete, pedig a' Trattner Úr Officinájának sokszor az a' vétke, hogy a' Dolgozók a' feketét homályosan hagyják. Legyen tehát gondod..., hogy a' mi papirost (nyomtatót és író) választanak a' munkához, az olly fehér legyen, mint, a' Papirosművesek kifejezése szerint, a' Tej. A' Nyomtató-legényt szólítsd meg, hogy a' korommal ne fősvénykedjenek; a' correctort pedig, hogy ha a' Rakó Angyalkákat 's egyéb Holzschnitteket rakna az oszlopok felibe vagy alá, azokat hányassa ki.“¹² Két évvel utóbb magához Kisshez fordul, arra intve őt, ne hogy engedjen Trattnernek, aki költeményeit petitbetűkkel, kéthasábosan akarja kinyomatni. „Ezt szakácskönyvvel, 's az Eckertshausen' szerelmeskedő imádságaival bizvást teheti, ha neki úgy tetszik; de nem *versekkel*, de nem a' Kis János verseivel. El fogom ettől tiltani azon levelemben, mellyet hozzá mingyárt most írni fogok, 's kikötöm, hogy itt ne a' papirosnyerés legyen gondja, hanem az, hogy a' könyvnek külsője is mutassa, melly tekintettel van a' munka iránt a' kiadó 's a' Publicum... Trattner örömezt nyomat velinre, mert az neki hasznot hajt. Ám nyomtassa úgy, ha neki úgy tetszik; noha én az ilyen vékony velinen, *melly a szint által ereszti*, teljességgel nem kapok; de azt kikötöm, hogy a' nyomtató papiros elég fehér legyen, 's nem a' legapróbbak a' betük, 's stanza és stanza között illő hézag.“¹³

Tíz évvel utóbb, amikor Kazinczy Sallustius-fordítását akarta kiadni, Werfer Károly kassai könyvnyomtatóhoz fordult, de olyan könyvművészeti igényekkel lépett fel, amelyeknek a szegényes földszerelésű vidéki nyomda megfelelni nem tudott. Werfer a könyvet különféle típusokkal akarta szedetni. Ez ellen Kazinczy erélyesen tiltakozott: „Hogy Schade betűi Mannsfeld betűivel vétessenek együvé, olyasmi, amibe soha sem fogok beleegyezni. Inkább igénytelenül és Zollicher betűivel, de korrektül, mintsem oly ruhában, amelynek ujjai más posztóból szabattak, mint az egész.“¹⁴ Így hát a munka nem is jött létre. Kazinczy beérte az előszó kiadásával s az egészszet jobb időkre halasztotta. Sajnos, ezek a jobb idők rá nézve nem köszöntöttek be többé. Hét évvel utóbb, 1831 aug. 23-án a kolera váratlanul magával ragadta a hetvenkétéves, életerős aggasztánt. Vele Gutenberg művészetének egyik legfinomabb érzékű követője szállt sírjába.

Gulyás Pál.

¹² U. o. IX. 366—7. lap. — ¹³ U. o. XI. 339. lap.

¹⁴ U. o. XIX. 46. lap. (Az én fordításom Kazinczy német eredetijéből.)

TARCA

A KÖNYVÍRÓ BARÁTRÓL

ALAMIKOR Zánkán voltam, a Balaton-parti kis községben, néhai barátom, Vadnay Andor házában látogatóban. Beszélgettünk s egyszer csak belép egy öreg parasztember és azt kérdezi tisztességtudó köszönés után, hogy van-e a házigazdának könyve? Hogyne volna! És kirak az öreg elé arannyal szegett Arany Jánosokat és egyebeket. Az öreg paraszt megnézi és kijelenti, hogy ő *A könyvet* keresné. To biblion. A könyv. A biblia. Ott volt a jó öreg bácsi, ahol vagy kétezer évvel ezelőtt voltak keresztény elődeink, akiknek *A könyv* — biblia volt. Jámbor nazarénus volt tudniillik az öreg.

Hol vagyunk ettől mi? Hol vagyunk ettől mi a magunk nyilvános és magánkönyvtárainkkal? És kérdem: jobban vagyunk-e, vagy rosszabbúl? És kérdem: fölfelé megyünk ott, ahol vagyunk, vagy lefelé? Gyűjtjük a könyvkiadás csodáit és gyönyörködünk bennük. Belépünk egy modern nyomdába és megbámuljuk a technikai tökéletességek csodáit a kézi nyomdán, gyorsgépen, színnyomó masinán keresztül végig a nagy fejlődést, egész a rotációs szörnyetegekig. És kilépünk a nyomdából és megilletődve nézzük a földön és föld felett sinned, dróttal behálózott várost: elektromos kocsik, telegráf, telefon. Sőt meg van nyergelve már postásnak a levegő, melynek hullámai száz és ezer mérföldre hozzák el nekünk az emberi hangot. És járunk a tenger alatt és repülünk a felhők felett és embervoltunk göggyével gondolunk vissza a cigány-expresszre és a delizsánkra, amely levelezésbeli és utazószükségeinket még nem is olyan irtóztató régen lebonyolította. És kérdem: haladás-e ez, vagy hanyatlás? Lefelé megyünk-e, vagy fölfelé?

Persze, hogy erősen fölfelé, ha az emberi ész és tudás diadalát nézem tűzön, vizen, légen, villámon és minden anyagán a földnek. De ha azt gondolom, hogy az ember célja mégis csak az, hogy boldog és nyugodt, szerény és megelégedett legyen, bízzék Istenben, akit sem repüléssel, sem rádióval, sem filozófiával soha el nem érhetünk, akkor elfog a szkepszis. Hiszen az emberi tudás e csodaalkotásaival minden nyugalomtól, minden elégedettségtől csak távolabb esünk. Idegeink lesznek úrrá rajtunk, s mentül többet hódítunk meg a ter-

mészet titkaiból, csak annál mohóbb vággyal, annál izgalmasabb kíváncsisággal, annál nyughatatlanabb lélekkel törünk valami felé, ami véghetetlen, aminek nincsen határa, ami csak Ikarusz sorsával kecsegtethet bennünket. És ha célunk, hogy megszerezzük magunknak és embertársaink számára a boldogságot, akkor észre kell vennünk, hogy nem a helyes irányban keressük. Ezen az úton inthet gazdagság, inthet hatalom, inthet dicsőség, de a boldogságot nem ott mérik az ember számára.

Mint gyerekeMBER rajongtam azért a barátért, aki szűk cellájában ül, pergamenek, csodás erejű festések között s írta kalamusával a gyönyörűnél-gyönyörűbb könyveket, melyekért ma is lelkesül a bibliofil ember. Azután az életbe kilépve, földadatainak munkáiba állva, küzdelmeiben és forgatagában megfelejtkeztem a jámbor szerzetesről. De hetvenedik esztendőm után újra eszembe jutott s ha ráérek egy kis meditációra, most is gyakran be-beoson szobámba, mellém ül és a fülembe suttog. És elmondja nekem jámbor életét. Hajnalban leborult a templom kövére Istent dicsérni. Azután megreggelizett társaival és ment a dolgára. Ki a kertbe, ki a mezőre, ki beteghez, ki koldulni alamizsnát, az én barátom ment könyvet írni. És rajzolta a betűket, és festette az iniciálékat, míg a déli harangszó ismét imára és ebédre nem hívta. És a grácián után ismét cellájába ült és gyönyörködött munkájában és művészi kezébe vette ismét a kalamusát és írt és írt és írt. Írt szép lassan, mert hiszen nem volt sietős. Néha egy könyvet írt meg tíz-húsz éven, sőt egy egész életen át. Könyvet, melytől ma is csillog és villog a bibliofil ember szeme, és megcsördül a gazdag és hiú könyvgyűjtő zacskójában az arany. Írt és írt és dicsérte az Istent, és nyugodt volt az élete és tiszta volt a lelkiismerete, és végül meghalt és ma nincsen neve, csak a könyve maradt meg. És hasonló csendesen éltek akkor az emberek is, ráértek kisdéd örömöknek nagyon örülni, és bánatukra elmentek vígasztalást keresni az Isten házába.

Nem hiszem, hogy boldogabbak ne lettek volna, mint mink vagyunk modern haladásunk csodái között, világraszóló vívmányaink birtokában, bibliotékáink gazdagságában, de nélküle *A könyvnek*.

Mert hiszen az ember nem változott Ádám óta. Csak két szeme van arra, hogy nézzen, csak két füle arra, hogy halljon, csak egy szája, hogy egyék, és csak egy szíve, hogy szeressen, és minden jók között a legnagyobb jó, ha ki nyugodtan, édesen, jóízűen végig tudja aludni az éjszakákat. Ehhez pedig nem gazdagság, nem hatalom és nem dicsőség kell, hanem a lelkes könyvíró barát nyugalma és békés lelkiismerete.

Rákosi Jenő.

A MAINZI GUTENBERG-MÚZEUM JUBILEUMA

IKOR az 1900. évi fényes Gutenberg-ünnepet előkészítették, nem utolsó gondja volt a szervező bizottságnak, hogy élő emléket állítson a „fekete művészet” feltalálójának egy olyan múzeum alapításával, amely Gutenberg nevét viselje.

Sehol a világon alkalmasabb hely nem volt egy nyomda-múzeum számára, mint Mainzban, ahol a feltaláló született, ahol a találmányt tökéletesítette, és ahonnan a nyomtatás művészete elterjedt az egész világra, hogy a földnek ábrázatját megváltoztassa.

Egy külön gyűlésen, amelyet a választófejedelem kastélyának Vörös-termébe hívtak össze, alapították meg 1900 június 26-án a Gutenberg-múzeumot, egyöntetű, lelkes hozzájárulásával Gutenberg tanítványainak, akik erre a napra összegyűltek az egész föld kerekességéről.

A Gutenberg-múzeum célja, hogy a legszélesebb keretek között gyűjtse és hozzáférhetővé tegye mindazt az anyagot, amely Gutenbergre és találmányára vonatkozik, valamint annak fejlesztésével és terjesztésével kapcsolatos. A múzeum azonban egyszerűsmind emlékmű Gutenberg számára, akinek az egész világ annyit köszönhet.

De az alapítás után csak egy év múltán, 1901 június 23-án, lehetett a múzeumot a választófejedelem kastélyában megnyitni.

Igaz, hogy csak néhány termet kapott, amelyet a nagyon is összehúzóított városi könyvtár adott át; sajnos, külön adminisztrációt sem nyert, hanem mint a városi könyvtár egy külön osztályát kezelték. Azonban ez a kevés is biztató kezdetét jelentette egy reményteljes jövőnek. Majd gazdag alapítványok megadták a szükséges alapot. Mainz városa és Hessen állama 25—25.000 márkát adományoztak, Görz és Mayer mecénások 10—10.000 márkát, a német könyvnyomtató egyesület 1000 márkát, stb., úgyhogy nem sokára 100.000 márka állott rendelkezésre.

Egyidőben nagy számban érkeztek nyomtatványok is Németország számos nyomdájából. A mainzi 1900. évi tipográfiai kiállításon bemutatott nyomtatási próbáknak legnagyobb részét a kiállítók a Gutenberg-múzeum rendelkezésére bocsátották.

Sajnos, a múzeumnak alapítási éve maradt a múzeumnak fénykora is.

A Gutenberg-múzeumnak kevésbé szerencsés helyi és adminisztrációs egyesülése a városi könyvtárral nem engedte meg a múzeum nagyszabású kiépítését. S a helyzet akkor sem lett jobb, amikor a múzeum 1912-ben a városi könyvtárral együtt a választófejedelemi kastélyt elhagyta és a Rheinallee-i új palotába költözött. Mert bár a múzeum az egész első emeletet kapta a rajnai hosszú oldalon,

a hely így sem volt elegendő s a múzeum fejlődésének lehetőségét semmiesetre sem biztosította. Nemsokára kitört a háború, ezzel megbénult a nemzetközi munka, amelyre a Gutenberg-múzeum számított. S a háború utáni évek sem voltak alkalmasak arra, hogy nemzetközi érintkezések jöjjenek létre. Mindehhez járult még, hogy az infláció a múzeumnak 130.000 márkára növekedett tőkét emésztette. Így a múzeumnak első alapja, melyből saját otthont teremthetett volna, elveszett. A városokban általános helyszűke, amit Mainzban az idegen megszállás csak súlyosbított, még a kiváltságát is elvette annak, hogy a Gutenberg-múzeum más meglévő helyiségekbe költözhessenek.

A Gutenberg-múzeum gazdasági istápolója az eddigi 25 év alatt egyedül Mainz városa volt. Holott úgy kellett volna lenni, hogy a Gutenberg-múzeum már alapításától kezdve a világ egész nyomdaiparának nemcsak szívbéli, hanem pénz-ügye is legyen. Ami azonban fennállásának első negyedszázadában nem volt, az a jövőben kell hogy legyen: a nyomdászok múzeuma. *Tőlük* kell, hogy szeretettel és érdeklődéssel legyen körülvéve, *általuk* kell, hogy pénzbeli segítyekkel, nyomtatványokkal és használaton kívül helyezett nyomdakészülékekkel támogatva legyen. *Nekik* kell a Gutenberg-múzeumban nemzetközi központjukat látni, ahol minden kérdésben, legyen az akár tudományos, akár technikai, akár gyakorlati, mindenkor tanácsot találhatnak.

Eddig csak néhány Gutenberg-tanítvány nem felejtkezett el múzeumáról. Mindenekelőtt Waldemar Zachrisen Göteborgból és D. Stempel Frankfurt a/M.-ből. Újabban azonban a kiválóságok nagyszáma érdeklődik a múzeum iránt, úgyhogy remélni lehet, hogy jubileumi napokon nevüket büszkeséggel, hálával és elismeréssel nevezhetjük meg.

Mainz a Gutenberg-múzeum 25 éves jubileumát készül megülni június végén. Már is sorakoznak a mainzi nyomdában a kéziratok, hogy egy nagy nemzetközi ünnepi kiadvánnyal ünnepeljék e napot. Ezt az ünnepi kiadványt a régi és modern nyomtatásnak mintegy nyolcvan kiváló tudósa írja, akik a világ nagyobb kultúra-államaiban szétszórva élnek. Ez lesz első nagy együttműködése a világ tudományos köreinek a háború után. A munkatársak között lesznek ugyanis: németek, franciák, belgák, hollandusok, angolok, dánok, svédok, oroszok, lengyelek, magyarok, osztrákok, olaszok, spanyolok, braziliaiak, csehek, románok, mexikóiak és északamerikaiak. Az ünnepi kiadvány negyedréti 4–500 oldalon, merített papiroson fog megjelenni, külön mellékletekkel. A művészi és technikai kiállításért a felelősséget E. R. Weiss tanár és dr. Karl Klingspor vállalták. Már is nagy könyvkiadók versenyeznek a kiadás egyedárusításáért.

A jubileumra a Gutenberg-múzeum kiadni készül még *Das schöne deutsche Buch 1900—1925* c. művet, mely a német nyomdaipar legszebb termékeinek nagy seregszemléje lesz. Ez a mű a német nyomdaiparnak utolsó 25 évi nagy fejlődése alatt a német

nyomdászok és könyvművészek nagyszerű teljesítményeinek általános áttekintését fogja adni. S a bibliofileknek egészen különös érdeklődését fogja magára vonni, ha majd e nyáron a kül- és bel- földről Mainz városába zarándokolnak.

A június 28-i megnyitást megelőzi a választófejedelem kastélyának akadémiai termében tartandó nagy ünnepély, amelyen az ösnyomtatványok katalógusának bizottsági elnöke, dr. Erich von Rath bonni könyvtárigazgató fog ünnepi előadást tartani Az ösnyomtatványkutatások feladata címen.

Előző este az ünnepélyesen kivilágított Gutenberg-téren a mainzi férfi énekkar fog hódolni a Gutenberg-szobor előtt. Ezen az ünnepélyen Mainz város főpolgármestere fog beszédet tartani.

Az előkészületi munkálatokat a Gutenberg-múzeummal e célra szövetkezett nemzetközi Gutenberg-Társaság végzi, amely június 28-án, az akadémiai ünnep előtt, rendes évi közgyűlését is megtartja. A Gutenberg-Társasággal egyidőben Mainzban tartja meg évi közgyűlését a Die Wiegendruck-Gesellschaft s a hesseni bibliofilek társasága.

Gutenberg valamennyi tanítványának szól az ünnepi meghívás: vegyenek részt szervezeteikkel a Gutenberg-múzeum jubileumán, jöjjenek el ebben az évben oda, ahonnan a nyomtatás művészete hozzájuk eljutott. Jöjjön el mindenki: hódolni a mester emléke előtt. Mainzban van művészetüknek bölcsője s múzeuma, melynek jelentőséget és díszet Gutenberg neve ad.

A. Ruppel,

a mainzi Gutenberg-múzeum igazgatója.

A FIRENZEI NEMZETKÖZI KÖNYVVÁSÁR

FIRENZÉBEN ez év május 8-án nyílt meg a második nemzetközi könyvvásár a király és Mussolini miniszterelnök jelenlétében. Az 1922. évi első könyvvásár nagy erkölcsi és anyagi sikerrel járt. S Firenze a kormánynak, az olasz könyvkiadók egyesületének, a firenzei törvényhatóságnak, a kereskedelmi kamarának támogatásával elhatározta, hogy a könyvvásárokat állandósítani fogja, s így egy állandó kiállítási otthont teremt a könyv- és grafikai művészetnek, valamint az egész könyv-iparnak. Ez az intézmény teljesen megfelel Firenze művészeti és kulturális hagyományainak, valamint annak a hivatásnak, melyet Firenze, mint modern város is betölt. A világ minden tájékáról úgy jönnek Firenzébe a legkiválóbb művészek, írók és tudósok, mint a kultúrának egyik friss és élő kútfejéhez, s a firenzei dombok és völgyek igéző frissességében és nyugodtságában újra megtalálják az ihletet.

„A könyv az emberi tudásnak a lelelkibb terméke: e könyvvásár tehát méltó otthonára talál Firenzében. 1922-ben már bizonyoságát

nyertük ennek, amikor a Porta Romana helyiségeiben, a világ legnagyobb nemzetekinek közreműködésével rendezett modern könyvkiállítás mellett pár nap alatt lehetségessé vált, a Palazzo Pitti második emeletén, egy, nagyságban és értékben eddig utól nem ért Régi Könyvkötés kiállítás rendezése, s ez bebizonyította, hogy Firenze városának neve milyen vonzóerővel hatott mindig Olaszországra s a külföldre egyaránt. Szükségtelennek tartjuk emlékeztetni a régi dicsőségre, a grafikai művészetnek itt működött régi és híres mestereire, bibliofil gyűjteményünkre, melynek gyűjtését a Medicik és a nagyhercegek kezdték meg; inkább arra a nagy fejlődésre akarunk hivatkozni, melyet könyviparunk régi és új könyvkiadó vállalataink eddig elértek. Minden azzal biztat, hogy Firenze megtartja magának azt az intellektuális elsőséget, amelyért olasz Athénnek hívják és amely feljogosítja arra, hogy a világ könyvtermelésének központja legyen“.

Ezekkel a meleg szavakkal kezdte Firenzének egyik legjelesebb írója, a nemrég elhalt Guido Biagi, azt a manifesztumot, melyet a második könyvvásár intéző bizottsága Olaszország és a külföld összes könyvkiadóinak és könyvbarátainak megküldött, avval a meghívással, hogy 1925 tavaszán Firenzében találkozzanak. E meghívás mindenütt szíves fogadtatásra talált, annál is inkább, mert Mussolini a könyvvásár eszméje iránt érzett rokonszenvének érzetéseül, már tavaly szeptemberben az összes külföldi olasz diplomáciai képviselőket utasította, hogy az illető külföldi kormányoknak hivatalosan is adják át az olasz kormány nevében a második firenzei nemzetközi könyvvásárra szóló meghívást. Ez az új eljárás is bizonyítja, mily nagyra becsüli a „könyv“ fogalmát az olasz kormány, mely harminc nemzettel kötött szerződést a könyvvásárral kapcsolatban. Legelőször csatlakozott Franciaország, Anglia, Németország, Oroszország, Lengyelország, Csehország, Románia és Peru. Majd Belgium, Ausztria, Svájc és az amerikai Egyesült Államok biztosították közreműködésüket. Itt vannak könyveikkel Hollandia, Írország, Norvégia, Finnország, Lettország, Dánia, Jugoszlávia, Bulgária, Görögország, Spanyolország, Argentina, Kína, Venezuela, Mexikó, Sziám és Japán. Firenzének éppúgy meglesz a „könyvtriennála“, mint ahogy Velencének megvan a művészeti „diennála“. Ezt a nevet és ezt a hasonlatot Mussolini használta először, aki minden alkalmat megragadott a könyvvásár támogatására. A könyvvásár intézőbizottsága viszont már az első évben a „vásár“ elnevezést használta, mert vonzónak találta a német könyvpiar fejlődésére oly jelentékeny régi lipcsei könyvvásárok emlékének visszaidézését. Azóta azonban a bizottság szinte megbánta e név választását, mert visszatetszőnek találja, hogy egyes könyvkiadók, talán e névtől félrevezetve a nemzetközi könyvvásárban is csak vásárt látnak és ennek előnyeit a kötött üzletek szerint ítélik meg, s azt tanácsolják, hogy a vásár sikerét úgy növeljék, hogy a vásárban lévő könyveket bizonyos kedvezményekkel árulják, vagy használt könyvekből álló osztályokat állítsanak föl. Aki ezt javasolja, a legkevésbé

sincs tisztában azzal, hogy mi volt és mi akar tulajdonképpen lenni a firenzei könyvvásár. Kezdeményezőinek intenciója mindenesetre az volt, hogy a közönség tiszteletét és szeretetét a lehető legnagyobbra növelje a könyv iránt. Ezért gondolja a vásár intéző bizottsága, hogy az 1922-ben tartott vásárnak legnagyobb sikere abból a százezer látogatóból állott, akik a vásárban megjelentek; ez annyit jelentett, hogy százezer ember ment el könyveket látni, tudva, hogy semmi mást nem fog látni. Aki emlékszik, hogy más világ- vagy általános tárlatokon a könyvosztályokat a művelt közönség is elkerülte — vagy ha mégis megfordultak is e termekben, többnyire más táruk fáradsalmait pihenték itt ki — kénytelen lesz beismerni, hogy alig volt kilátás a sikerre és lényegében ez csak annak a vakmerőségnek köszönhető, hogy mertek egy csupán könyvekből álló tárlatot rendezni.

Ennek az olasz merészségnek különben — be kell vallani — volt egy dicsőséges előfutárja is: a híres Bugra, az a nemzetközi könyv- és grafikai iparvásár, melyet Lipcsében tartottak, 1914 második felében. Sajnos, a háború kitörése miatt nem juthatott jelentőségéhez méltó elismeréshez. Azóta pedig sehol sem próbálkoztak nemzetközi könyvvásárok rendezésével és ma is csak a firenzei vásár az egyetlen Olaszországban és a külföldön, mert a kisebb, helyi tárlatokat és vásárokat nem érdemes megemlíteni.

A firenzei vásáron természetesen leginkább olasz könyveket látni; de mellettük szép versenyben ott vannak a külföldi könyvek is. Igaztalanság volna azt mondani, hogy kevés az új látnivaló. Ezek a rendszeres könyvvásárok mindig fognak valami meglepetést nyújtani annak is, aki tisztában van a modern nemzetközi irodalmi mozgalmak minden mozzanatával, különösen a kis irodalmaknak lesz alkalmuk az érvényesülésre, hogy megismertessék gazdagságukat mindazokkal, kik előtt ismeretlenek. Nyugtalan, háború utáni években különösen a fiatal népeknek nyílik így alkalmuk kulturális nemességük bizonyítékainak bemutatására. Az 1922-ben tartott könyvvásáron példának okáért sok emberre meglepetés volt a spanyol osztály. Ebben az évben más meglepetések is kínálkoznak.

A firenzei könyvvásár 1922-ben sem volt s a jövőben sem lesz olyan széleskörű, mint volt a Bugra, mely magában foglalta a könyvvel kapcsolatos összes művészeteket és iparokat s mint ilyen egyetlen volt. A firenzei könyvvásár ismétlődni kíván, elég sűrűen, s éppen ezért nem lehet olyan terjedelmű, mint volt a Bugra. Az intézőbizottság a rendes modern könyvtárlat mellett kisebb speciális, művészeti és ipari tárlatokat is szokott rendezni, melyek minden vásár alkalmával különbözök, s melyek évek során bemutatják mindazt, amit a lipcsei kiállítás bemutatott. 1922-ben a könyvkötés történelmi bemutatójához csatlakozott a könyvdíszítők és illusztrátorok, s a népies könyvkultúra kiállítása s még egy pár kisebb terjedelmű kiállítás is. Ebben az évben a szentévre való tekintettel a „szent képek és szent könyvek“ nemzetközi kiállítása kapcsolódik a könyvvásárhoz. Van az olasz újságírásnak is kiállítása, amelyben

különös érdekességük az elmúlt háborús évekre vonatkozó termékek. Rendeztek ezenkívül egy nemzetközi kiállítást grafikai gépekből és végül a nyomdászat és könyviskolák fejlődését feltűntető nemzetközi kiállítást, mely érdekes különösen azért, mert feltűnteti a könyvművészet fejlődését, különösen esztétikai szempontból. A könyvvásár a Sangallo nevű épület földszintjén van elhelyezve, melyet 1922-ben építtetett a firenzei törvényhatóság, a lotharingiak Toscanába való bevonulásának emlékére emelt barokk Arco Triomfale mellett. A külön kiállítások, fejlődésük szerint, vagy szintén a földszinten, vagy nagyon közel álló helyiségekben vannak elhelyezve. A könyvvásár június végéig marad nyitva. Elnöke, a híres firenzei könyvkiadó, Enrico Bemporad; az ő gyakorlati és kiváló érzékének köszönhető a könyvvásár sikere. A könyvvásár főigazgatója: Giuseppe Fumagalli, főtitkára: lovag Enrico Bartucci, neves újságíró. Ő volt tulajdonkép lelkes kezdeményezője az egész vásárnak, mely az olasz szellemi élet lendületének az utolsó években egyik legszebb bizonyítéka.

Antonio Widmar.

PÁRISI KÖNYVKIÁLLÍTÁSOK

I. Modern francia könyvművészet. (A Musée Galliéra kiállítása.)

NAGY haladást tett az utolsó tíz esztendő alatt a francia könyvművészet. E meglepő felvirágzást két okra vezethetjük vissza. Az egyik a Matisse-tól kiindult új francia művészetnek az alapvető tendenciája, amely a természetutánzó naturalizmustól mindinkább eltért a dekoratív, a tér- és síkdíszítő irányzat felé (noha kimondott célja legkevésbé sem volt díszítés, ez önmagától: bensőleg adódott). Ezzel az irányzattal együtt járt az absztrakt témák keresése, a komponálásra való hajlam, ami némely tehetségnél logikusan az illusztrációhoz vezetett, természetesen nem a régi értelemben vett illusztrációhoz. A haladásnak másik momentumát gazdasági okokban kell keresnünk, őszinte és kevésbé szép nevén ezt háborús konjunktúrának mondják. Meglévén minden egészséges művészeti fejlődésnek alapja: a gazdasági föltétel, előállhatott az, amit bátran nevezhetünk a francia könyv renaissance-ának.

A papírkérdés a francia kiadóknak sohasem okozott különös gondot. Összeköttetések tengerentúli országokkal, a távol Kelettel és a közeli Hollandiával, de meg saját fejlett papírgyártó iparuk is mindenkor biztosította a legkitűnőbb anyagot. Ami azelőtt izolált jelenség volt, a számozott és luxus-kiadványok megjelentetése, most széles körben elterjedt. Ugyanaz a könyv négy-ötfféle papírra nyomva kapható: Japon ancien, Japon impérial, Hollande, Madagascar, papier de Rives stb. A 700 vagy 900 számozott példányban meg-

jelenő munkáknál egyes kiadóknál ez a típus. Ezek többnyire színes fametszetű, vagy pochoir-ral színezett illusztrált kiadványok, gondos, izléses, a modern tipografiai igényeknek tökéletesen megfelelő betűelrendezésben és lapszéllel.

A vezető cégek, amelyek a legszebbet, legizlésesebbet produkálják e téren: Mornay, Jonquières, Aveline, Hellen et Sergent, Pichon, Kieffer stb.

Aki visszaemlékezik a *Bibliothèque bleue*, a Lotus és más hasonló kiadványoknak apró betűkkel finom papírra nyomott, limonádéízű, selejtes illusztrációkkal ellátott könyveire, az meg tudja mérni a távolságot, amely a mai francia könyvet a régitől elválasztja. Nem kell azért azt hinni, hogy ma minden luxus-kiadvány. Az olcsó könyv, a „livre à bon marché“ ma sem hiányzik. Egyes kiadók, mint például a magyar származású Ferenczi et fils, továbbá Fayard csak ezzel foglalkoznak. Ezek is jó papírra (papier pur Alfa) nyomott, jó betűtípussal készült kiadványok, amelyeknek fametszetű illusztrációi művészi kvalitásukat nézve ha nem is mindig elsőrendűek, sőt gyakran magukon viselik a gyors és olcsó munka bélyegét, de legalább dekoratív, fehér-fekete hatásukban megfelelnek a modern könyvművészet elveinek.

A modern illusztrátor-gárda legjelesebbjei: *Picart Le Doux, Gus Bofa, Delignières, Jean Oberlé, Lébédéff, Pierre Falké, Carlègle, Beltrand, André Hellé, Paul Vera, Colin, Georges Barbier, Maxime Dethomas, Mathurin Méheu* stb. Milyen nagyarányú termelés folyik e téren, az megítélhető abból, hogy egyes kiadók husz-huszonöt illusztrátorral dolgoznak. Mindannyinak megvan a maga egyéni felfogása és modora, amely a könyv tárgyához alkalmazkodik.

Nagyszerű multra tekinthet vissza a francia könyvkötőipar. Ha a technikai részben, igen helyesen, ragaszkodnak a hagyományokhoz, a külső megjelenésben volt bátorságuk egyeseknek áttörni a régi korlátokat. A legművészebb, legérdekesebb, kubista-ízű megoldásokat láttuk *Legrain*-tól. Kitűnőek: *M. Michel, Blanchetière, Mlle Félice*.

Pompás hatású boríték- és előzékpapírt állított ki *Mlle Suz-Roussy*. Elterjedt a japános minőségű, művészi „papier Java“, amelyet nekünk is importálni volna érdemes.

II. Ronsard-emlékkiállítás a *Bibliothèque Nationale*ban.

Mult esztendőben ünnepelték a modern francia versforma úttörő megalapítójának, minden idők egyik legnagyobb lírikusának, Pierre de Ronsardnak, négyszáz esztendőös születési évfordulóját. Befejezéssel és mintegy megkoronázásaképpen az irodalmi és zenei ünnepségeknek, előadásoknak, a párizsi Nemzeti Könyvtár rendkívül érdekes, tartalmas és tanulságos kiállítást rendezett ez évi január-február havában.

A *Bibliothèque Nationale* kiállítása rendezésében mintaszerű volt. A hatvankét darabból álló eredeti Ronsard-kiadvány között voltak

egyetlen példányok, mint például: *Avant entrée du Roy très chrestien Henry II.* Paris, Gilles Corrozet, 1549, továbbá: *Discours des Misères de ce temps. À la Royne Mere du Roy.* Par P. de Ronsard Vandomois. Troyes, 1562 (?). Ezekhez járultak a „Pléiade“ többi tagjainak, akik között Joachim du Bellay és Antoine de Baïf a legkitűnőbbek, első kiadványai. A XVI. században a költészet szorosan simult a zenéhez és ott láttuk a Jannequin, Costeley, Orlando de Lassus által megzenésített műveket. A Ronsard és szűkebb körére vonatkozó műveken túl (összesen 119 darab) következtek egyéb költők egykorú első kiadványai, majd a prózai művek egész sora a tudományok, művészetek, sport, divat, játékok stb. köréből, földrajzi és utazási művek, amelyek mind a kor szellemét, gondolkodását illusztrálták, művészeti és technikai szempontból hiteles tárgylagossággal.

A miniatúrákkal díszített egykorú kézirati kiadványok gyűjteménye egyik legérdekesebb része volt a kiállításnak. Ezek között a *Heures de Henri II*, a XVI. század egyik legszebb kéziratu miniatúra-kiadványa. Költemény- és levélkéziratok egészítették ki ezt a rendkívül értékes gyűjteményt.

Egykorú érmek, rajzok, festmények, metszetek adtak a kiállításnak tartalmas változatosságot.

A Cabinet des Estampes legszebb rajzai kerültek elő a mappákból, a Valois-ház fényes udvari környezetének előkelő urai és dámái, akiket a Clouet-k, Dumonstier-k mesteri rajzónja örökített meg számunkra, személyiségek, akiknek majdnem valamennyiére egy pompás Ronsard-szonett emlékeztet.

Páratlan gonddal készült katalógus szolgált útbaigazítással a nézőnek és érdekes volt megfigyelni a látogató közönséget, melyet nem szenzációéhség vonzott oda, hanem a mult emlékeinek igazi szeretete és megbecsülése.

Rózsaffy Dezső.

KÖNYVÉRTÉKELÉSI ELŐÍTÉLETEK

a a könyvkereskedői katalógusok XV. századi nyomtatványokat hirdetnek s azok árát magasan szabják meg, senkinek sem jut eszébe megütödni azon, mert hiszen ősnymtatványokról (incunabula) van szó. Pedig ezeknek az ősnymtatványoknak a könyvpiacra hosszú ideig egyáltalán nem volt értékük s csupán akkor irányult rájuk a figyelem, mikor a XVIII. század közepén a könyvnyomtatás feltalálásának háromszázados évfordulóját ünnepelték s gyűjteni kezdték az idevonatkozó adatokat. Ekkor irányult a figyelem az első kiadások (editiones principes) felé is, melyek értéke különösen a XIX. század elején szökött magasra.

Az ősnymtatványok lajstromát először Heim állította össze „Repertorium bibliographicum“ című művében (1826—28) s határesztendőül az 1500. évet állapította meg. E megállapítás aztán átment a köztudatba is, annak ellenére, hogy mások (Maittaire, Panzer, Uffenbach) 1520-ig, 1526-ig, sőt 1536-ig kívánták kiterjeszteni az ősnymtatvány fogalmát. Az kétségtelen, hogy azok a nyomtatványok, melyek a könyvnyomtatás első küzdelemteljes éveiben készültek, olyan tiszteletreméltó emlékek, hogy azok különös értékelése teljesen indokoltnak látszik. Nem vonatkoztatható ez azonban a XV. század két utolsó évtizedének termékeire, vagy ha azokra is kiterjesztjük az ősnymtatvány fogalmát, akkor ugyanazon joggal a XVI. század két első évtizedének termékeit is ide kell csatolnunk. Ha ugyanis az 1500 előtti nyomtatványok ősnymtatványok, az 1500 utániak pedig nem ősnymtatványok, akkor mit csináljunk a Manutius Aldus kiadványaival, melyek legrégebbi darabja 1495-ben jelent meg, a legutolsó pedig 1515-ből való. Perotti „Cornucopiae seu linguae latinae commentarii“ című művének 1499. évi kiadása még incunabulum, az 1503. évi kiadás már nem az, pedig ugyanaz az Aldus készítette ugyanazon betűtípussal. Ez alapon a híres velencei nyomda húsz évi termékei kétféle értékelés alá esnek, pedig nyomdattechnikai szempontból egyáltalán nincs különbség közöttük. Még találóbbr a Kapp művében (Geschichte des deutschen Buchhandels, I. k. 264. l.) idézett Hugó bíboros „Postillae in universa biblia“ című művének az esete, mely 1498-tól 1502-ig hét kötetben jelent meg, tehát a mű egyik része ősnymtatvány, másik része nem az.

Didot értékelése szerint (Histoire de la typographie, 713. l.) 1500-ig körülbelül 13.000 könyv jelent meg egyenkint átlag 300 példányban, ami körülbelül 4 millió könyvet jelent. Ezzel szemben Heim 16.244 ősnymtatványt sorol fel s a pótlásokat számbavéve Kapp (id. m. I. k. 264. l.) már 25.000-re teszi azok számát s az egyes kiadások példányszámát átlagosan 500-ban állapítja meg, aminek alapján a XV. században nyomtatott könyvek számát sokkal magasabbra kell tennünk. Igaz, hogy századok folyamán sok el-

pusztult a XV. század folyamán nyomtatott könyvekből, a pusztulás azonban nem volt olyan katasztrófális, hogy a fennmaradt csekély példányszám egymagában indokolhatná a XV. századi könyvek nagyobb értékelését, annál is inkább, mert az 1500 után nyomtatott könyvek éppen úgy elpusztultak.

Teljesen helytálló tehát Kapp (id. m. 264. l.) azon megállapítása, hogy az ősnymtatvány fogalma teljesen önkényes s benső érvekkel egyáltalán nem támogatható. A XVI. század ugyanis nem jelent változást a könyvnyomtatás technikájában s egyéb érvekkel nem támogatható a XVI. századi könyvek új osztályozása. Az ősnymtatvány fogalmát tehát feltétlenül revízió alá kell vetni s a rideg időrendi elhatárolást mellőzve, új ismérvet kell elfogadni számára. Elfogadható lenne p. o. Kapp (i. m. 265. l.) javaslata, aki az 1520. évet javasolja határesztendőül azon indokolással, hogy addig kizárólag folióalakú könyveket nyomtattak s a kisebb alakú könyvek megjelenése indította meg a könyvkereskedelmet. Az 1520. esztendőt már azért is el lehetne határesztendőül fogadni, mert ez időben állapotodott meg végérvényesen a könyv külalakja. A nyomtatott címlapokat innen kezdve használják következetesen (Mühlbrecht *Die Bücherliebhabe* 2. Aufl. 112. l.), míg előbb a nyomtatási adatokat a könyv végére helyezték (kolophon) s az első oldalt vagy egészen üresen hagyták, vagy csupán a rövid címet helyezték el rajta a nyomtatási adatok nélkül. Amint az előadottakból láthatjuk, az ősnymtatvány fogalma nagyon ingatag alapokon nyugszik s a gyakorlatban mégis nagy értéket tulajdonítanak e nyomtatványoknak.

Ugyanígy vagyunk az 1711 előtti magyarországi nyomtatványokkal, melyeket közönségesen „rég Magyar könyvtár“ elnevezés alatt szoktunk idézni s amelyek ilyenformán külön könyvészeti fogalomná lettek. Ennek a könyvészeti fogalomnak a felállítása Szabó Károly érdeme, kinek 1879-ben kiadott „Rég Magyar Könyvtár“ című műve adta meg az alapot az elnevezésre is. Ez a munka ugyanis az 1531 és 1711 között megjelent magyar nyomtatványok bibliográfiáját állította össze s az 1711. esztendőt a Rég Magyar Könyvtár következő köteteiben is megtartotta határjelzőül, mikor a nem magyarnyelvű hazai nyomtatványok s a magyar szerzőktől külföldön megjelent nyomtatványok bibliográfiáját összeállította.

Az első magyar bibliografus, Sándor István számára az 1711. esztendő még nem jelentett határévet s 1533-mal Szent Pál leveleivel kezdett felsorolását 1711-en túl minden megszakítás nélkül folytatja egészen 1800-ig.¹ Sándor Istvánnak teljesen igaza volt, mert az 1711. esztendő könyvészeti szempontból alig tekinthető határesztendőül s maga Szabó Károly is csupán annyi indokolást tudott felhozni, hogy nem akart „sokat markolni és keveset szorítani“. Amilyen tiszteletreméltó ez indokolás egyénileg, annyira helyt nem álló tár-

¹ Magyar Könyvesház, avagy a magyar könyveknek kinyomtatásuk ideje szerint való rövid említésük. Győr, 1803.

gyílag, s csupán sajnálni lehet, hogy Petrik Géza a munka folytatásaképpen az 1712—1860. évi magyarországi könyvek bibliográfiáját egy sorozatba foglalva, mesterséges gátat állított az elé, hogy a régi magyar könyvtár fogalmát kiterjeszthessük.

A Szabó Károly és Petrik Géza munkái nyomán stabilizálódott 1711. esztendő olyan könyvészeti fogalommá lett, mely az előzetesen megjelent magyarországi könyvek értékét érdemükön felül megnövelte s valóságos versengést indított meg a kutatók között, hogy a Szabó Károlynál összehordott könyvészeti adatokat kiegészíthessék. Pedig az 1711. esztendővel nem következtek be olyan változások, melyek a megkülönböztetést indokoltá tennék. Sokkal inkább tönkretették az országot a török hódoltság s a hódoltságot megszüntető hadjáratok, semmint itt kultúrát találhatnánk s a könyvtermelés nagyobb arányokban megindulhatott volna. A kultúra előfeltétele mindig bizonyos fokú gazdasági jólét s azt nálunk előbb még meg kellett teremteni. Sőt fokonként bizonyos eltolódást láthatunk a kultúrközpontok terén, minek következtében az addigi kultúrközpontok elmaradtak s újabbak támadtak. Ez újabb kultúrközpontoknak azonban hosszú időre volt szükségük, míg a fejlődés azon fokát elérhették, ahol már számottevő tényezőkként jelentkezhettek a kultúrélet számára.

A török hódoltság alatt Pozsony, Nagyszombat, Sopron, Kassa, Kolozsvár voltak a kultúrközpontok, a hódoltság megszüntetése után pedig Buda és Pest vették át szerepüket s itt bontakozott ki lassankint a nemzeti kultúra teljes pompájában. A Landererek még a XVIII. század végén Buda, Pest, Pozsony és Kassa között osztják fel működési körüket s csupán a XIX. század elején teszik át végleg Pestre székhelyüket, amikor a magyar irodalmi élet már végérvényesen itt összpontosult. Ezek a szempontok teljesen háttérbe szorulnak az 1711. esztendőnek határidőül történt elfogadásánál s nincs módunk a nemzeti kultúra kibontakozásának folyamatát könyvészeti adatokkal szemléltetni, annál is inkább, mert Petrik bibliográfiai műve betűrendben közli az adatokat s az időrendi áttekintést lehetetlenné teszi.

Egyetlen szempontból lehet az 1711. évet határjelzőül elfogadni könyvészeti téren is s ez a magyar területen folyt állandó harcok megszüntetése. E harcok alatt természetesen rengeteg könyv elpusztult s így a könyvek ritkasága miatt látszik indokoltnak az 1711 előtt megjelent könyvek magasabb értékelése. Ezzel szemben áll azonban azon kétségtelen tény, hogy 1711 után a könyvnyomtatás terén fellendülést nem állapíthatunk meg s a könyvkiadás egyetlen jövedelmező ága a naptárkiadás volt. Irodalmi termelésünk elég szegényes s a könyvek száma nem szaporodott valami számbavehetően. Az igazi fellendülés II. József halála után, 1790-ben kezdődött meg, amikor a magyar nyelv iránti felbuzdulás irodalmi téren is éreztetni kezdte hatását. Ezenfelül 1790-ben, 1791-ben és 1792-ben egymásután jelentek meg a rendeletek, melyek a magyar nyelvet az elemi és középiskolákban is jogaiba iktatták s a magyarnyelvű

könyvek iránti érdeklődés emelkedni kezdett, ami a szerzőket az írásra, a könyvnyomtatókat a kiadásra buzdította. Itt látunk első ízben olyan változást, mely határozottan a felállítását indokolta tenné. Viszont fájdalommal nélkülözzük a XVIII. század folyamán megjelent magyarországi könyveknek olyan időrendi összeállítását, amelyet Szabó Károly az 1711 előttiokről készített.

Ennek folyományaképpen úgy véljük, hogy a XVIII. század folyamán megjelent magyar könyveknek van olyan értékük, mint egyik-másik XVII. századnak s megérettnek látjuk az időt arra, hogy a magyarországi könyvek értékelését revízió alá vegyük, a régi magyar könyvtár fogalmát pedig legalább is 1790-ig toljuk ki, mert az eddig érvényben volt megállapítás indokolatlannak látszik.

Gárdonyi Albert.

AJÁNLÁSSAL ÉS KÉZIRÁSSAL ÉKES KÖNYVEK

(HARMADIK KÖZLEMÉNY)

Josephus Palatinus, Statuta pro judiciis Jazygum, et Cumanorum, Pesthini Trattner, 1820. Latin és magyar szöveggel. Az utóbbi címe: A Jász és Kun megyebéli törvény-székeket tárgyzó statutumok, melyek József Nádor-Ispány, mint azon Megyék grófja, és Birája által megerősítettvén, . . . közönségessé tettek. — Mellékelve Budae 14-ta Martii 1843 keletű okmány-töredék, aláírva: „Josephus Palatinus.“

[II. József] Közönséges törvény a vétkekről, és azoknak büntetésekről, Budán, Kir. Akademia betüivel 1788. — Mellékelve Bécs 1780 keletű okmánytöredék József császár aláírásával; ellenjegyezték gróf Eszterházy Ferenc és Brunsvik József.

József főherceg, Czigány nyelvtan, Akad., 1888. — Mellékelve: 1. a főhercegnek Kálmány Lajoshoz Fiume, 1873 ápr. 9-én intézett s az Ethnologische Mittheilungen aus Ungarn c. folyóiratnak közreműködésével támogatása érdekében írt levele; 2. a műirodalmi kalauzát szerkesztő Ponori Thewrewk Emilnek Bpest, 1887 dec. 22-én kelt s Tóth Lőrincchez intézett levele, melyben tudakozza azt a kis cigány szótárt és nyelvtant, ami Toldy állítása szerint Fáy András kézíratai közt maradt.

Justh Zsigmond, A pénz legendája, Singer és Wolfner, 1893. — Mellékelve J-nak Punjab-ból Szabolcska Mihályhoz intézett hét oldalas levele dec. 22-éről; melyben közli, hogy márciusban hazatér s nyáron meglátogatja Sz.-t, mert Erdélyről regényt akar írni.

**Karinthy Frigyes*, Így írtok ti, Bpest, Modern Kvtár. A címlapon: „Sz. J. urnak meleg kézszorítással K. F. 912 októberben.“

Kassics Ignác, Praxis juridica civilis, Pestini, 1835, G. Kilián, 2 rész. Mellékelve Bécsből 1829 okt. 29-én kelt magyar nyelvű levele, amelyben az ottani udvari cancelláriánál folyamatban lévő urbáriális per sorsáról értesít.

- Katona József*, Bánk-Bán, Trattner, Pesten, 1821. — Mellékelve egy ívnyi kézirat, amelyen K. J. mint Kecskemét város actuariusa 1822 július 1-én 36 sorban ingó vagyon összeírásról s vételár felosztásról elszámol.
- Kautz Gyula*, A fémpénz- és valutaügy, Pesti Knyomda, 1877. A címlapon: „tisztelettel a szerző“.
- Kazinczy Gábor*, Kazinczy Ferencz levelezése Kisfaludy Károllyal s ennek körével, Emich, 1860. — Mellékelve K. G.-nak gróf Dessewffy Emilhez intézett s keletnélküli (1860) levele, melyben annak a szükségességét közli, hogy a Kazinczy-ügyet a diéta alatt a közönség tudomása elé terjesszék.
- Kazinczy Gábor*, Emlékbeszéd Kemény Dénes fölött. 1849 ápr. 1-én. Debreczenben, a képviselőház határozatából, a város könyvnyomdájában. — Mellékelve K.-nak Pest 1838 febr. 27-iki levele, melyben a nógrádi patvarista Vachott kezdő költőt, továbbá Bajzát említi és szándékát, hogy ily című gyűjteményt ad: Táborozások élet és literatura körében.
- Kazinczy útja Pannonhalmára, Esztergomba, Vácra.* — Pesten, 1831. Landerer. Az előzéklapon: „A Szerző ajándékából birja Domby Márton“ (író, Csokonai barátja). — Mellékelve Kazinczy Ferencnek Sárospatakon, 1821 jul. 26-án keltezett s egy Obersterhez intézett négyoldalas levele hadiemplék felállítása tárgyában.
- Káldi György*, Szent biblia, Budán, Universitas 1782. — Mellékelve K. Gy.-nek Szombathelyt 1617 jan. 17-én kelt és Modor sz. kir. város bíráihoz s esküdtjeihez intézett levele, amelyben tiltakozik az ellen, hogy neki pénz helyett bort fizessenek, mert hitelezői tőle is pénzt követelnek, különben ügyét a Kir. Kamarára fogja bízni.
- Kálmány Lajos*, Mythologiai nyomok a magyar nép nyelvében és szokásaiban. A hold nyelvhasznályainkban. Akad., 1887. A címlapon: „Tekintetes Reizner János könyvtár-igazgató stb. Úrnak tisztelete jeléül K. L.“ — Mellékelve az értekezésnek 20 oldal ívrétű kézírata.
- Károlyi Sándor* gróf elnöki megnyitója a szövetkezetek nemzetközi kongresszusán, Bpest, Steph. 1904. — Mellékelve Szegeden 1860 télhó 10-én kelt levele, mellyel egy „Tisztelt Hazafi“-t gazdasági egyleti választmányi tagságáról értesít.
- Kerékyártó Árpád*, Magyarország emléknapijai, Bpest, 1882, Lauffer. — Mellékelve a szerzőnek Bpest, 1886 szept. 9-i levele, melyben Tóth Lőrincet akadémiai taggá választásának 50. évfordulója alkalmából üdvözi.
- **Kiss József* Háborús versei, Várady Albert rajzaival, Bpest, 1915, Hét. Számozott péld. — Az előzéklapon: „Sz. J.-nek: Nyájas barátom, hájas barátom, ez a legdrágább jelző, amit most neked adhatok. Isten tartsa meg sokáig a te fényes tatárkoponyádat! K. J.“ (Ugyanis akkoriban, háborús inség idején, egy bődön zsírt küldtem a költő háztartásának. Sz. J.)

*Kiss József, Háborús versei, Bpest, 1915, a Hét kiadása. A címlapon: „Sz. J. édes czimborámnak, főkapitány Szögedén, meleg szerető szívvél K. J.“

Klapka György, Emlékeimből, Franklin, 1886. — A címlapon: „Hódolata és tisztelete jeléül Báró Kolisch Irma ő méltóságának, 1890. K. Gy.“ — Mellékelve K.-nak Herkály pusztán, 1849 szept. 27-én kelt kiáltványát s a komáromi vár megadásának föltételeit tartalmazó nyomtatvány, az utóbbi alatt Haynau s a magyar tisztek nevei.

(Folyt. köv.)

Szalay József.

SZÍNÉSZETTÖRTÉNETI VONATKOZÁSÚ PESTI ÉS BUDAI NYOMTATVÁNYOK A XVIII. SZÁZADBÓL A NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRÁBAN

ZÍNHÁZ és nyomda, a modern szellemi életnek ez a két jellegzetes jelensége, szoros kapcsolatban van egymással. Minden színháznak szüksége van a sajtóra és azért minden színházi város színi nyomtatványoknak egész seregét termeli. Ezek a nyomtatványok a színházzal egyidejűleg Pesten és Budán is megjelennek. A napi szükséglet termékei, kis terjedelműek, efemer értékűek s így senki sem őrzi meg őket. Épp ezért legtöbbjük ma már teljesen elveszett s az a néhány, amit a véletlen megtartott, a legnagyobb könyvészeti ritkaságok közé tartozik. Pedig nemcsak színészettörténeti szempontból érdekesek, hanem hű tükröi a pesti nyomdászat akkori állapotának, valószínű mintagyűjteményei a pesti könyvdíszítő művészetnek a XVIII. század végén. A pesti színészet kezdetei németek; de amint a magyar színészet gyökeret ver, ez is bőven termeli, már járt úton haladva, ezeket a nyomtatványokat. A Nemzeti Múzeum könyvtára ezeknek a ritka és érdekes füzeteknek leggazdagabb lelőhelye. Itt a színi nyomtatványoknak minden fajtája képviselve van: alkalmi versezetek, szöveggönyvek, operák és operettek kedves áriáinak gyűjteményei, zsebkönyvek és színlapok egyaránt.

I. *Alkalmi versezetek.* A színházi nyomtatványoknak ez a fajtája az irodalomtörténetíró számára kevés érdekeset nyújt, hisz gyakran külföldi versezetek egyszerű utánnyomatával állunk szemben; amennyiben pedig eredetiek is ezek a költői próbálkozások, irodalmi értéktől erősen mentesek. Kortörténeti szempontból azonban nagyon érdekesek, hisz a közízlésre a tucatárú gyakran sokkal jellemzőbb, mint a kimagasló műalkotás. Bibliofil szempontból azonban éppen ezek az alkalmi versezetek a színházi nyomda-termékek legérdekesebbjei. Ajándékképpen készültek, emléknek a nagyközönség számára, nem tartalmuk, hanem kiállításuk szépsége

volt a fontos. Nyomdai kiállítás szempontjából épp ezért messze kimagaslanak a többi színházi nyomtatvány tömegéből, de minden más nyomdatermékkel szemben is szinte egyedülállók ebben. Legnagyobbrészt a sűgők, páholynyitogatók, színlapkihordók lepték meg velük újévre a színházlátogató közönséget némi borraivaló fejében; ezek az üdvözlő versek később a műsorral, a személyzet jegyzékével, anekdotákkal, sőt terjedelmesebb irodalmi alkotásokkal is bővülnek és színi zsebkönyvekké dagadnak. Jutalomjátékos színészek is szoktak a közönségnek effélékkel kedveskedni. Az alkalmi verseknek később annyira szapora fajtája, az egyes színészeket ünneplő röplapok ekkortájt még ismeretlenek, mert még nem honosodott meg a virtuózok kultusza. Most még csak a színész keresi a közönség kegyét; fordítottja csak a XIX. század derekán fog bekövetkezni.

1. A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára gyűjteményének legrégibb ilyenmű darabja 1782-ből való. Ez Basille táncos köszönő verse a pesti és budai közönséghez. Mint valamennyi most ismeretendő színházi nyomtatvány, ez is a könyvtár törzsanyagából, a Széchenyiek gyűjteményéből való. Címe: *Regungen des Danks, der gnädigen Noblesse, dem hohen k. k. Militair, und dem verehrungswuerdigen Publikum zu Ofen und Pest in tieftser Ehrfurcht gewiedmet von Joseph Basille. Pest, gedruckt mit Eitzenbergerischen Schriften, auf dem Fischplatze im Terpendischen Hause 1782.* (8r. 2 sztl. levél). Ez a kis kétlapos nyomtatvány a pesti Eitzenberger-nyomda (1756—1785¹) nagyon kevés ismert terméke közül a legcsinosabb kiállítású. Az egész nyomtatvány vörös színnyomásban készült. A nyomtatvány készítettőjéről — talán szerzőjéről — keveset tudunk; 1783-ban az ez évről szóló pesti színi zsebkönyv szerint még Schmallögger Johanna pesti társulatánál van, első táncos a tragikus balettben s a drámában is játszik apró szerepeket.² 1786-ban még itt szerepel, Damon pásztort személyesítve meg Schmallögger Károly *Die Erstlinge des Danks* c. balettjébe. Alkalmasint a közönség kedveltje lehetett. Az akkori műsornak a balett a gerince, amely nálunk is nagy fejlettségnek örvendett. Bécsben is akkor van virágjában a franciák ideplántálta balettkultusz, az egész város Noverre művészetének tombol. Bécsből mihamar hozzánk is átszármazott ez a divat. Basille nevééről ítélve francia származású volt, talán valamelyik Bécsbe származott táncos-család sarja. Művészetének formakultuszát vitte bele ebbe a csinos kis nyomtatványba.

2. *Demuethigster Neujahrswunsch, einem hohen und gnädigen Adel, dem Hochloebt. k. k. Militaire und der ganzen verehrungswuerdigsten Buergerschaft deren beiden koenigl. Ungarischen Hauptstaedten Pest und Ofen gewidmet von Michael Seibold und*

¹ Gárdonyi Albert: Magyarországi könyvnyomdászat és könyvkereskedelem a XVIII. században. Könyvtári Füzetek 2. sz.

² V. ö. Kádár Jolán: A budai és pesti színészet története 1812-ig. Bp. 1914. Német Philologiai Dolgozatok XII.

Georg Bauer Billieteurs von beiden Theatern 1789. (8r. 4 sztl. levél.) Hely és nyomda megnevezése nélkül készült, de kétségtelenül a budai egyetemi nyomda terméke; betűtípusban és a lap keretezésében ugyanis teljesen megegyezik az 5. sz. alatt ismertetendő újévi köszöntővel, amelyen rajta van az egyetemi nyomda jelzése. — Kiállításában ez is csínosságra törekszik; de ez egészen más jellegű, mint az előbbié; annak rokokó gazdagsága itt empire egyszerűséggé lesz. Az egyes lapok keretezése igénytelen, de kedves, éppígy az egyes versszakokat elválasztó gyöngydísz is. A szöveg elrendezése itt ügyesebb, arányosabb, bár a hosszú verssorok most sem voltak mindig egysorba tördelhetők, de ahol ez sikerült, mint a szöveg első oldalán, ott az egész benyomás nagyon kellemes.

3. *Neujahrswunsch Einem hohen gnaedigen Adel, Loeblichen Militaer, und Einem verehrungswuerdigen Publikum verehrt von Jakob Kugler Logenmeister der koenigl. staedt. Theater in Ofen. 1791.* (8r. 7 l.) Ugyancsak hely és nyomda megjelölése nélkül készült, de betűtípusából kétségtelenül megállapítható, hogy ugyancsak a budai egyetemi nyomda műve. Szakaszos beosztása helyett formája a Knittelvers, amely olykor nagyon dökög s a nyomdai elrendezés csínosságát is lehetetlenné teszi. A lapokról eltűntek a keretek, egy finom kis cirádát hagyva csak a lap fején. A címlap esetlen elrajzolt puttójáért azonban kárpótol az első oldal fejléce: két kecses puttó tipikusan rokokó kagylós kereten ülve játszadozik virágfüzérrel és koszorúval.

4. *Den hohen gnaedigen Theater Goennern gewidmet zum neuen Jahre. Pest, gedruckt bey Matthias Trattner, 1794.* (8r. 7 l.) A vers maga a legmagasabb színvonalú az eddig ismertettek közül, de valószínűleg egy külföldi, talán bécsi alkalmi költemény lenyomata. A füzet külső kiállítása nem jelent fejlődést az előzőkkel szemben. A lapkeretezés eltűnt. De az első oldal fejléce — ez a szép virágfüzérés empire-díszítmény a csókolódzó puttókkal, — a címlap doboló angyalkája és a záródísz virágkosárcája jellemző szemelvényei a kimúló XVIII. század könyvdíszítő művészetének.

5. *Denkmaal der innigsten Verehrung zum Neuen Jahre gewidmet den erlauchten Schauspielgoennern von Maria Anna Mueller, Logenmeisterin des koenigl. staedtschaften Theater in Ofen. Ofen, gedruckt mit koenigl. Universitaetsschriften 1798.* (8r. 2 sztl. levél.) Gördülékeny kis köszöntő a béke első évére. Csinos nyomdai elrendezése és díszítései nagyon tetszetőssé teszik. Különösen szépek a címlap záródíszje, amely olyan mint egy empire-bútorveret s a fejléc koszorúval egybefoglalt, virággal telt bőségszarú.

II. Szövegek. 1. *Die Ueberschwemmung ein ruehrendes kleines Stueck in einem Aufzuge von dem aelteren Marinelli einem deutschen Schauspieler. Die Handlung geht in der Stadt Pest den 17. Hornung 1775. vor. Pest, gedruckt mit Royerischen Schriften.* (8r. 7 sztl. 1 üres levél.) A kezdődő pesti színészet nagy számban termelte az előadási darabokat is. A rendszeres dráma gyermekkorát éli ekkor s a rögtönzéseket csak most kezdi felváltani.

A német drámairodalmi termelés csak nehezen tudja kielégíteni a színházak szükségletét. Minden színháznak megvan a maga néhány drámaíró tagja. Az idősb Marinelli, a bécsi színházi élet későbbi nevezetes alakja, aki Menninger vándortársulatával 1774-ben és 1775-ben Pesten időzött, nemcsak ezzel az egy darabbal gazdagította a pesti színház műsorát. Már a megnyitó darabot is ő írta a társulat számára. *Der Anfang muss empfehlen. Ein Vorspiel in einem Aufzuge. Verfertigt von dem aelteren Marinelli, einem deutschen Schauspieler.*³ Második ránk maradt pesti vonatkozású darabját szomorú aktualitáshoz, az 1775-i árvízhez fűzi. Ez is ritka nyomtatvány, a második pesti nyomdász, Royer Ferenc műhelyéből. Címlapján a Pestet jelképező poraiból megéledett fönix látható rokokócirádák között; záródíszbe oltáron égő szív, amely a pestiek áldozatkészségét szimbolizálja. Ez az első drámai termék, amelyben Pest a színtér. A színpad a városnak egy olyan részét ábrázolja, amelyet még nem öntött el a víz. Jajgatás és kiáltás hallik, a lakosok sírva hurcolják megmentett holmijukat. A szánalom és kíváncsiság egyaránt sok nézőt hoz a vész színhelyére. A szereplők jellemző neveikkel: Herr Billig, aki embertársainak szenvedései iránt nagy megértést mutat, Herr Lüftig és Herr Wind, akik könnyelműen szórakoznak mások kínjain, a nyomorultakon segítő Guthertz, mint a szász komédia alakjai, egy-egy tulajdonság vértelen megszemélyesítői. Guthertz és Billig egyes beszélgetéseiből áll ez az egész kis cselekvénytelen darab, amelyben csak intermezzo Lüftig és Wind léha beszéde, hogy a kép sötét koloritját ellentétével még emelje. A XVIII. század felvilágosodásának eszméi aprópénzre váltva csendülnek bele az istenes sóhajtozásba. Ez az első irodalmi visszhangja ennek a sokszor megújuló pesti katasztrófának, a nagy árvíznek; gyöngye előfutár azokhoz a halhatatlan magyar irodalmi alkotásokhoz, amelyeket a már magyarrá vált Pesten az 1838-i árvíz fog életre hívni.

2. *Die Erstlinge des Danks, oder Das zerstoerte Opfer des Herkules; ein ernsthaftes allegorisches Ballet von Herrn Karl Schmaloegger. Aufgefuehrt. den 1. Jaenner 1786. im Schauspielhause zu Pest. Pest, gedruckt bey Gottfried Lettner, auf dem Fisch-Platze im Terpendischen Hause.* (8r. 4 sztl. levél.) Ennek a kis balletszövegnek nagyon sok érdekessége van számunkra. Pesti nyomtatvány, pesti szerző darabja, pesti komponista zenéjével, a pesti színházban előadva a pesti közönség dicséretére. Ismét más nyomda műve, a Lettner-nyomdaé, amely az Eitzenberger-nyomda örökébe lépett. (1785—1788.) Így ugyanazokkal a betűkkel találkozunk itt, mint Basille 1782-i köszöntőjén s ugyanaz a lantos fejléc ékeskedik az élén; úgylátszik, nagyon sokat alkalmazták ma már elveszett színi nyomtatványokon. Új a címlap díszbe, talán ehhez a könyv-

³ Újra kiadta Gustav Gugitz: Der weiland Kasperl. Ein Beitrag zur Theater- und Sittengeschichte Alt-Wiens. Wien, Prag, Leipzig, 1920.

höz készült: a darabban szereplő, felhőn ülő kis géniusz, aki a közönséghez olyan szép felköszöntőt mond majd. A balletszöveg szerzője Schmallögger Károly, a pesti színház társigazgatója, pesti táncos család tagja. A muzsikát is a társulat egyik tagja szerezte: „Die Musik ist von Herrn Haiwel ganz neu komponirt.“ De ez is, mint annyi pesti kompozíció nyomtalanul eltűnt. A színhely Arkádiában van s szereplői pásztorok és pásztornök; a pásztoroköltészet utolsó elhaló hangjai közül való színpadunkon. A színtér fákkal árnyékolt pászit, amelynek közepén Herkules szobra áll. Damon és Menalkas pásztorok várják pásztornöiket, hogy Herkulesnek az évenként szokásos áldozatot bemutassák; de minthogy ezek soká késnek, elalszanak a várakozásban. A pásztornök, Doris, Daphne és Phryne táncolva érkeznek meg, felébresztik a pásztorokat és incselkednek velük álmoságuk miatt. Herkules szobrát virágfüzérékkel ékesítik és örömtáncot lejtenek. De hirtelen mennydörgés és villámlás támad s a vihar ledönti Herkules szobrát. A pásztorok megrémülnek, mert ezt a jelet az istenek haragjának vélik. De a vihar elül és hattyútól vont felhőszekéren nemtő érkezik, aki más isteneket ígér nekik, akiknek tisztelettel és köszönettel tartoznak. Intésére a színpad transparens teremmé alakul: „Im Grund sieht man die Gerechtigkeit zum Zeichen der hohen Landesstellen und des loeblichen Magistrats, auf dem anderen den Mars zum Sinnbilde des preiswürdigen Militairs; in der Mitte derselben erblickt man den Merkur, den Gott der Handlung (sic!) und der Industrie, und Ceres, die Goettin der Fruechte, als Sinnbilder der hochgeschaezten Buergerschaft. Vor denselben steht das ungarische Wappen illumirt.“ Felszólítja a pásztorokat, hogy ezeknek az isteneknek mutassák be áldozatukat; ezek gyengének érzik magukat ehhez a nagy tiszthez s őt kéri meg, hogy végezze el helyettük; erre a géniusz köszönőbeszédet intéz a közönséghez, aztán eltávozik felhőkocsiján. A pásztorok szólókkal, pas de deux-kkel és terzetekkel ékesített táncba fognak. — Ez a tipikusan barokk darab fényt vet az egész színházra, arra az öröme, amelyet ezek a naív színi változások a közönségben kelteni tudtak.

3. *Tellemach und Callypso. Ein Melo-Dramma in zween Aufzuegen. Nach Fenelons franzoesischen Heldengedichte. Die Poesie ist von Herrn Lampel, und die Musik dazu von Herrn Haiwel Mitglieder der Bullaischen Schauspieler Gesellschaft des Ofner und Pester Theaters. Pest, gedruckt bei Mathias Trattner 1788. (8r. 32 l.)* Ennek a kis melodramának, amelyet valószínűleg Brandes és Benda melodramájának, az *Ariadne auf Naxos*nak nagy sikere hívott életre, a szerzőkön kívül nincs pesti vonatkozása. Inkább tárgy-történeti szempontból érdekes, mint a Telemachos-témának pesti feldolgozása. Bár Fénelon regényére hivatkozik, melyet hősköltéménynek nevez, édes-kevés köze van hozzá. Inkább a későbbi tündérbohózatok előfutárja és nem klasszikus drámának, hanem

A' Magyar
Gyermekek'
B a r á t j a,

vagy:

olly hasznos Olvasó Könyv

a'

Házi, és Oskolai tanuló Gyermekek'

s z á m á r a,

mellyből azok a' legszükségesebb, és leghasznosabb Tudemányokat gyenge elméjükhez képest megfoghatják,

mellyet

T. T. Wilmsen Úrnak

Német nyelven szerkeztetett

100-dik Kiadása után

sok bővítésekkel, 's a' hol szükségesnek vélte, újabb szerkeztetésekkel, minden Keresztény Hiten lévő tanuló Gyermekek' haszonvételére alkalmaztatott, és hazai nyelven

kiadott

Lánghy István.

Alvay József ELSŐ RÉSZ. *Gyerekek'*

Gyermekeinket oktatni és oktattatni, legszentebb kötelességünk.

Pesten, 1829.

Fűskúti Landerer Lajos' betűjével.

látványos darabnak készült. Telemachost a felhőkocsin megjelenő Vénusz Ámorral meg akarja sebesíttetni, hogy így Calypso hálózába kerüljön, de Mentor Minerva képében megmenti; Mentor távozásával azonban a pajkos Ámor Eucharis nymphának ad egy nyilat, hogy vele Telemachost megsebezze. Calypso Telemachost Eucharis karjai közt találja; Ámor fáklyájával megérinti Calypst és így bosszút gerjeszt benne. Nymphái fáklyát ragadnak és Ámor vezetésével felgyújtják a hajót, amelyen Mentor és Telemachos menekülni akarnak. Mentor a tengerbe taszítja Telemachost és maga is utána ugrik. Ámor kacagva száguld el felhőszekerén. — A jezsuitadráma egész hagyatéka, a barokk látványos színmű öröksége vonul fel itt; innen már csak egy lépés a mythologiai karrikatura. Lampel drámaírói működésének más emléke nem maradt ránk. A Haiwel-komponálta zene is elveszett. Mindenesetre érdekes emléke a pesti közönség akkori ízlésének, mert a színészíró mindig azt írja, ami legjobban kell a publikumnak.

Pukánszkyne Kádár Jolán.

JÓKAI-EMLEKKIÁLLÍTÁS A NEMZETI MÚZEUMBAN

NEMZETI Múzeumunk az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött dokumentumokból rendezett kiállítással hódol Jókai emlékének, születése századik évfordulóján.

Könyvek, levelek, kéziratok. Betű és betű. Áhitattal lépj a nagyszerű terembe, mintha hajóra szállnál az Óceánon. Itt is tengeren vagy. Ez a betű-óceán egy külön világ. S a mi világunk. Teremtő hatalom hozta létre. Egy Úr van fölötte. A magyar génusz. Földünk változhat. De ez a tenger egyre mossa, hódítja idegen földek partjait. A mi számunkra.

Kiállításunkat kevesen látogatják. Egyhangú. Valóban egyhangú, mint a tenger. De fönséges is, mint a tenger. Pompájához külön szem kell. Böcklin fantáziájából najádok, tritonok, nereidák játszanak előttünk a tengeren. Ide nem kell fantázia: ez a tükörsíma betű-óceán él, s káprázatos képeket tár eléd. Külön firmamentuma van. Külön növény- és állatvilága. Külön élőlényei. Szokatlanok. S mégis mind jó ismerőseid. A tengerfenéken mozgalmas élet. Azt tükrözi a felszín, mely itt világos, amott haragoszöld; itt sárga, amott vörös, szinte izzik; itt rózsaszín, amott ultramarin.

A kiállítás 3. és 4. szekrénye között: Óriás kagyló. Tridacna gygas. (Jókai ajándékozta a múzeumnak.) Egy kis gyermek bölcsője

lehetne. Méltó a környezethez. Mintha ebből a betű-óceánból hozta volna fel valami bűvár. Hajolj közel hozzá: édes hangok lágy özöne bűg feléd. Ilyen hang nincs másutt. De értik már másutt is.

A tenger éjjel szép. Szállj csónakba e betű-óceánon. A csónak neve: *Hétköznapiok*. A csónak orrán foszforeszkál a tenger. A lapát-ról bíborcseppek hullnak alá. A tengerek birodalmának külön történelmük van. Amott a parton hatalmas néptömeg bontakozik ki. Ama nevezetes tizenkét pontot olvassa fel egy szőke hajú, kék szemű, lelkes ifjú. (S épp a Nemzeti Múzeum küszöbén.) Hajnalodik. A nap kél tüzes korongjával. Ilyenkor legszebb a tenger. Friss fuvalmak. A partok felől üde illatok. Majd újra beborul. A csónak halad tovább. S amerre megy, aranybarázdát hagy maga után, s gyöngyvetés támad a nyomán. A betűk sokasodnak, elterjednek az egész világra, de előbb megtermékenyítik a mi földünket, úgy, amint ez soha még nem történt. Közben szigetek, zátonyok, de szigeteken, zátonyokon új élet támad. S észre sem vesszük: fényárban a tenger. Káprázat velünk. Jókai napja delel. S ez a nap többé nem nyugszik le soha.

Egy tenger-csep, amelyben az egész tenger benne van: ez a Jókai-kiállítás!

A 8-ik szekrényben, mint az orgona megannyi sípja, sorakozik egymás mellé és fölé száz hatalmas kötet. E száz, és még hány más, kötetet jelentő, hosszú élet munkájának egy-egy jelentősebb állomásáról ad mutatót, dokumentumot a Jókai-kiállítás.

Zala György carrarai márványból készült Jókai-mellszobra mellett az első szekrényt a szülővároshoz fűzött emlékek töltik ki. A szülők levelei. Iskolai bizonyítványok. Képek. A komáromi szigeti kert, ahol első regényét írta. Az ősi kollégium, ahol Vályi Ferenc vezetése mellett tanult szorgalmasan. A szülői ház, amelyben Petőfivel élt át, meghitt körben, vidám napokat.

Aztán jönnek a Petőfivel kapcsolatos emlékek, majd a szabadságharcnak, s utána az önkényuralom éveinek az emlékei. Folyóiratok, lapok, amelyeket szerkesztett. Munkáinak első kiadásai. S kéziratok. Könnyű, lágy, apró betűk, alig egy-két javítással, beszédes jeléül, hogy annak, aki nap-nap mellett róttta így az ívek sorát, nemcsak az alkotás, de magában az írás is öröm volt.

Látjuk családi életének emlékeit. Majd egymás mellé sorakoznak a kiegyezés utáni évek bő termésének dokumentumai. S újra csak kéziratok, levelek, könyvek, illusztrációk, képek. Minden kicsinyes, ami életében történt körülötte; minden kicsinyes, amivel őt magunk elé idézni kíséreljük. Minden szó szegényes, ami a benyomásokról számot adhatna ahhoz a varázshoz képest, amely itt némán és láthatatlanul árad a betűk tengeréből. S ennek a tengernek nincs apálya, csak áradása. A halála emlékeit egybegyűjtő szekrény után jönnek a külföldi emlékek, a külföldön megjelent művek, amelyeknek sorát le nem zárhatjuk, a centenáriumi ünnepek emlékei, amelyek szerte a világon nemcsak Jókai nagyságát hirdetik, hanem az igazságtalanságot is, mely Jókai nemzetét érte a szerencsétlen háború után.

Néma jelei ennek az elszakított Felvidéknek, mindenekelőtt az elszakított szülővárosnak Jókai-ünnepségeiről kiállított képek, könyvek, emléktárgyak. Különösen mély hatást keltenek a komáromi református nagytemplomban lefolyt ünnepélyről felvett képek. Itt látjuk a komáromi Jókai-szoba eddig ismeretlen, féltve őrzött kincsének, Jókai első iskolás-könyvének, a *Magyar Gyermekek Barátja* címlapjának fényképét is. (Hasonmásban adjuk.) Rajta édesapjának a kezeírása.

Ami a Jókai-kéziratokon kívül leginkább megragadja a szemlélőt, az a: levelek halmaza, a külföldi kiadások tömege, s az illusztrációk változatossága.

Jókai páratlan külföldi népszerűségét és olvasottságát mutatják a külföldi kiadások. Mindet természetesen lehetetlen volt bemutatni. Magunk sem tudunk mindről. A legújabb Ferenczi-féle bibliográfia 408 idegennyelvű kiadásról számol be. De ez sem teljes. Az egyes országokban végzett kutatások sokkal több kiadást fedezhetnének fel. Például Ferenczi mindössze 8 észti és 17 finn kiadást sorol fel. Ezzel ellentétben Csekey István, a dorpati egyetem tanára a kis észti nép irodalmában 18 önálló és 25 folyóirat-fordítást, a finneknél pedig 36 önálló és 8 folyóiratfordítást állapított meg. A Magyar Bibliofil Szemle legközelebb megkezdi Ferenczi Zoltán bibliográfiájának közlését és annak angol szöveggel ellátott, külföldre küldött, példányai útján egyik feladatának fogja tekinteni e bibliográfia lehetőleg teljes kiegészítését.

Külön tárlókban láthatók mutatványok a Jókai-illusztrációkból. Mint hatott Jókai a rajzolóművészekre, hazaiakra és külföldiekre? Külön tanulmányt érdemel e kérdés, amely szegényes Jókai-irodalmunkban feldolgozóra még nem talált. Jókai fantáziája termékenyítette meg a zseniális Jankó János rajztollát. Hosszú sorban lépnek elénk a törül metszett magyar alakok. S mindenben vidám jellemzés, benső élet, karrikaturában, komoly rajzban egyaránt. Stilizálja alakjait, de egy-egy vonással, a társadalmi, művészeti, politikai s Jókai teremtette alakok galériájában együtt látjuk az egész régi, boldog Magyarországot. Nagyszerűen simulnak Jókai regényeihez Fesztyné Jókai Róza rajzai is. Nem magyaráz, hanem a regényből megihletve egy-egy alakjával szerencsésen fokozza az olvasó érdeklődését. Nem tesz többet, mint „illusztrál“, de ez a *nem több* teszi valóban kiválóvá illusztrációit. Melegség, találékonyság, lélek van rajzaiban, de mindezt a Jókai-otthonban talán nem is volt nehéz magába szívnia. Nem kevésbé kiválóak Zichy Mihály, Baditz Ottó, Márk Lajos rajzai.

A kiállítást Rédey Tivadar rendezte nagy hozzáértéssel és művészi ízléssel, de küzdve az elrendezésben a rendelkezésére álló hatalmas anyaggal.

A Nemzeti Múzeumnak rövid időn belül ez a harmadik kiállítása. A megnyitás szép volt. De a mi szemünk előtt sokkal fényesebb megnyitás lebegett. Szerettük volna itt látni a külföldi képviselőket is.

Sikabonyi Antal.

KÖNYVTARI SÉTÁK

BEÖTHY ZSOLT KÖNYVTARA.

ki Beöthy Zsolt könyvtárszobájába belépett, két nemzedék szellemi arculatával találta magát szemben. Az alacsony, kis íróasztal, előtte a mélyöblű, írásra kényelmetlen bőrös szék, mellette az egyszerű, kétajtós szekrény, polcain a mult század első felének tetszetősen kötött, selyemsarkú zsebkönyveivel, Auróráival és Em-lényeivel, a falak mentén húzódó, puritá-nul egyszerű, sötétbarna polcok tarka század folyóiratainak s költői kiadvá-nyainak a legegyszerűbb fekete félvá-szonkötés egyenruhájába öltöztetett csoportjai: mind az atyára, Beöthy Zsigmondra emlékeztettek. S csak-ugyan, ha ezeknek a könyveknek bár-melyikét kezébe vette a látogató, mind-egyikben olvashatta az öreg kegyelmes úrnak energikus, szögletes betűkkel be-írt nevét. Az íróasztal fölött ott állott könyomatú arcképe is, mely annak idején a *Nefelejts* mellékletéül jelent meg s gyöngéd kezek olvadóan lágy pasztellszínekkel festették ki, — ma-gyar ruhájával, ünnepélyes testtartásá-val, merengő nézésével a negyvenes évek magyar íróvilágába ragadta vissza azt, kinek tekintete ráesett.

Az íróasztal előtt már egy más kor-nak, a kiegyezést követő nagy fellendü-lés korának képviselője fogadta a látó-gatót. Két nagy üvegszekrénynek messze országokból összegyűjtött műkincsei, a szabad falsíkot borító festmények, az íróasztal apróságai, a könyvespolcokon sorakozó tömérdek idegennyelvű könyv mind azt hirdette, hogy a minden nemes érzését lelkes magyarságában kielő atyá-nak fia ezt az érzést a legfinomabb euró-pai kultúrával kapcsolta össze; nemcsak a világirodalom fenséges országában volt otthon, hanem a művészet és ter-mészet remekeihez is sűrűn elzarándo-kolt s útjairól emlékekben gazdagon tért meg otthonába.

Irodalomnak és művészetnek, tudós-mélységnek és költői lendületnek össze-hangos egybeolvadása jellemezte egészé-ben e könyvtárszobát, éppúgy, mint gaz-dájának lelkét. Még a magyar multhoz oly rendíthetetlen hűséggel kapcsolódó ér-zése is, mely vezérszólama volt egész irodalomtörténeti felfogásának, mintegy külső kifejeződést nyert ragaszkodásá-ban az atyától örökölt bútorokhoz. Ezek miatt írta halálakor diákosan szegényes-nek dolgozószobáját egyik ujságíró, aki-nek sejtelme sem volt arról, milyen jó érzés az, ha egy kicsit elődeink életét is élhetjük.

Mély magyar érzéssel egyetemes fogé-konyosság olvadt itt szép összhangba. A könyvtárszobába lépőt az íróasztal mel-lett mindjárt egy nagy német színes Mária faszobor állította meg, de mel-lette reá tekintett Beöthy Zsolt anyjá-nak jóságos arca is; az íróasztalon Arany János arcképe merengett komoly melá-zással; a falon egy olasz mester nagy szentképe s egy bájos kis Favretto mel-lett exotikus keleti képek s Henszlmann Imre és Petőfi nagyított arcképe békes-ségben megfértek egymás mellett; a kályha tetejéről Fadrusz csodálatosan szép Krisztus-fejének megadó szeretet-tel teljes tekintete illette meg a néző lelkét.

Két falsíkot foglaltak el a könyvekkel zsúfolva megrakott polcok. Itt már nem az apa pedáns rendszeretete sorakoztatta a könyveket, hanem hasznavehetőségük osztályozta. Nem az volt a fontos, hogy szépen be legyenek kötve s tetszetős rendben elrakva, hanem az, hogy mennyi mondanivalójuk van gazdájuk számára. Amelyek feladatuknak egyszersmind-korra eleget tettek, hátra kerültek a sűrűn egymás fölött vonuló könyvsorok mögé, amelyek nem sokat ígértek e te-kintetben, a padlón s a szögletekben halmozódtak fel; amelyek elalvás előtt vagy a sűrű betegségek idejére könnyebb szórakozást ígérnek, a hálószoba külön

kis kézikönyvtárává szaporodnak fel. A könyvpolcok soraiba csak azok nyerne beosztást, amelyek maradandó értékek s gazdájuknak sűrűbben van rájuk szüksége.

Az egész könyvtár egységes benyomással arra emlékeztet, hogy gazdája szépíró s egyben a széptudomány művelője, fogékonysága és tanultsága a költészetnek, tudománynak és művészetnek igen széles körére terjed ki. Az esztétika tudományának minden számottevő terméke s a filozófiai művek nagy tömege a lelkiismeretes és szakképzett tudóst dicséri, az esztétika professzorának tudományos szükségleteit elégíti ki. Köztük a legkedvesebbek Vischer Frigyes Tódor nagy esztétikája s Carrière-é; szerzőikhez a tanítvány háláján kívül kedves személyes emlékek is fűzték Beöthyt.

A tömött könyvsorok közt ott van a világirodalomnak s a magunk irodalmának minden valamirevaló terméke, még pedig igen sok nemcsak fordításban, hanem eredeti nyelvén is. Különös gazdagsággal van képviselve a népköltési gyűjtemények sora, — a magunk irodalmának minden e nemű terméke mellett a külföldnek jelentékeny gyűjteményei is. Szintén meglepő gazdagságot tüntetnek föl XIX. századi drámánk első kiadásai s a magyar széppróza régi emlékei. A tömérdék utazási kalauz az olt-hatatlan szomjúságú világjáró nemes szenvedélyét hirdeti. De leggazdagabbban s legnagyobb teljességgel a magyar irodalomtörténet van képviselve. E tudományszaknak minden jelentékeny terméke össze van itt gyűjtve, kezdve Czvittingernek egy nagyon szép, egykorú papírkötésű s maga a szerző által Ehrenreiter György bárónak dedikált példányától egészen Pintér Jenő nagy, rendszeres irodalomtörténetéig. A nagyobb művek mellett rendkívül gazdag e szak apróbb nyomtatványokban, főként doktori disszertációkban és program-értekezésekben, úgyhogy teljes képét nyújtja azon tudományág fejlődésének, melynek legkitűnőbb összefoglaló munkáját éppen Beöthy Zsolt írta meg. S végül amily jellemző volt az apára az Aurórák és Emlények gyűjteménye, épp oly jellemző a fiúra az Akadémia s a Kisfaludy-Társaság kiadványainak csaknem teljes gyűjteménye s a *Budapesti Szemle* teljes sorozata. Ő már a magyar tudományosság és szépirodalom megizmosodásának azt a kor-

szakát élte végig, melynek legbüszkébb bizonyosságai s legdrágább emlékei éppen e kiadványok.

E könyvtár természetesen azoknak a személyes kapcsolatoknak is őrizte valamelyes bizonyosságát, melyek a Beöthy-korabeli tudományos és szépirodalmat az ő egyre nagyobb jelentőségre jutó személyéhez fűzték. Nemcsak tanítványai és a kezdő írók, kik oly hálás buzgósággal szokták ajánlgatni munkáikat, hanem a nevesebb írók is bizonyosságát adták egy-egy munkájuk melegebb ajánlásával iránta érzett becsülésüknek vagy hálájuknak. A régi nagyok munkái közül hálás kegyelettel őrizte Arany *Toldi szerelmének* első kiadását, Tompa utolsó verskötetét s Jókai *Sárga rózsáját*, mind egyiket szerzőjének ajánló soraival. Érdekes, hogy Tompa a tizenhétéztendő diákot tisztelte meg kötetével, hálából a *Nefelejtsben* róla Kis Farkas álneven írt bírálatáért. Az újabb jelesek közül különösen Rákosi Viktor, Endrődi Sándor, Kozma Andor, Herczeg Ferenc, Gárdonyi Géza s Bródy Sándor csaknem minden munkájukat megküldötték neki, szerető, hálás ajánlással, — Bródy többnyire élénkszerű, tarka kötésekben s ezek között is különösen érdekes volt *A női szépségről* írott könyve, melyet ajánlása szerint „egy egri gyönyörű parasztasszony tarka szoknyájának egyik darabjába” kötöttet.

E szép, kincsekben gazdag, s tudós színe mellett is meleg hangulatú könyvtárszoba látogatója csakhamar könnyen meggyőződhetett arról, hogy e könyvek nem a hivalgás eszközei, hanem a lelki kultúrának messze körökre ható eleven tényezői. E könyveket gazdájuk úgy forgatta, hogy ne csak magának, hanem a nemzet egyetemes közműveltségének hasznára gyűjtsön belőlük kincseket. Az elmélyedő gondról, mellyel olvasott, jelezőkönyveiben olvasmányaira vonatkozólag tett megjegyzései tanúskodnak. Alljon itt a sok jelezőkönyv közül taláломra háromból egypár idézet. Mereskovszki *Leonardo da Vincijéről* ezt írja: „A munka nem organikus alkotás, inkább csak képek sorozata. Vékony fonálna fűz jeleneteket, melyek Gobineau *Renaissance-ára* emlékeztetnek. Azonban ennek plaszticitása és elméssége nélkül... Szelleme, amit az egyházzól, a pápákról, a papokról, a hitélettről általában ír: a legborzalmasabb történelmi adomák feltalálása. Nem a komoly, pártatlan, akár legszabadabb elvű történet, hanem a

Pápák bünei, az *Inquisitio titkai* stb.-féle szennyiratok társa... Maga hőse sajátosságosan van összekombinálva: Szent Ferencből, Giordano Brunóból, Galileiből és — Don Quihotéból. Legjelesebb jellemrajzai: Macchiavelli és Cesare Borgia.“ Tolsztoj *Huszárokjáról*: „A régi orosz falusi nemesség duhaj életének rajzával s az újnak szembeállításával (tendenciája egészen más!) valóságos oroszországi *Magyar Nábob*.“

A magunk irodalmára vonatkozólag, Jókairól egyebek közt ezt írja: „*Három királyok csillaga*. Jókaiiban tulajdonképp sok mindenféle áramlatnak megvan a nyoma, melyet megért. Sue, V. Hugo, J. Verne. Íme, még a kriminális regénynek is. Ez egy genialis detektív-regény Holmes nélkül. De még itt is mennyire Jókai! A XIX. sz. eleji komáromi életképek, a devalváció mozgalmi, a ráckávéház, a görög és német figurák milyen érdekesek és elevenek! Eleje a legjobb Jókai-rajzok közé tartozik.“ „*Egetz vivó asszony szív*. Elején az elpusztított Hortobágy, amint a visszaérkező kuruco Zámot találják, — olyan grandiózus leírás, amely ritkítja párját. Még ha Hugo Viktorinak mondom, akkor is keveset mondtam. Csak a Kúthy Hortobágya közelíti meg.“ Molnár Ferencet egyébként szerette, de bizony *Andorjától* egyáltalában nem volt elragadtatva. „Főhőse, az akarat-nyomorék Andor, egy tőből fakadt az Árva Lászlóval... Játsszik folytonosan, de első laptól az utolsóig mindig színpadon van... Van benne valami Daudet *Sapphójából* is... Egészen mégis szomorú egy könyv. Alig ismerem munkát, mely ilyen keveredését mutatná a genialitás erejének ilyen vizsgálás és szennyes élmény-tömeggel. Mert ez az anyag, ez nem tanulmány: frissebb, melegebb, közvetlenebb; ez élmény.“ Móricz Zsigmondról ezt írja: „Az *isfenuccse*, a *komisz* és a *fene* nagy költője. Milyen unalom!... A *fáklya* hőse egy testi-lelki nyomorék. De nem ez a bosszszantó. Hanem az, hogy az író és maga maga valami félreismert és üldözött lángléleknek nézi és mondja.“

Általánosságokban mozgó megjegyzései közt is sok érdekes van. Így: „*A mai magyar modern novellának* három jellemvonása: 1. kerüli vagy nem tudja az egyénitést; csupa ú. n. általános lélekrajz. Pedig az *individualizálás* a költői fejlődés fokmérője. Nemcsak abban áll a költői nagyság, de bizonyos, hogy minél nagyobb a költő, annál egyénibbnek

mutatkozik a maga lelke és egyénibbnek embervilága. Ez a látás élessége és a megértés mélysége. 2. Keresi a sexualitásokat... Nem függ-e ez a kettő össze? Az individualitás emberi életjelenség, a sexualitás állati. Amattól, az igazán emberitől távolodnak; emebbe, az állatiba belemerülnek... 3. amilyen gyakori tréfás, komikai, leginkább torzító kedve, annyira *nincs humora*. Még abban az értelemben és fokban sem, amilyenben kezdetlegesebb, korai jelenségei, emberei (p. Balázs S., Matkovic Pál, Csepeli Sándor etc.) mutatják.“ A modern irodalomnak sexualitásokat hághászó irányáról ezt jegyzi meg: „*Az örök érzéki gerjedelmek*: végre egyhangú, unalmas, kiállhatatlan. Miért? Mert ez a gerjedelem mindig, minden esetben ugyanegy, ugyanaz: a test izgalma egy más test által kielégülést keresve... A lelki viszonyok mások: az örök változatosság örök érdekességű viszonyai. Két lélek ezer ponton találkozhatik, ezer ponton különbözhetik; ebből végtelen változatosság állhat elő. Ez tárgya a költészetnek. Az ember, az örök más ember, nem az állat, az örök-egy állat.“

De nemcsak olvasmányaira vonatkozó megjegyzéseit tartalmazzák e jegyzőkönyvek, hanem még nagyobb számmal utazásainak impresszióit s itthon felvetődő gondolatait is. Ez utóbbiak közül mutatóba: „*Keresztyén* szellem, ker. művelődés, ker. erkölcs stb. mostanában sokat emlegetett fogalmak. Csak az a baj, hogy a *keresztyénségnek* két értelme van. Azoknál, akik nem beszélnek: emberszeretet; azoknál, akik lármáznak: *zsidógyűlölet*.“ „Tisza Kálmán képe (Balló) azt mondja: elfáradtam, öreg vagyok, de elvégeztem a dolgomat... Tisza István képe (Benczúr) tragikus árnyékában azt mondja: erős vagyok, férfi vagyok, de sohasem fogom elvégezni a dolgomat.“ A feljegyzések sorában akad egy-egy vers is, köztük az utolsó:

Erdőben.

Verécsapat ijedve röppen,
Ahogy az erdőn nézelődöm,
Utána nézek a tűnőknek
S vaj' hova? merre? eltűnődöm.

Magam is immár röppenőben,
Vén szárnyam még egy útra kész,
Vaj' lesz-e olyan is, ki,
A tűnőnek utána néz?

Sóstó, 1921 aug. 11.

Az öreg tudóst nem is egy esztendő mulva csakugyan elszólította az emberi élet örök végzete könyvei közül. A Nemzeti Múzeum könyvtára mindjárt a temetés után lépéseket tett a könyvtár megvásárlására s nagy áldozatkészséggel is hajlandónak mutatkozott annak a megakadályozására, hogy egy szép életnek egyik szép művét elkótyavetyéljék. Az örökösöket megmentette e szomorú kényszerűségtől kedvező vagyoni helyzetük s így továbbra is a család birtokában maradt Beöthy Zsolt könyvtára, melyet munkás életének egyik szép eredményül hagyott hátra s mely éppúgy méltó a rokonszenves érdeklődésre és megbecsülésre, akár irodalmi és tudományos munkássága vagy közéleti hatása.

Kéky Lajos.

★

APPONYI ALBERT GRÓF KÖNYVTÁRA.

Az a barátság, mely a gondolkodó embert könyveihez fűzi, mindenesetre sejteni engedi azt, hogy valakinek kedvenc könyveiben az illetőnek egyénisége és lelki világa is tükröződik. A könyvek tehát, melyek valakit otthonában körülvesznek, az illetőnek közelebbi megismeréséhez vezetnek bennünket. El vagyunk készülve rá, hogy a tudónál olyan könyveket találunk, melyek az ő kedvenc tudományának legjobb alkotásai; az írónál megtaláljuk a költészetnek és szépirodalomnak termékeit; a gondolkodóról feltesszük, hogy a bölcsélet mestereinek munkáival veszi körül magát; a könyvgyűjtő ritkaságokkal fog meglepni bennünket. A politikusnál azonban kissé zavarba jövünk, mert nem tudjuk, hogy milyen könyvek iránt szokott érdeklődni. Vannak, akiknél csak röpiratokat találunk, amelyek érdeklődését egyes aktuális politikai kérdések iránt felkeltették; másoknál csupa magánjogi könyveket fogunk találni, melyekben az illető rendszerint elmélyedni szokott, vagy pedig a hozzá forduló érdeklődőket gyakorlati tanácsokkal látja el. A politika ugyanis részben annyira relativ természetű tudomány, hogy azt mindenki másképen és a maga felfogása szerint szokta értelmezni. Csak igen kevesen vannak, akikben a politikai felfogás és politikai képességek államférfiúi magaslatra emelkednek, ahonnan az emberi művelődésnek és az emberi küzdelemnek nagy

távlatai fölött egyformán szemlét tud tartani. Innen van az, hogy amíg bárki-nek megmondhatjuk azt, hogy valamely irodalmi vagy tudományszakból milyen könyveket szerezzen meg magának, addig senkinek sem mondhatjuk meg, hogy milyen könyveket vegyen, ha államférfiú akar lenni. Az államférfiú tehát magában véve olyan egyéniség, akinél a legnagyobb érdeklődésre számíthat az, hogy milyen könyvei vannak és hogy melyek azok a könyvek, amelyeket legszívesebben szokott olvasni.

Azt hisszük, hogy ez az érdeklődés méltán fokozódik akkor, ha Magyarország legnagyobb államférfiánál akarunk látogatást tenni azzal a céllal, hogy őt kedvenc könyvei között keressük fel.

Apponyi Albert grófnál sokkal inkább, mint bárkinél, meglátszik az, hogy az államférfiú elsősorban egyéniség. Hiszen a gyakorlati politika már magában véve is egyéniségeket nevel és benne azok az egyéniségek érvényesülnek a leghatalmasabban és a legtartóssabban, kik az államférfiúi bölcsesség és képességek terén a legnagyobb magaslatra emelkednek. Az ő egyénisége hosszú évtizedek politikai küzdelmeiben nőtt nagygyá; az ő élete magában véve is a történelemnek egyik legmozgalmasabb és legérdekesebb fejezete és különösen a magyar történelemnek talán sikereiben és tragédiáiban leggazdagabb alkotórésze.

Ha gyermekkorába megyünk, akkor a régi monarchia fényével egybefonódva találjuk a magyar nemzet klasszikus harcát az önkényuralom ellen. Ha ifjúkorába tekintünk, a nemzet államalkotó bölcsőinek oldalán találjuk őt. Férfi-korában a nemzet legszentebb eszményeiért mindenkor az első csatasorban látjuk küzdeni. Ha pedig ma látogatjuk meg és kedvenc könyvei után érdeklődünk, akkor melancholikus lemondással kell hallanunk tőle, hogy kedvenc könyveit nélkülöznie kell. Mikor eberhardi otthonát fel kellett oszlatnia, hogy idegeneknek birtokába menjen át, könyvtárát ládába csomagoltatta és jórésze ládában becsomagolva áll ma is. Egy nemzet tragédiája tükrözők abban, hogy legnagyobb államférfink magányos óráiban nem ülhet kedvenc könyvei között és nem örülhet annak, hogy fáradt óráiban gyermekkori kísérőihez fordulhat. Az ő lelki nagyságát azonban mi sem tükrözi szebben, mint

hogy Magyarország *grand old man*je derűs reménykedéssel teszi hozzá, hogyha nemsokára falusi kis otthona lesz, akkor ismét szét fogja rendezgetni könyveit és csendes elvonultságában ismét találkozni fog azokkal, akiket oly régóta nélkülözött.

„Ne hidd azt“, — folytatja —, „hogy azokban a ládákban egy könyvgyűjtőnek a könyvei vannak. Az én könyvtáram nem olyan, amelyet tervszerűen gyűjtöttek és bizonyos irányban fejlesztettek. Az én könyvtáram az én életemből keletkezett, melyet az én tanulmányi szükségleteim szerint minden tartományából az emberi tudásnak lassankint szereztem be.“

Elmondása szerint ott találjuk a magyar, német, francia, olasz és angol irodalomnak legfontosabb alkotásait, nem véle ki a latin irodalmat sem, melyről bizonyos büszkeséggel említi meg, hogy latinul is el tudna beszélgetni.

A filozófiai tárgyú munkák között első helyen említi meg a görög Platont, kinek munkái német fordításban legkedveltebb olvasmányait alkotják. Hozzáteszi azonban, hogy Platon mellett természetesen ott van Aristoteles is, kinek különösen Politikáját szokta olvasgatni. A középkori és modern filozófia mestereinek munkái közül mutatóványként szintén van egy-egy darab, különösen német nyelven. Ezen a helyen kiemeli azt az előkelő helyet, melyet a német filozófiai termelés elfoglal és megállapítja, hogy a bölcséleti tudományokban a német nyelv uralkodó helyet foglal el.

A politikusra nézve oly rendkívül fontos nemzetgazdasági irodalomról megjegyzi, hogy az fontosabb alkotásaiban közel teljesen képviselve van. A vonatkozó magyar írók munkái mind megvannak, és kevés francia munka mellett ott találjuk az angol és német szakirodalomnak legfontosabb alkotásait is.

Természetes, hogy az államférfira nézve annyira fontos közjogi és politikai munkálatok a könyvtárnak legnagyobb részét alkotják. Jól esik hallani, hogy e termékek legnagyobb része magyar és angol. Hiszen az angol és magyar államtudomány hosszú évszázadok óta mindig egymással karöltve haladt és államférfiaink legnagyobbjai ennek a közös fejlődésnek nagy fontosságát és előnyeit mindig értékelték. Apponyi Albert

gróf könyvei között az angol politikai élet vezetői közül Burkertől egészen Gladstone-ig mindenkinek fontosabb alkotásait megtaláljuk.

Ha igaza van Freeman angol professzornak abban, hogy a politika jelen történelem, a történelem pedig mult politika, úgy mi sem természetesebb, mint hogy a politikuskak történelmi könyvekkel is fel kell magát fegyvereznie. Apponyi Albert gróf könyvtárának egyik jelentékeny részét történelmi munkák alkotják, melyek a magyar és világtörténelem egészére vonatkoznak. Különös említést érdemelnek a különböző mémoires-ok, melyek legnagyobb részt a francia irodalom termékei. Kétségtelen, hogy a mémoires-ok a gyakorlati politikuskak nagy érdeklődésre tarthatnak számot, mert amíg történettudósok munkáiban már a feldolgozott anyagot az eseményektől távol álló egyének feldolgozásában kapjuk, addig a mémoires-ok a történelmi események forgatógépében szereplő, esetleg azokat intéző és irányító egyének visszaemlékezései.

A könyvtárnak eddig felsorolt egész anyaga komoly munkáiban kíséri az államférfit. Apponyi Albert gróf könyvtárából azonban nem hiányoznak a szép irodalom termékei sem. A magyar klasszikusok alkotásai mind megvannak, de nem hiányoznak a német, angol és francia remekírók munkái sem. Igen sok a szépirodalom, ideértve a modern irodalmat is, melynek olvasásával rendszeres lefekvés előtt és utazás alatt szokott szórakozni. Amint maga mondotta, e szépirodalmi termékeket nem rendszeresen vásárolta, hanem alkalommal tetszés szerint szerezte meg őket. Különösen kiemeli ezen a téren a lipcsei Tauchnitz-sorozatát, mely könnyen kezelhető formában igen értékes és élvezhető munkákat nyújt az olvasónak.

Apponyi Albert gróf még egyszer hangsúlyozza előttünk, hogy az ő könyvtára nem tudományos gyűjtés eredménye, mert annak mindig eléje helyezte a gyakorlati célt.

— „Az én könyvtáram“ — mondja — „abszolút az én életemből keletkezett“, és befejezésül mi sem mondhatunk egyebet, mint hogy az ő könyvtára nagy államférfiúi egyéniségének egyetemességét és szép harmóniáját visszatükröző értékes gyűjtemény.

Horváth Jenő.

KÖNYVSZEMLE

MAGYAR BIBLIOFILIA.

könyvkiadók termékei és a színházak műsorai egyaránt mutatják a kulturális élet színvonalát. Míg könyvkiadóink csak panaszkodnak, színházaink súlyos válsággal küzdenek. Színházaink bukása azonban nem csupán gazdasági viszonyaink leromlásával van kapcsolatban. Sőt, ha könyvkiadóink munkásságával hasonlítjuk össze színházaink bukását: kulturális életünk nézőpontjából — egyénileg bármily sajnálatos is — jó jelnek kell venni. Könyvkiadóink szerencsésen túl estek, ha nem is a gazdasági válságon, de a háborús, s még inkább a háború utáni könyvkiadás válságán. Értelmünk alatta, megéreztek: ami jó volt háború alatt és háború után, az nem felelhet meg a mai szellemi életnek, amikor ez mégis kezd visszatérni régi medrébe, s amikor a konjunktúrális bukások rostáján felülmaradt olvasók a régi nyomokba visszatérő szellemi élet kívánalmaihoz, annyira, amennyire, asszimilálódtak. S ezzel a megértéssel könyvkiadóink a gazdasági válságot is elkerülhetik. Színházaink, úgy látszik, még nem jutottak el ennek felismeréséhez. Bizonyára ez is hozzájárult bukásukhoz.

Rövid áttekintés legalább, ha csupán a könyvpiacot szemléljük is, ezt mutatja. Háború alatt tömegcikkek. Háború után vagy számozott, úgynevezett amatőr kiadások, jórészt értektelen művekből, vagy jó művek rossz papíron hanyag, sílány kiállításban. Amazok a konjunktúra, emezek a szegénység kedvéért. Ha gazdagabbak nem is, de válogatósabbak letünk. Mind e kiadványok eltűnőben. Könyvkiadóink ott folytatják, ahol a háború előtt elhagyták. Sőt kiadványainkat sebb köntösben jelentetik meg. S az eredmény? Az új könyvek száma alig marad el a békebeli, Nagy-Magyarország számára nyomott könyvek számától. Könyvkiadóink olyan vállalkozásokba mernek kapni, gyűjteményes

munkákba, évekre terjedő kiadványokba, amilyeneket több mint egy évtizede nem láttunk. S amikor e mulasztásokat pótolják, nagyon helyes érzéssel felismerik a követelményeket. Hogy divatos szóval éljünk, ők maguk szanalák a kulturális életnek reájuk eső részét. A FRANKLIN-TÁRSULAT új *Arany János* kiadása után, most jelenik meg a FRANKLIN-TÁRSULAT és RÉVAI TESTVÉREK kiadásában az ötvenkötetes *Jókai Évek*, sőt talán évtizedek óta nem lehetett új példányban megkapni *Jókai* összes műveit. S ha nincs centenárium, bizonyára akkor is megjelent volna.

Örömben, hitben, bizalomban megfogatkozott életünknek kellett ez az ötven kötet, mint egy falat kenyér. Feleltünk felhő, de itt napsütés van. Jobb lett volna a száz kötet, s az ötven kötetben is többet lehetett volna nyújtani (például a jubileumi kiadásban a *Fekete gyémántok* egy kötetben jelent meg, itt kettőben), de ez az ötven kötet is elégséges örömet kínál, mert a legjobb regényeket együtt találjuk. Kiállításuk tetszetős, papír jó, a betűk kellemesen hatnak, kár, hogy a kötés kevésbé ízléses.

A Franklin-Társulat és a Révai Testvérek e nagyszabású vállalkozása mellett a könyvkiadói, s egyben az irodalmi életnek nagy eseménye SZINNYEI JÓZSEF: *Magyar írók élete és munkái*-nak kiegészítő folytatása, a *Magyar Életrajzi Lexikon*, melyet a LANTOS Rt. ad ki. DR. GULYÁS PÁL múzeumi főkönyvtáros szerkeszti, akit a M. Tud. Akadémia bízott meg Szinnyei művének a folytatásával. Gulyás Pál tíz év óta gyűjti munkájához az adatokat, de mindeddig sem az Akadémia, sem más kiadó cég nem vállalkozott a kiadására. S íme most jelenik meg a „gazdasági válság” idején. A tudós szerző fáradhatatlan munkával megírta az életrajzát és irodalmi működését több ezer olyan közéleti egyéniségnek, írónak, politikusnak, akiket Szinnyei nem említ, vagy akiknek Szinnyei

ben megtalálható életrajzi adatait ki kellett egészíteni. A mű öt kötetre van tervezve s ötven, egyenkint négyíves füzetekben jelenik meg. Az első füzet most hagyta el a sajtót. Ebben Aács Mihálytól Adorján Györgyig sorolja fel a szerző az írók életrajzát. Hangja tárgyilagos. Azonban néhol megemlíti a vallást, néhol nem. Bizonyára azért, mert nem tudta megállapítani. Azt hiszem, már csak az egyöntetűség kedvéért is, mindenütt nyugodtan elmaradhatna. Már Szinyei tizenégykötetes munkája kiemelkedett az egész világ lexikális irodalmából, Gulyás Pál kiégszítő sorozata csak emelni fogja ennek a nagy műnek használhatóságát és értékét a tudós világ előtt, de növelni fogja a megcsonkított Magyarország kulturális hitelét is a külföld előtt. S dicséri kétségtelenül a kiadónak aldozatkésztségét és helyes érzékét nemzeti kultúrérdekeink iránt.

S itt van a teljes magyar *Faust*. KOZMA ANDOR nagyszerű fordításának teljes nyolc évig kellett várnia a megjelenésre. S „a magyar olvasóközönség — amint maga Kozma Andor írja — azóta élnékben érdeklődik Goethe Faustjának teljes magyar fordítása iránt, mint a magyar könyvkiadók nyolc esztendőn át.” Íme ez az egy adat is világosan igazolja, amire a cikk elején céloztam. Megváltoztak az olvasók s megérezték az új kívánalmakat a kiadók. S egyikük sem jár rosszúl. Az olvasók kaptak egy pompás Faustot. A Pantheon Irodalmi Intézet igazgatója, Ranschburg Viktor pedig már nyomatja az új kiadást Faust II. részéből. A kiadó óvatos volt: a II. részt fele annyi példányban jelentette meg, mint az elsőt. A közönség azonban éppúgy veszi és olvassa a második részt, mint az elsőt. Bizonyára a fordító érdeme ez. De a kiadó mégis csak most, sőt elkésve jött rá, hogy ez az érdem a üzletnek is jó. S valóban oly példányzámban fogy a magyar Faust, mint a ponyvaregény sem. 5000 példányban nyomták az I. részt, s már több mint a fele elfogyott. Kozma Andor könnyedén megbírkózott ez óriási szellem formai tökélyével, tartalmi mélységével. S e nagy munkát a kiadó formában, papírban, betűben egyaránt kifogástalanul hozta forgalomba. Olvasók, kiadók érdeke így szolgálja együtt kultúrérdekeinket.

S kisebb-nagyobb mértékben ugyanezt elmondhatjuk majd minden kiadónkról.

A háború utáni „bibliofil” kiadások helyett, már a rendes kiadások ízléses kiállításával igyekeznek megfogni az olvasót. Papírban jó minőség, betűkben kellemes vonások, szedésben művészi elrendezés: mind azt mutatják, hogy a lassan mégis csak elmúló csúnya idők után a lélek tapogatózó sóvárgása a szép után, a szép könyvek kívánásában is megnyilvánul.

Az utóbbi évek legszebb kiállítású könyveinek egyike Révész BÉLA: *Ady tragédiája*, melyet az Athenaeum adott ki. Szép címlapját KOZMA LAJOS rajzolta. Sok jó kép, s a költő kéziratának, leveleinek hasonmásai, kitűnő reprodukciókban díszítik a könyvet. Ez a könyv külsőleg és tartalmában egyformán méltó Adyhoz. Stílusa ellen lehet kifogás, de a szavakban, mondatokban erő van. A szerző kissé sokat beszél saját magáról, s elmond Adyról sok olyat, ami nem tartozik Ady költői nagyságához: azonban így is döbbenetes erővel bontakozik ki a könyvből Ady tragédiája s az olvasókhoz közelebb hozza a költőt. S a kiadó készíti már a második kiadást.

Szép könyvvel ajándékozta meg a DANTE-kiadóvállalat is a magyar olvasóközönséget. KÉMERI SÁNDOR: *Anatole France sétéi* című könyvét adta ki nemcsak egyszerű kiállításban, de jó papíron, szép betűkkel, s tizenhat olyan fényképfelvétellel, amelyek eddig még sehol sem láttak napvilágot. Kémeri Sándor könyve szinte ellentéte Révész könyvének. Nem fölényes, a szerző lépteit nem is halljuk, amint hőse körül jár. S az ilyen könyv talán rokonszenvesebb is. Valami szokatlan nagy szeretet hatja át a könyv minden sorát, szeretet a hős iránt s minden szép és nemesebb iránt, amit bőven megtalált a szerző hőse körül. Látjuk Anatole France-t könyvei között, mint bibliofil, a szónak valódi, tiszta értelmében, végigkísérjük az olasz városokban a művészet bámulandó emlékei között, s mellette vagyunk, amint beszélget, halkán élvezzük gondolatai előbuggyanását, itt egy szép kép vagy szobor, amott egy monumentális műemlék, vagy begyepesedett kődarab, avagy egy lábait előtt elszaladó zöld gyíkcsocka láttán, mindenütt, mindenben a szépet keresve. Kémeri Sándor név alatt egy, Ady párizsi köréhez tartozó író rejtezik ki éveken át volt Anatole France titkára; könyve különös nőies finomsággal van megírva: be-

csületesen szolgálja hősét itthon s a nagyvilág előtt is.

Még az olyan új és kis könyvkiadóvállalat, mint a *Nova Irodalmi Intézet* is, dicséretes igyekezetet mutat könyvkiadványával. *Goethe szerelmei* címén, ennek első kötetét bocsátotta közre, a *Vallomásokat*. Tetszetős alakban, jó papíron, apró, de könnyen olvasható, tiszta betűkkel. Az oldalak szövegét körülfutó dísz azonban — szívek, alakok rajzával és színével — zavarosan hat, s a címlap is kevésbé ízléses. Mindkettőt Galambos Margit rajzolta. A kis kötetet WILDNER ÖDÖN fordította s RÁKOSI JENŐ látta el bevezetéssel. Száz számozott példány is készült belőle hollandi merített papíron.

Az *Amicus*-vállalat újabb Ady-kötettel jelentkezik. Eddigi jelentéktelen Ady-kötetei után ez a kötet még valamelyes több jogot formálhat rá, hogy az Ady-kultuszt szolgálja. De Adynak talán még sincs már szüksége az ilyen erőltetett „Ady-kultusz”-okra. Az *Amicus*-kiadványoknak régi, jó hírük van. E kiadvány azonban kevésbé igazolja ezt. Miránk a fekete-piros borítékra fehér színnel nyomott betűk, s főképp a betűk vonalai nagyon zavaróan hatnak. Lehet, hogy bennünk a hiba abban is, hogy a címlap díszét — körző, lénia, háromszög, mérővessző — nem értjük. A borítéklap elválik a kötettől, elkívánkozik, bár hiszen a szöveg sem nyújt sok újat. A mellékletek, képek azonban szépek.

REITER LÁSZLÓ kiváló bibliofil s nemes törekvései bizonyára érvényesülni fognak még. Az *Amicus* azonban — úgy halljuk — küzködve folytatja működését. Mindenesetre kár. Bár hiszen ez is mellettünk szól. Ma és mindegyre inkább: jó könyv kell, szép köntösben.

Sikabonyi Antal.

★

EGY OPTIMISTA KÖNYVJEGYZÉK.

(A List Of All Hungarian Books in Trade. Arranged By Miss Blanche Pikler and Dr. Róbert Braun The Lantos Co Ltd. 1925. 252 l.)

Ez alatt az angol cím alatt pompás kiállítású könyv jelent meg, mely magában foglalja az ezidőszerint a könyvpiacra forgalomban levő összes magyar könyvek rövid bibliografiai felsorolását.

Tizenhat íven 16.000 könyvcím. Az első gondolat, amelyet ez a jegyzék a magyar szemlélőből kivált, az a csodálkozás,

hogy egyáltalában létrejött. Hogyan? Hát kell az angolnak magyar könyvjegyzék? Hiszen nyelvünket nem érti sem ő, sem más, az magában áll, társaltalan az európai nyelvek között, úgy, mint a magyar nép az európai nemzetek között. Talán az amerikai magyaroknak szól? De hiszen azok megértik a magyar nyelvű jegyzéket is. Kinek és minek adták ki ezt a méreteiben is imponáló könyvészeti munkát, mit várnak és mit remélnek tőle? Lesz-e gyakorlati célja, elő fogja-e mozdítani a magyar könyv kelendőségét? Mindezek kérdések, amelyekre talán csak a jövő fog felelni.

Ami azonban megragadja e könyvészeti munka láttára azt, aki fontosnak tartja a magyarság mindennemű kulturális ügyének a külfölddel való megismertetését s a külföld felvilágosítását Magyarországról és kulturális helyzetéről, törekvéseiről és eredményeiről, azt nagy örömmel tölti el ez a mű, mert valóban beszélő dokumentuma annak a magasrendű könyvkultúrának, melyhez fogható nincs egyetlen olyan korszakú és kis nyelvterületű nemzetnél, aminő a magyar.

Ezt a célját a jegyzék mindenképpen el fogja érni. Az eredetileg hazai szükségletek részére készült általános magyar könyvjegyzék tipografiai művészettel akként van átalakítva, hogy abból a magyar nyelvben járatlan kutató is teljes tájékozódást szerez a különböző szakmákról. Megjelent és kapható magyar könyvekről képet alkothat magának, arról, hogy minő gazdag, vagy minő szegény valamely szakmának irodalmi művelése magyar nyelven, arról, hogy mik jelentek meg külföldi munkákból magyar fordításokban, mely írók vannak több-kevesebb művel képviselve, mely szellemi irányok predominálnak, szóval tájékozást nyerhet a magyar irodalom egész jelenlegi helyzetéről. És minthogy ez a tájékozás egy külföldi szemlélő részéről bizonyára nem remélt gazdagságot tüntet fel, feltétlenül hasznára lesz a magyar ügynek a külföldön. Hasznára lesz annál is inkább, mert úgy értesülünk, hogy kiadó cég ezt a gyakorlati könyvészeti munkát a világ összes nagy könyvtáraihoz eljuttatja, ezzel is elő akarja mozdítani a háború folytán meglazult kapcsolatokat. Ezt a célt minden bizonnyal el fogja érni és ha ezenfelül a műben felsorolt magyar könyvek bár csak egy részének is némi forgalmat biz-

tosít, akkor igazolva lesz az a csodálatra-
méltó optimizmus, mely ezt a munkát
létrehozta.

Révay Mór János.

★

VÉGH—LAYER: TAPIS TURC DE TRANSYLVANIE.

A párisi Lévy-cégnél e címen az Or-
szágos Magyar Iparművészeti Múzeum
kiadványaként egy régebben előkészít-
tett, feltűnő szép kiállítású munka jelent
meg, mely 30 színes lapon a múzeum
által 1914-ben erdélyi török szőnyegek-
ből rendezett kiállítás legjava példáit
mutatja be. Ezt a kiállítást 1914-ben a
Magyar Iparművészet hasábjain ismer-
tetvén, a következő sorokkal kezd-
tem: „Az Orsz. M. Iparművészeti Mú-
zeum Teleki Domokos gróf indítványára
az Erdélyben előforduló keleti — helye-
sebben kisázsiai — szőnyegek közül ki-
állítást rendezett. Az 1912. év nyarán hat
hétig, 1913-ban három hétig jártuk ko-
csin, automobilon és vasúton a nevezett
főúrral keresztül-kasul Erdélyt, de főleg
az északi részeket, mert ez a rész isme-
retlenebb volt, míg a déli részen, a szá-
szok lakta területen tudtuk, hogy a
templomokban híven őrzik a Kelet ipar-
művészetének eme szép termékeit.“ Így
került 312 szőnyeg a kiállításra, melyből
30 szőnyeget válogattam ki reprodukálás
céljaira. Eredetileg 15 színes és 15 fény-
nyomatú lap volt tervbe véve. A most
megjelent műben azonban Uvachrom el-
járású 30 színes, jól reprodukált képét
látjuk az Erdélyben előforduló török
szőnyegek főbb típusainak. Két ú. n.
Holbein-, három arabeszk-, két fehér
alapú usaki-, három piros alapú usaki,

hét erdélyi, öt yordeszi, hat hatoszlopos,
egy golyósdíszű és végül egy örmény-
szőnyeg pompás képében gyönyörködhe-
tünk az albumszerű műben.

A külföldi irodalom éppen a török
szőnyegekkel aránylag keveset foglal-
kozott, azért kívánatos lett volna, hogy
a bemutatott nagyszerű anyag kapcsán
tudományos szempontból is kielégítő
szöveg egészítené ki a szép illusztrá-
ciókat.

Csányi Károly.

★

GRÓF APPONYI SÁNDOR.

*Kiadja a Magyar Nemzeti Múzeum.
Budapest, 1925. 12 l.*

A Magyar Könyvszemle 1924. évfolyamában jelentette be Hóman Bálint gróf Apponyi Sándor fejedelmi adományát. Ez a kis tanulmány egyaránt méltó írójához és a halhatatlan emlékezetű Mecénáshoz. A magyar Nemzeti Múzeum ezt a kis tanulmányt a nemzetgyűlés által alkotott törvény szövegével, valamint a javaslat indokolásával, nemesen ízléses bibliofil kiadványban az adományozónak, valamint az adomány aktusa körül fáradozóknak, maradandó emlékül felajánlotta. A szövegnek méltó kiegészítése és díszje gróf Apponyi Sándornak felesége által készített festménye után készült képe, amely már magában véve is ritkaság, mert Apponyi Sándor túlzott szerénységében sohasem engedte, hogy fényképe bárhol is közzététessék. A könyvecske valódi bibliofil ritkaság egyben, mert mindössze tizenöt számozott, névre szóló példányban készült. *Tóth László.*

A KÜLFÖLD RÓLUNK.

ALBONE W. GRAHAM,
IR., PH. D.: NEW GO-
VERNMENTS OF CEN-
TRAL-EUROPE. London,
Sir Isaac Pitman & Sons
Ltd. 1924 X. és 683 l.

A Magyarországgal foglalkozó idegen
irodalomnak a világháború befejezése
után különösen két fontos körülmény
adott lendületet. Az egyik Magyar-
ország állami függetlenségének nemzet-
közi elismerése, másik pedig az a körü-
lmény volt, hogy a független magyar
állam egy külpolitikailag még meglehe-
tősen problematikus elrendezésű, de
éppen azért fontos államkombinációban
jelent meg.

Különösen az amerikai államtudomá-
nyi és gazdasági szakirodalom az, me-
lyet az Európával és Európa államaival
való foglalkozás mellett Közép-Európa
sorsa behatóan érdekel és azzal számta-
lan, sokszor terjedelmes munkálatokban
foglalkozik. Ha Graham W. Malbone
bölcészetdoktornak, a texasi egyetem
professzorának, a középeurópai kormá-
nyokról írt művét kezünkbe vesszük,
látni fogjuk, hogy forrásai között a leg-
többet Binkley C. Róbert, a Starford
Egyetemen felállított és ma már két-
ségtelenül nagyszabású Hoover War
Library könyvtárnoka nyújtott neki, az
eseményeket pedig az ellenséges álla-

mok idegen nyelvű hírlapszemelvényeiből állította össze.

A munka, bevallása szerint Németország, Ausztria-Magyarország és az utódállamok politikai felépítésével foglalkozik.

Alapjában egészen helyes az a megállapítása, hogy az osztrák-magyar birodalom sorsa és berendezkedése a Habsburgokkal fonódott össze, és hogy a birodalom története valójában az Osztrák-Ház története, melynek védősége alatt a XIX. század folyamán nemzeti kultúrák és egységek alakultak, melyeknek függetlenségre jutása előrelátható volt. Helytelen azonban az a megállapítása, hogy Ausztria-Magyarország az 1867-i kiegyezés alapján, mint teljesen új alakulat állott elő. Oly megállapítás ez, mely hovatovább egyre jobban elterjed, melynek elterjedését azonban meg kell akadályoznunk. Egyrészt és első sorban azért, mert a valóságnak nem felel meg, másrészt pedig azért, mert az egy igen veszedelmes magyarelles propaganda jól megválasztott fegyvere. Ha ugyanis Magyarország, mint Graham is megírja, 1867-ben a königráti csatában szenvedett vereség alapján alakult állammá, akkor nemcsak a magyar állam ezeréves multja esik el, de mint pár évtizedes alakulás kevés jogcímet fog találni arra, hogy a mult ködében elvesző cseh és román államalakítási leendőakkal szemben, a maga jogos birtokához az egész világ előtt ragaszkodhassék. Mindenesetre meglepődve olvassuk azt a többször ismétlődő megállapítást, hogy Magyarország nemzeti ségeinek semmiféle politikai érvényesülést nem engedélyezett, ami abszolúte helytelen megállapítás, de be kell látnunk, hogy megfelelő források hiányában a valóságot nem ismerheti. Ő ugyanis a magyar államot az osztrák tartományi rendszer alapján vizsgálja és azon csodálkozik, hogy nem talál tót, szerb és román tartományokat, azok hiányából tehát az ellenséges propagandairadalom alapján feudális alkotmányra következtet, holott a magyar alkotmányos fejlődés éppen a feudálizmust nélkülözte. Szerinte a vármegyékben a mágnások határoztak (115. l.), a nép, a nem-magyarok és a nem-földesurak minden politikai érvényesülésből ki voltak zárva (116. l.).

A politikai pártokat helyesen ismereti, de éppen mivel minden demokratikus vonást a nem-magyar elemekben

lát, a Károlyi Mihály gróf vezetése alatt álló entente-barát radikalísokról is azt írja, hogy a demokratikus szólamok mögött magyarok állottak, tehát az igazi demokrácia szempontjából azokat kellett volna erősíteni, kik a magyar bojárok hatalmának megtörését követelték (117. l.).

Ezeknek az általa elítélt magyar bojárok erőszakosságainak tudja be azt a különbséget is, hogy míg Ausztria nemzetiségei, helyesebben nemzetiségi tartományai 1917 óta önállóságot követeltek, addig Magyarországból egy hangot sem lehetett hallani az elszakadás érdekében (124. l.). Még valószínűbb az a megállapítása, hogy nemzeti engedményekre Ausztria hajlandónak mutatkozott, de Magyarország határait nem volt módjában megváltoztatni (125. l.), pedig a csehek és a szerbek magyar tereteket is követeltek.

Ausztria kialakulását a VI—VIII. fejezetekben szakszerű avatottsággal ismerteti, nem lehet azonban ugyanezt elmondani a IX—XI. fejezetekről, melyekben Magyarországot a következő címek alatt mutatja be: Magyarország Károlyi alatt. A magyar szovjet. A fehér terror.

A magyar kérdés tárgyalását azon a beállításon építi fel, hogy milyen szembetűnő volt a nemzetiségek érvényesülése az osztrák birodalmi gyűlésben, éppoly feltűnő volt elmaradásuk a magyar parlamentben. Így visszaérkezünk a magyar bojárokhoz, kik szerinte azt meg nem engedték (201. l.) Szerinte az osztrák átalakulás azért folyt le olyan simán, mert a főhatalom rázkódás nélkül ment át az általános választójog alapján a parlamentben képviselt nemzetiségek nemzeti tanácsaira, míg Magyarországon áthidalhatatlan volt az ellentét a birtokos-osztály és a parasztság között. Az ő logikai következtetése szerint tehát ha az előbbi elzárkózott a reformoktól, azoknak alulról kellett jönniök (202. l.), ami azonban nem felel meg a valóságnak, mert az 1918-i forradalom nem volt parasztforradalom, sőt éppen a parasztság forradalmasítása nem sikerült.

Téves az a beállítása, hogy a nov. 13-i belgrádi egyezmény a belső helyreállítást lehetővé tette (208. l.), mert a határok megnyitásával éppen a megszállásokat vezette be és ezzel Károlyi bukását vonta maga után.

A Károlyi-forradalom további története nagyjában megfelel a tényeknek,

csupán azt említjük meg, hogy a kommunista forradalmat nem Budapest „két milliónyi, főként parazita menekültje és munkátlan leszerelt katonája“ okozta (213. l.)

Későbbi fejtegetése vitatkozásba fülled, iskolapéldáját adván a pártatlan amerikai embernek, ki egyéb hiányában a magyarellenés propagandát elfogadja. Annyi rosszat hallva igyekszik magát, amennyire lehet, a felszínen tartani. A további események elmondása teljesen kontroverz természetű. Ilyen a befejezés is, mikor matematikai bizonyossággal megállapítja, hogy Magyarország 1914 óta semmit sem tanult. Idegentől nem jól esik ezt hallanunk és egy amerikai furcsán elintézne bennünket, ha neki mondanánk ezt, de abban igen alaposan téved, mikor a magyar bosszúvágyból vezeti le a *Kis Entente* megalakítását (266. l.). Szerinte Magyarország azért van kiverve „a középeurópai közösségből“, mert szomszédaival nem akar megbékülni (267. l.). Ez a beállítás azonban teljesen téves, mert a *Kis Entente* csak befejező formája egy évekig tartó küzdelemnek Magyarország felosztásáért, Magyarország tartózkodása pedig pusztán védekezés. Szerinte Magyarország részére nincsen is üdvözlés, mert a forradalom még nem nyert befejezést (267. l.). Ez a forradalom a magyarellenés propaganda legfőbb vágya, mert általa reméli a maga hatalmi terveinek diadalát.

A XII—XIV. fejezet Csehszlovákiával foglalkozik, melyben kevés a magyar vonatkozás. Ez a vonatkozás is az által nyer csupán fontosságot, hogy a csehek függetlenségük követelését Szlovákia megszerzésével kapcsolták össze és így Ausztria felbomlásával együtt Magyarország felbomlását is szorgalmazták. Mindenesetre különös az a beállítás, hogy a cseh nemzeti mozgalom (ami természetes) Csehországban alakult, a tótok „csekély intelligenciája“ azonban nem tudott a csehországi cseh mozgalomnak a múltban nagy tudósokat és vezető embereket szállítani, a magyar politikai életben pedig nem érvényesülhettek (271. l.). Azt hisszük, az előbbi nyilatkozatért a tótok alig lesznek hálásak, utóbbit viszont a magyar társadalmi és politikai életben vezető szerepet vívó tótok maguk megcáfolhatják. A csehek függetlensége és a tót föld annexiója két különböző dolog. A csehszlovák szót a csehek találták ki és a cseh propaganda hozta forgalomba. Későbbi tár-

gyalásaiban a felvidék magyarjait és magyarbarát tótjait állandóan magyarónoknak nevezi, mi azt mutatja, hogy a tényleges viszonyok abszolút nem ismerése következtében a prágai franciánemet, de cseh kormányajtóból vette adatait. A valósággal ellentétben áll az a megállapítása, hogy Csehország nem cseh kisebbségeivel jól bánik, mert ezt csupán az alkotmánylevél és nem a tényleges állapotok alapján lehet megállapítani (331. l.).

A XV—XVIII. fejezetek Jugoszláviával foglalkoznak, hol a magyar vonatkozás aránylag szintén kevés, de mégis meg kell említenünk néhány szembeeszkő tévedését. Bőséges adatok birtokában igen érdekesen írja le az SHS királyság kialakulását, nem tud azonban különbséget tenni Horvátország-Szlavónia és Vojvodina között, mely utóbbi a szorosabb értelemben vett Magyarország integráns része volt. Hogy a Magyarország és Szerbia közötti jó viszony helyreállításának akadályát a Szegedre gyűlt „fekete reakcionáriusok“ alkották, az nyilvánvalóan belgrádi érvelés, mert a jó viszony helyreállítása elé Dél-Magyarország elfoglalása gördített akadályt (394. l.).

Ezek után nem nehéz megállapítanunk azt, hogy bár Graham csodálatos igyekezettel törekszik arra, hogy Közép-Európát megismerje és az amerikaiakkal megismertesse, munkájának nagy hibája, hogy mindenről, ami magyar, elfogultan és egyoldalúan, sokszor elítélően nyilatkozik. Ha látnánk azt, hogy Magyarországot ismeri, készségesen vállalkoznánk arra, hogy érveit lefegyverezzük. Tudatlanság ellen azonban a felvilágosítás az egyetlen válasz és azért mutattuk be különben kiváló könyvét, hogy megmutassuk, miként írnak a művelt Nyugaton komoly könyvet komoly szándékkal, de megfelelő adatok hiányában, egyoldalúlag és hogyan tanulnak meg nemszeretni egy népet, amelyet csak ellenségeinek gyűlölettel megrajzolt képeiből ismernek. Horváth Jenő.

*

LIONEL W. LYDE: THE CONTINENT OF EUROPE. Macmillan and C. Ltd. London, 1924. 456 l.

Lionel W. Lyde-nak, a londoni egyetem nagy hírű tanárának tollából most jelent meg egy az egész világgal foglalkozó munka, melynek egyik kötete az

európai kontinens országait tárgyalja. Ez a kötet először 1913-ban jelent meg. 1917-ben és 1920-ban újabb kiadásai láttak napvilágot, míg végül a világháború befejezése, mely a bécsi kongresszus óta nem látott területi változásokat hozott magával, szükségessé tett egy egészen átdolgozott kiadást, mely 1924-ben tényleg meg is jelent. A mű megtartotta régi előszavát, melynek egy része mint egy elmúlt kor emléke hat az olvasóra, amikor a szerző Európa magjának Németországot, az Osztrák-Magyar Monarchiát és Svájcot nevezi.

Rövid tíz és fél sor az 1924. évi kiadás bevezetése s benne a szerző új kiadásának szükségességét azzal magyarázza, hogy az „önrendelkezési jog” elvének keresztülvitele új helyzetet teremtett. Bizony kevesebb változtatásról kellett volna az illusztris szerzőnek beszámolnia, ha az önrendelkezési jog valóban érvényesülhetett volna.

A Magyarországgal kapcsolatos területeket három érdekszférába osztva tárgyalja. Jugoszlávia a Balkán-államok között foglal helyett, Ausztria, Cseh-Szlovákia és maga Magyarország a közép-dunai államok c. fejezetet alkotja, míg Romániát az úgynevezett isthmosi államok közt sorolja fel.

Alapvető hibának (fundamental blunder) tartja, hogy Szerbia oly nagy részt annektált Magyarországból. Hiszen még a horvátok is, akik az Adria felé gravitáltak és a római egyházhoz tartoznak, politikailag magyaroknak voltak tekinthetők, szintűgy a szlovének, akik viszont a görög egyházhoz tartoznak. Bár a szerző mindkettőt tévesen „szerb” fajúaknak mondja, mégis elismeri, hogy kultúráilag ők a magyarsághoz tartoznak, amellyől nyelvüknek szabad használatát nyerték, annak ellenére, hogy amint ő maga megállapítja: „ezáltal Magyarország feláldozta azt a lehetőséget, hogy a magyar királyság megerősödjék és a magyar nyelv terjeszkedjék”.

Csodálatosképen Jugoszlávia tárgyalásánál, bár minden egyes tartományát külön említi, teljesen megfigyelkedzik Bácskáról és Bánátról, mely, mint ő maga máshelyt futólag megemlíti, az új ország legértékesebb és legfontosabb része.

A Nagy-Alföld sokkal inkább jelképezi ma Magyarországot, mint a háború előtt, — így vezeti be Lyde a Ma-

gyarországról irt fejezetet. Tipikus „prairie”-nek, vagy gazdag „steppe”-nek nevezi a Magyar Alföldet, melyet bőséges esőzés tesz a mezőgazdaságra alkalmassá.

Magyarország — így folytatja — legtöbbit szenvedett a békeszerződések következtében az összes központi hatalmak között. A fegyverszüneti szerződés után egy borzalmas bolsevista uralmat élt végig — folytatja Lyde —, majd a román inváziót, mely mindent elvitt, ami elmozdítható volt. Ez lett a sorsa — állapítja meg — a büszke és régi magyar nemzetnek, amely századokon keresztül volt Európa bástyája a törökök ellen. Nagy igazságtalanság érte — folytatja tovább —, amely igazságtalanságnak alapja a politikai gyűlölet és a földrajznak teljes nemismerése volt. Az új határokat minden földrajzi követelménynek, minden emberi településnek ellenére és az önrendelkezési jognak teljes megsértésével szabták meg. Északon egy tömbben egymillió magyart szakítottak el, akiket Cseh-Szlovákiához csatoltak azzal a hazug kifogással, hogy a szlovákoknak a déli határon szükségük van egy vasútvonalra, amely azonban a jelen pillanatban még nem is létezik. Hasonló a helyzet Romániában, ahol 600.000 székely jutott idegen uralom alá, bár ezeknek telepei szétszórva fekszenek, s magyar városok, mint Szatmárnémeti, Nagyvárad és Arad. Kár, hogy a szerző az erdélyi székelyeken kívül megfigyelkedzik itt a még azonkívül körülbelül 1.100.000 magyarról, megfigyelkedzik egy olyan erdélyi művelődési központról, mint Kolozsvár, és a többi magyar városról, főképen pedig azokról a kulturális szálakról, amelyek Erdélyt a magyarsághoz fűzik elválaszthatatlanul. Ezzel szemben határozottan megállapítja, hogy az egész magyarságnak 20%-a a békeszerződések következtében a magyar határon kívülre kényszerült. Úgyszintén helyesen fogja fel annak a helyzetnek a furcsaságát, hogy az új határtól csak néhány mérföldnyire szakítottak el szinmagyar városokat, melyek közül a szerző is felsorolja Szatmárnémetit, Nagyváradot és Aradot.

Nem érthetünk azonban egyet Lyde-nek azon megállapításával, hogy a magyar nemesség erőszakossága és önállósága egyik oka az ország tönkremenetelének, s hogy a magyar gentry számban és értelmiségben jelentéktelen

volt ahhoz, hogy az ország ügyeire befolyást gyakorolhatott volna, hiszen tudjuk, hogy éppen ebből az osztályból került ki az ország közigazgatási és kormányzási közegeinek túlnyomó része. Ami a nem magyar lakosságnak a magyarok által történt állítólagos elnyomatását illeti, úgy találja a szerző, hogy ez aligha lehetett a tényeknek megfelelő, amit — úgymond — már az a körülmény is bizonyít, hogy a háború előtt a kivándorlók 28%-a magyar nemzetiségű volt, ami nem állt volna elő akkor, ha tényleg a magyarok elnyomták volna a nem magyar ajkú lakosságot.

Magyarország területi és gazdasági veszteségeiről is közöl rövid kimutatást. A területi veszteség illusztrálására azt írja, hogy Magyarország vesztesége annyi, mintha Nagy-Britanniát Írország területére redukálták volna. Sajnos erős korrektúrára szorulnak egyéb adatai a békeszerződés következtében ért veszteségeinkre vonatkozólag. *Területi veszteségünket 32%-ra mondja, míg valójában 67.3% területet veszítettünk. Szántóföldjeink veszteségét 43%-ban állapítja meg, míg az tényleg a 62.5%-ot éri el; erdőveszteségünket 14%-ra teszi, valóságban ez 85.5%.*

Természetes, az ilyen súlyos statisztikai hibák nem alkalmasak arra, hogy egy tudományos könyv hitelét emeljék, sőt lerontják azokat az egyébként helytálló megállapításokat is, melyek Lyde különben kiváló tudományos megbízhatóságáról tesznek tanuságot. Hasonlóképpen súlyos tévedés, hogy Budapestnek csak egy egyeteme van.

Csehszlovákia helyzetével foglalkozva megemlíti a nemzetiségi konglomerátumot, mely ezt az államot most alkotja. Sajnos itt is egy erős ténybeli tévedésnek esett áldozatul, amikor a tótokról azt írja, hogy azoknak a cseheknek utódai, akik a fehérhegyi csata után (1620) megmenekülhettek és Felső-Magyarországon letelepedtek.

Cseh-Szlovákia gazdasági boldogulásának lehetőségét a magyar területekkel való jó viszonyban látja a szerző és megállapítja, hogy az új államnak területi alkotása nem hagy számára más lehetőséget, mint egy Magyarországgal való szoros gazdasági együttműködést. Pozsonyról és a Dunáról írva megemlékezik a Csallóköznek stratégiai jelentőségéről a történelem folyamán, amely éket verve az északi és déli szlávok közé, bástyája volt a „kereszténység-

nek a Kelet barbarizmusa“ ellen. Ez a helyzet biztosította Pozsony városának is nagy kulturális jelentőségét.

A közép-dunai államok (Ausztria, Magyarország és Cseh-Szlovákia) ismertetése után a még Magyarországot közelebbről érdeklő Romániát munkájának az isthmosi államokkal foglalkozó részében írja le. „Isthmos“-nak nevezi Lyde a Görögországtól Finnorszáig terjedő övet, azon fontos területrészeket felölelő államokkal, amelyek egykor három nagyhatalomnak, az orosz, osztrák és töröknek érdekszférájába tartoztak; Ezt az övet most két állam alkotja: Lengyelország és Románia; a helyzet kulcsa pedig szerinte Danzig és Fiume, egyrészt a poroszoknak törekvése kelet felé, másrészt az olaszoknak törekvése észak felé.

Romániát ismertetve felemlíti, hogy háborúelőtti területének terjedelmét megkétszerezte s gyarapodásának legnagyobb része Magyarország rovására történt, és megírja, hogy Románia egy-szersmind 1,500.000 magyart (tényleg 1,700.000) és 400.000 németet mint nemzeti kisebbségeket kebelezett be. Felemlíti még, hogy az országnak legértékesebb részei a volt magyar területek. Foglalkozik a székelyek eredetével is, akiket László királytól a határ védelmére letelepített magyaroknak mond, megemlékezvén azonban arról is, hogy a székelyek a húnok ivadékainak tartják magukat.

A magyar városokról, mint Szatmárnémeti, Nagykároly, Nagyvárad, Arad és Temesvár, azt írja, hogy ezek egy visszafejlődési folyamaton fognak keresztül menni, minthogy a természetes gazdasági „Hinterland“-juktól elszakadtak.

Örömmel és megnyugvással kell fogadnunk az olyan tárgyilagosságot, amelyet Lyde munkájában feltüntet. Az öröm annál őszintébb lehet, mert ismét annak az örvendetes folyamatnak egy megnyilvánulása, melyet röviden azzal jellemezhetünk: „La verité est en marche!“

Kár, hogy az illusztris szerzőnek, bár meglepő tárgyilagossággal igyekszik a békeszerződések nyomán a Magyarországon ejtett sebeket feltárni, s a magyarokat több helyen a szomszédos nemzetek fölé helyezi, sőt közülök a magyarságot többször is a legkiválóbb fajnak (*finest race*) aposztrofálja, a régi Magyarország területével foglalkozó földrajzi és statisztikai adatai sokszor

feltűnően tévesek, sőt hibásak, mintha inkább egy jól informált politikusnak, mintsem a londoni egyetem tudós földrajzi tanárának munkájával állnánk szemben.

Gombó István.

★

HOGY ADOPTÁLTAK A CSEHEK JÓKAIT?

A komáromi Jókai-ünnepélyekkel kapcsolatban a cseh kormány pozsonyi tót félhivatalosa, illetve az agrárpárt orgánuma, a „Slovenský Denník“ f. év február hó 24-i számában hosszú vezércikket szentel a komáromi ünnepségeknek és Jókai emlékezetének. Ez az a hirhedt vezércikk, amelyben Jókait kegyes vállverégetéssel — mintegy megbocsátva neki azt, hogy magyar —, cseh állampolgárrá honosítják holta után. A cikk egyes érdekesebb fejtegetéseit a következőkben adjuk:

„Jókai Mór egyik parlamenti beszédében valamikor az ő tágabb hazájáról beszélt...

Azt mondják, hogy a költők jóstehetséggel vannak megáldva. Jókai esetében ez helyesnek bizonyult. Jól sejtette a jövőt, amikor nevével biztosítani akarta magának a tágabb hazát. A pesti ünnepélyek után szelleme bizonyosan örömtűzben égett, mikor megérezte a nemeskegyelet melegét Csehszlovákiában.

Valóban, Csehszlovákia sohasem volt oly nagy, mint Komáromban, ahol leszállott a hatalmi kérdések piederesztájáról az örök embernek virágos völgyébe. A köztársaság spontán módon ünnepelte a maga adoptált nagy fiát és megóvta ezzel Jókai százesztendősi ünnepélyének nimbuszát.

Az ünnepélyek elmúltak. Jókait fényesen, nagyszabású módon fogadta be a csehszlovák nemzet Pantheonjába. Komárom mihozzánk tartozik és Jókai, akinek életpályája Komáromból indult ki, ünnepélyes formák között a csehszlovák köztársaság állampolgárának ismertetett el.

Úgy látszik, a csehekre nézve veszélyes Jókai fantáziája!

Podhradzky György.

★

JÓKAI REGÉNYEI CSEH NYELVEN.

A Jókai centenárium alkalmával Borový Ferenc, prágai kiadó cég újonnan közreadja Jókainak cseh fordításban eddig megjelent regényeit és folytatáslagosan azokat is lefordíttatja, amelye-

ket a cseh közönség még nem ismer. Legújabbban megjelentek: a „Névtelen vár“, a „Köszívű ember fiai“, „Lélekidomár“, „Szegény gazdagok“ és végül egybekötve a „Páter Péter“ és „Erdély aranykora“, mind igen jó kiállításban, jó papiroson, illusztrált borítéklappal. Ezek a fordítások a M. N. Múzeum Jókai-kiállításán is külön szekrényben láthatók. A fordítások nagyrészt Mayerhoffer Gusztáv tollából erednek, aki általában igen jó munkát végzett. Eből az alkalomból megállapíthatjuk azt a jóleső tény, hogy a cseh nép megbecsüli Jókai géniuszát.

P. Gy.

★

A „SLOVAK“ ÉS A CSEH JÓKAI-KULTUSZ.

Közöljük minden kommentár nélkül azt a három tudósítást, amely Hlinka lapjának, a „Slovák“-nak 1924 dec. 30-i számában jelent meg a cseh Jókai-fordításokkal kapcsolatban. Íme az első:

Cseh testvéreink kultúrérettsége. A karácsonyi ünnepek alatt a cseh lapok tömegesen hirdették Jókai Mórnak cseh nyelven megjelent regényeit. A hirdetésben ezt olvassuk: a híres magyar író elragadó, érdekfeszítő és nemes művei nagyon keresett olvasmányok — eddig öt kötet jelent meg belőlük: a lőcsei fehér asszony, Szegény gazdagok, Névtelen vár, Lélekidomár, A köszívű ember fiai, előkelő vászonkötésben összesen 120 koronaért — és azután Gregor Tajovský úr csodálkozik azon, hogy az ő könyvei Csehországban egyáltalában nem kelleneek.

A második így szól:

Még egyszer a magyar könyvek terjedéséhez a Morván túl. A „Lidové Listy“, „Lidové Noviny“, „Našinec“ és más jelentősebb cseh napilapok csaknem minden második héten magyar szerzők novelláit és regényeit hozzák cseh fordításban. Annnyira tetszenek nekik. Azonban az első oldalakon erősen támadják a magyarokat, ázsiai hordának nevezvén őket, akik nyers húst esznek és csak párbajozni tudnak. — Csodálatos testvérek ezek a csehek, logikájuk és következetességük azonban még sokkal csodálatosabb!

Végül a harmadik:

A csehek és a tót irodalom. A karácsonyi ünnepek előtt megjelent Prágában az újabb tót irodalom gyűjteményes kiadványa. Habár ez a „Gyűjtemény“ Prágában jelent meg, nevezete-

sen pedig azért, hogy a csehek, akik annyira szeretik Szlovenszkót, megszerzhessék: nem írtak róla egyetlen cseh napilapban sem. A cseh hírlapok a cseheknek nagy hangon kínálták karácsonyi ajándék céljaira Jókai Mór magyar író könyveit és nem az új tót irodalom gyűjteményes kiadványát!

P. Gy.

A PÁL-UTCAI FIÚK TÓT NYELVEN.

Molnár Ferenc diákregénye, amelyet már több nyelvre lefordítottak, most tót nyelven jelent meg Komáromban *Paľaki Maurusz* fordításában, *Chlapci z pavlovskej ulice* címen. Ez az első tót fordításban kiadott műve Molnár Ferencnek.

KÜLFÖLDI BIBLIOFILIA.

A. E. BOGENG: DIE GROSSEN BIBLIOPHIEN. *Lipsee, Speemann, 1922, 3 kötet. (I.: 6 + 512 + 1; II.: 6 lap, 320 kép; III.: 6+248 l.)*

A könyv szeretetéről és szerelmeseiről szól *Bogeng* hatalmas, egy emberi élet munkabírását felhasználó munkája, melynek tartalomjelző alcíme „Geschichte der Büchersammler und ihrer Sammlungen“. A lexikonformájú, 512 lapot kitevő hatalmas első kötet végigvezet a könyv és könyvgyűjtés gondolata keletkezésétől annak napjainkig terjedő fejlődésének egész történetén. Tárgyalási módja a legáttekinthetőbb és legtermészetesebb: az egyes nagy nyelvközösségek, nemzetek szerint (államokról e kitétel mai értelmében nem lehetvén szó) s ezeken belül időrendben ismerteti a könyvgyűjtőknek és gyűjteményeknek jellemét, illetve jellegét, a gazda s tulajdona sorsát. Az egészet megelőzi az írott könyv történetének áttekinthető képe a legősibb adaléktól kezdve a Krisztus utáni első évezred végéig. Ez időpontig fejlődik a könyv írása és megőrzése az egyház kebelén belül. Ezután kerül a sor az egyes nyelvközösségek (melyek meghatározatlan szélű területeket jelentenek) szerinti tárgyalásra a sor. A kezdet természetesen Itália. E földön a humanizmus, a renaissance a könyv diadalát jelenti. A világi tudósok, költők azok, kik a könyvet szeretik, elsősorban tartalmuk miatt s a modern bibliofil őse Petrarca. Ő, Dante és Boccaccio vezetnek, kik sok másón kívül a könyvgyűjtésnek is mesterei voltak. Nagyon messzire vezetne s a részletekben elvesztenék az áttekinthetőség fonalát, ha a rendkívül nagy tudással, tárgy s művelődéstörténelmi ismerettel megírt fejezeteket közelebről akarnók ismertetni. Meg kell elégednünk azzal, ha egy-két érdekesebb

pontra reámutatunk. Ha az olasz föld politikai okokból hosszú ideig területileg sokfelé tagolt volt, ha különféle indexek s hasonló jók a gyűjtőt tevékenységében korlátozták is, a régi dicsőséghez és a nyelv egységéhez való ragaszkodást s az ebben rejlő erőt a minden könyvespolcot ékesítő Dante-kiadványok sorozatai a legfényesebben igazolták.

Egészen más a helyzete Franciaországnak, hol az udvar s vele Páris az irányító központ a könyvgyűjtés terén is. Amikor Franciaország vezetőszerephez jutott a könyvek terén, a nyomtatott könyv volt az uralkodó. E nyomdatermékeket nem kizárólag tartalmuk miatt gyűjtették, hanem a szép könyvek birtoklásának gyönyörűségéért is. A francia könyvgyűjtés ezzel egyúttal a gyűjtő ízlésének, egyéniségének hirdetőjévé is vált. Így lett, hogy a francia könyvgyűjtés minden ízlésbeli központosságára ellenére, vagy éppen ezért szülte a legkülönfélébb és legtanulságosabb gyűjteményeket: a klasszikusok sorozatait, a kifogástalanabb szövegűeket, a művészileg díszítetteket, a mintaszerűen bekötötteket s így tovább. A speciális gyűjtemények kialakulásán kívül e föld dicsekedhetik a szakszerű könyvárverések rendezésével is. Francia ember, René-Charles Guilbert Pixérécourt ötlete volt a biblio-autografia, az a Franciaországban igen elterjedt s ma is kedvelt gyűjtés, amely valamely könyvhöz szerzőjének kezeírását vagy valamilyen a könyvre vagy írójára vonatkozó dokumentumot hozzáfűz. A csodálatos gazdagsággal hullámzó francia szellemi élet minden változata a könyvgyűjtésre is rányomta a maga bélyegét. Más viszonyban állott gyűjteményével Mazarin, másban Goucourt. Más lelki világ volt Nodier-é, a könyv igaz szerelmese és ismét más a bibliografus Brunet-é. Nodier talán a

legjobban jellemezte a francia gyűjtőt, mikor azt mondotta, hogy „a könyv birukolásának gyönyöre után jön a róluk való beszélgetés öröme (le plaisir d'en parler)“. Természetesen s önként érhetően: hozzáértéssel, szellemesen és szeretettel beszélni a könyvről. Ugyancsak másként látja a híres Goncourt írótestvérpár közül Edmond, ki korának egyik vezető amatőrje volt, a könyv szeretetét. Végrendeletemben műtárgyairól intézkedvén, meghagyja, hogy rajzai, metszetei, könyvei, „szóval azok a műtárgyak, melyek éltem boldogságát tették, ne kerüljenek egy nyilvános gyűjtemény hideg sírjába s az érdeknélküli járókelők ostoba pillantása őket ne érje (le regard bête du passant indifférent), hanem az árverező kalapácsa szórja ezeket szerteséjjel, hogy abban az örömben, mely engemet minden egyes tárgy megszerzésénél eltöltött, ízlésem örökösei részesek legyenek“.

A német nyelvterület úgy nagysága, mint politikai tagoltsága folytán a bibliofiliában nem mutat oly egységes fejlődést, mint Franciaország, de talán éppen összetételének sokfélesége ad különös formát, tartalmat gyűjtésének. A kisebb államok fejedelmei, nagy írók, vagyonos férfiak egyaránt hódoltak a könyvgyűjtés nemes szenvedélyének, de a franciához viszonyítva rögtön kitűnik a más faj, más gondolatvilág, más cél. Voltak itt is a gyűjtés élvezetért gyűjtők, voltak a könyvnek rabszolgái is, de itt fejlődött ki igazában, lévén a „rendszer“ az éltető elem, a szakkönyvtár. Így pl. itt találkozunk az első zenei szakkönyvtárakkal. Ismertetésüket Bogeng, noha csak mellékesen, a jegyzetkötetben adja. Felsorolja a méltán híres *Paul Hirsch* (Frankfurt a/M.) és a *Werner-Wolffheim*-féle (Berlin) gyűjteményeket. Goncourt bár szellemes, de gall önzésével szemben áll itt a szerény gyűjtőnek, *Werner-Wolffheim*nek önzetlen közösségérzése, mikor még éltében kölcsönlettként helyezte el gyűjteményét a porosz állami könyvtárban. Kár, hogy elkerülte Bogeng figyelmét az elzászi születésű *Jean Baptiste Weckerlin*nek, a párizsi Conservatoire kiváló könyvtárosának zenei gyűjteménye s ezirányú működése, s megelégedett gyűjteménye aukció-lajstromának megemlékezésével, holott árverésre a nagy gyűjteménynek csak az a része került, melyre a francia állam nem tartott igényt.

Magyarországról is szó akad a kötet VI. fejezetében, mely — mi sem természetesebb — „*Slavien und Skandinavien*“ felírással pompázik. Két és fél lapon ismerteti a hazai viszonyokat s a bevezető bekezdésben igen helyesen mutat arra, hogy a kisebb államok bibliofil anyaga, hacsak nem nemzetközi érték, a hatalmas országok könyvtengerében elvész ugyan, de aki vele foglalkozik, annak, hogy kellő értékeléssel élhessen, az illető nemzet irodalmát is kell ismernie. Mátyás király, Vitéz János könyvtárának ismertetése után kiemeli gr. Széchényi Ferencnek ajándékát, mellyel a Múzeum Könyvtárát létrehozta. Eszterházy, Teleki, Ráth, gr. Apponyi Sándor könyvtáráról adott tájékoztató szók után felemlít még néhány nevet s ezzel vége. Sem az Egyetemi Könyvtárról, sem a pozsonyi lyceum könyvtáráról nem tesz említést, éppúgy nem ismeri a tekintélyes magánkönyvtárakat sem, mint amilyen pl. a Somogyi-féle volt. Jegyzetkötetében felsorolja *Fraknoi Vilmos*, *Gulyás Pál*, *Márki Sándor* és *Weinberger* dolgozatait, ezenkívül felemlíti még a Széchényi-könyvtár soproni katalógusát, a Teleki-könyvtárét, *Apponyi S. Hungarica*-ját, a *Batthyány-könyvtár* kéziratainak lajstromát, a *Bruckenthal-féle könyvtár*at és nincs tovább.

Az angol viszonyok ismertetése egy, ránk magyarokra nézve érdekes adalékot szolgáltat. Azt, hogy a legkiválóbb angol gyűjtemények egyike, az *Althorp Library* igazi alapja egy magyar embernek, gróf *Reviczki Károly Imre* Sándornak régi klasszikusokból álló mintaszerű könyvtára volt. *Reviczki* a bécsi udvar légkörében növekedett fel s mint követ Európa sok helyén megfordult, mielőtt londoni diplomáciai állását elfoglalta volna. Nemcsak szenvedélyes gyűjtő, hanem tudományosan képzett férfiú is volt, kinek görög és latin könyvgyűjteménye a legszebb példányok sorozatából állott.

Bogeng vázlatosan ismertetett nagy munkájának első kötete olvasmánynak szánt tanulságos összefoglalás, mely mindenkit, kit a könyv szeretete érdekel, bő felvilágosításával kielégít, a szorosabb értelemben vett szakember azonban a harmadik kötet, a jegyzetek kötete után fog nyúlni, amely rendkívül gazdag bibliográfiai tartalmával köti le a figyelmet. A második kötet illusztrációkkal kíséri az elsőben foglaltakat s

329 kitűnő klisé ismertet meg gondosan megválogatott arcképek, exlibrisek, könyvtáblák, könyvtárak sorozatával.

E pompás s minden amatőrnek élvezetet nyújtó műnek néhány szépség-hibáját is fel kell említenünk a teljesség kedvéért. Ilyen pl. mindennemű mutató hiánya. Bizonyos, hogy sok helyet és még több munkát igényel egy ilyenfajta műhöz való név- és tárgy-mutató. Különösen áll ez a jegyzet-kötetre. De oly munkában, mely egy akkora ismeretterületet ölel fel, mint Bogengé, mely a nevek, könyvek oly seregével operál, mint ő, kétszeresen fáj-laljuk a mutatók hiányát. E tulajdonképen szerkezeti hiba mellett eltörpül ama szépséghiba, hogy sajtóhiba, eldült vagy felforgatott betű akad ez egyéb-ként rendkívül gondtal és szépen nyomtatott kötetekben.

Végül nem hagyhatjuk felemlítés nélkül, hogy stílusa a tudományos művekben kialakult legsúlyosabb fajtájú német írómodor. Még az is, aki szerénytelenség nélkül mondhatja, hogy tud németül, lépten-nyomon talál egy mondatot, melyet, hogy valójában megért-sen, ismételten kell összpontosított figyelemmel elolvasnia. Ezt a nehézséget a különben is tárgyánál fogva élvezetes műnél „nyomtatékul“ el kell fogadnunk jó szívvel.

Isoz Kálmán.

★

RICHARD BRAUNGART: DEUTSCHE EXLIBRIS UND ANDERE KLEINGRAPHIK DER GEGENWART. München, Hugo Schmidt Verlag. 1922. 105 l.

Az exlibrisek messzenyúló multjának áttekintésével s jelenének bemutatásával egyre komolyabban foglalkoznak. Míg a régi könyvgyűjtők emlékei irodalom- és tudománytörténeti, valamint címertani szempontból éppoly figyelemreméltó adatok, mint amennyire érdekesek művészi tekintetben, az exlibris fogalma köré csoportosuló modern grafikai művek a sokirányú művészi kifejezőmódnak valóban el nem hanyagolható jellemző tanúságai. Ha a közös feladat megoldásának sokféleségét nézzük, hálás alkalmat kapunk az összehasonlításokra.

A mai exlibris már nem a könyvgyűjtő címere, a könyvbarát gondolatvilágának sem mindig szimbóluma, sőt néha arra sem szolgál, hogy könyvekbe beragasztva nevezze meg tulajdonosát. Mindenképen önállóságra törekvő grafika

kai mű, mely esetleg csak a műbarátok többé-kevésbé szűk gyűjtőkörében való terjedésre számít. Jogos-e a fejlődésnek ez az iránya, vagy sem, lehet rajta vitatkozni, de mindenesetre érdekes, hogy a régi tradíciókból a grafikanak oly önálló divatja virágzott ki, mely a művészetek népszerűsítésének nem utolsó eszköze.

A kisgrafika azonban másik, nem kevésbé egyéni új munkateret is keresett az exlibris mellett. *Családi grafikáknak* lehetne nevezni ezt a nálunk még meglehetősen ismeretlen divatot, mely a családi meghívók, látogató- és névjegyek, alkalmi üdvözlések, születési és házassági jelentések művészi megrajzolását választotta feladatul. *Braungart* könyve együtt ismerteti a grafikusművészet e két testvérirányát. A szerencsés kézzel összeválogatott gyűjteményben a legszebb lapok közt utoljára szerepelnek *Max Klinger, Otto Greiner, Bayros, Fritz Mock* és *Albert Welti*, de új tehetségeket látunk nyomdokaikba lépni. Különösen a kedvesnél-kedvesebb újévi, névnapi, eljegyzési stb. kártyák azok, melyek művészi megoldása méltán hívatná ki művészeink versenyét — s gyűjtőink irigységét.

—reö.

★

TASCHENBIBLIOGRAPHIEN FÜR BÜCHERSAMMLER.

1. *Max Sander: Die illustrierten französischen Bücher des 19. Jahrhunderts. Mit 8 Bildnissen. Julius Hoffmann Verlag Stuttgart, 1924. 256 l.*
2. *Lothar Brieger: Deutsche Erste- und Original-Ausgaben von etwa 1750 bis 1880. Ugyanott, 1925. 206 l.*

A XIX. század dús szellemi hagyatékának leltározásában nagy segítség volt a szellemtudományoknak századvégi tünetté vált pozitívizmusa. A gyűjtés mohó, nem válogató, mindent betöltő vágya ütközött ki ebből a tudománytechnikából. Az értékelés munkáját persze a comte-ista generáció már tudománytörténeti helyzeténél fogva sem végezhette el.

Ez a munka a következő generációra várt. Nevető örökösök módjára állhatott neki ez a tudósnemzedék a nagy kötetekben alvó anyag életrekeltésének. A munka kiindulópontja tulajdonképen devalváció volt, az előző tudósnemzedék munkáját, az anyagot, amely cél volt, gyűjtési elv, generalizációk eszközévé, talajává tenni.

Az évtizedek hangyszorgalmával kötet sorozatokká termelt holt tőke ezen válogató nemzedék kezén alakul át a XIX. század szellemvilágának hű képvé. Csak ez után a munka után nyílik meg, lesz hozzáférhető, mint valami jól rendezett kiállítási, múzeumi terem a szélesebb közönség rétegei számára.

A szelekció különösen a bibliográfiákban vált be. A könyvkultúra már a múlt században is fenyegette tömegével az áttekinthetőség kívánalmát. Napjainkban pedig, úgy tetszik, le kell erről mondanunk.

A svájci bibliofilek támogatásával jelent meg legutóbb Stuttgartban (Julius Hoffmann) két zsebkötet, amely ennek a feladatnak áll a szolgálatában. Az első Max Sander munkája: *Die illustrierten französischen Bücher des 19. Jahrhunderts*.

A csinos kötet végigkíséri az illusztrált könyv egész fejlődését legklasszikusabb hazájában. Lezárt kor a XIX. század az illusztrált könyvek történetében. Míg az „ancien régime” könyveit értékes részkarokkal díszítette, a napoleoni háborúkban elszegényedett polgári korszak más, olcsóbb reprodukciós technikákhoz folyamodott, amelyek a tömegtermeléssel számolhatnak.

Két új eljárás szökken virágjába. Felárad a fametszet és a XVIII. század vége felé feltalált kőrajz is megtartja bevonulását a francia könyvbe.

Nemcsak technikában vehető észre a korszakváltó változás. A festészetben ekkor lép a romantika a klasszicizmus helyébe. Ennek szabadsága, témái, követelményei termőtalajt készítenek a könyvillusztrációnak.

1828-ban jelenik meg az első nevezetes illusztrált munka, *Delacroix* kőrajzai a *Faust*-hoz. És ettől kezdve bőven termeli a romantika szelleme az

illusztrált könyveket. A címlapra helyezett vagy a szövegbe szórványosan illesztett kis vignettákat csaknem minden könyvben megtaláljuk.

A képek száma 1830 és 1835 között folyton nő, míg 1835-ben a Gil Blas szövegében 600 életteli, congeniális fametszettel jelenik meg. Könyv könyv után hoz gazdag képanyagot, amelyet kitűnő nevek szignálnak. A virágzás a hatvanas évekig tart. Ekkor múlik ki illusztrált könyv — Franciaországban is éppúgy, mint másutt — *díszművek* formájában.

A három részre osztott kis kézikönyv első fejezete rövid biográfiát hoz a legjobb illusztrátorokról.

Adam Cham, Damier, Delacroix, Doré, Gavarni, Gigoux, Meissonier, Vernet és a francia könyv virágzásának egyéb korszaképítő nevei mellett megtaláljuk a legszükségesebb adatokat. Azután az illusztrált munkák betűrendben *szerezők* szerint, a harmadik részben ugyanezek a *rajzolók* szerint jönnek sorra. A fejezetek egyben alapos és nemcsak könyvgyűjtőknek hasznos tájékoztatást nyújtanak.

Brieger könyve, mely a német editio princepszek értékes példányait szedi össze, *Goethe* fellépésétől annak epigonjaitig szabja meg korszakát.

A német első kiadások száma ebben az időközben — *Brieger* szavával — *uferlos „parttalan”*. Az anyag e mindent előntő áradásával szemben csak az lehet értékes álláspont, ha az editio princepszek sorába azok a munkák kerülnek, melyek „vagy saját jelentőségük vagy irodalmi hatásuk révén mély nyomot hagytak és nem lehetett őket azonnal makulaturának tekinteni”. A munka kitűnőségét mi sem bizonyítja jobban, mint hogy germán erényei ellenére is megelégedett kétezeregynéhány címmel.

Balogh László.

MAGYAR KÖNYVSZEMLE.

Az 1924. évi kötet most megjelent négyes számában *Hóman Bálint* számol be az elhunyt *Apponyi Sándor* gróf könyvtáradományáról és a nagyértékű adományt megőrkítő törvényjavaslatról. *Hoffmann Edith Christophorus Persona Agathias* „De bello gothorum” című munkája fordításának kéziratot példányait ismerteti, melyeket a népszerű humanista Mátyás királyon kívül kora nagyobb uralkodóinak külön-külön is felajánlott. *Gulyás Pál* „A könyv sorsa Magyarországon” c. közleménye befejező részében a tudományos, közművelődési és népkönyvtárak fejlődését foglalja össze 1773 óta, ismertetve azok elhelyezését, felszerelését, állományát és gyarapodását, valamint feldolgozási rendszerüket, kezelési és használati módjukat. Különös figyelmet érdemel bibliofil szempontból a fontosabb magánkönyvtárakról szóló fejezet tömör összefoglalása. *Madzsar Imre* a párizsi Bibliothéque Mazarine-ben őrzött magyar vonatkozású korssendoncki legendakéziratot írja le. *Szilágyi Sándor*nak a Magyar Történelmi Társulat letéteként az Orsz. Széchenyi Könyvtárba került és több mint 7000 darabból álló nagybecsű levelestárát *Rédey Tivadar* ismerteti, az egyes levelek íróinak névsorával.

Az adattárban, mely a jelen kötetből kezdve fokozottabb mértékben kíván foglalkozni a magyar könyvtörténeti adatok összegyűjtésével, *Lukinich Imre* közöl a könyvbizományi rendszer első magyar esetére (1584), a könyvkiadások anyagi támogatásának szokására, a külföldi könyvszállításokra, a cenzúra történetére vonatkozó érdekes adatokat, valamint a *Landerer M. J.* 1752-ben kelt nyomdaengedélyének szövegét a pozsonyi városi levéltárból; *Szittyai Dénes* pedig egy eddig nem ismert s Lengyel-

országban lappangó görögnyelvű *Korvinkódecs* nyomára mutat rá. A Régi Magyar Könyvtár címtára *Havrán Dániel* szorgalmas gyűjtéséből egyszerre kilenc unikum címadatával szaporodott. A Tárcában *Fraknoi Vilmos* nekrológját találjuk *Tóth Lászlótól*, továbbá az Orsz. Széchenyi Könyvtár és Bibliográfiai Központ 1923. évi jelentéseit.

Tartalmas szakirodalmi szemle és egyes apró hírek zárják be a kissé megkészt és terjedelmében is sajnálatosan megfogyatkozott kötetet.

ZEITSCHRIFT FÜR BÜCHERFREUNDE.

Az 1924. évi kötet 6. számában *Otto Grautoff* számol be délfranciaországi bibliofilsetájáról, mely alkalommal Aix, Montpellier és Lyon kiválóbb könyvgyűjtőit és könyvgyűjteményeit kereste fel. Érdekes eseteket mond el a nemrég elhalt híres angol gyűjtőről, *Fairfax Murray*ről, kivel ez alkalommal is szeszetalálkozott. A nagy tudású biblioman a legravaszabb módszereket is felhasználta, hogy a hozzáférhetetlen magángyűjteményeket láthassa és a megvásárolhatókat kipuhatolja, szükség szerint játszva a teljesen tájékozatlant, vagy a vitán felül álló szakembert. Ezért volt vásárlásaiban szerencsésebb mindenki másnál, bárha a legnagyobb különcök közé tartozott egész életében.

Konrad Haebler a magát NP betűvel jelző névtelen délnémetországi XVI. századbeli könyvkötő eddig ismert munkáit méltatja. Domborműves kötési művészképre vallanak és az 1549—1563. években készültek.

K. Hobrecker a *Ludwig Richter* illusztrálta *Reinecke Fuchs*-kiadásokról szól. A *Reinecke Fuchs* mindig vonzotta a művészeket és a különböző képes kiadásoknak már szép gyűjteményét ismerjük, *Richter* szintén készített hozzá 28 rajzot, melyek könyvomatban és fa-

metszetben vannak sokszorosítva. Az első kiadások rendkívül ritkák.

G. *Stuhlfauth* folytatja a vitát a Luther-féle „Erős várunk...” keletkezéséről, a modern német költők sorozata pedig *Paul Zech* „Die junge Witwe” c. ciklusából hoz igen szép darabokat.

Az 1925. évi első füzetben *Hans Hof* foglalkozik a régi nyomtatványokon előforduló jellemző foltok okozta károkkal és elhárításuk kérdésével. Nagy szakértelemmel írt és fényképekkel is igazolt megállapításai elsősorban a könyvrestaurálás ellenségeit fogják meglepni, akik a könyvek sárguló, porladó lapjain csak a „nemes patinát” szeretik látni s nem veszik észre, hogy valójában a pusztulás könnyen megakadályozható folyamatával állnak szemben.

A XIX. század előtti régi nyomtatványok pusztulásának főoka papirosuk enyvezésének tökéletlenségében rejlik. Nemcsak azért, mert a használt állati enyv a káros mikroorganizmusok valószínűsége miatt, hanem azért is, mert az elégtelenül enyvezett papirus a levegő nedvességének hatására mindjobban terjedő foltokat kap vagy elporlik. Azonkívül sok kárt okozhatnak a papirus anyagában rejlő könnyen oxidálódó tisztátalanságok is.

Ezeknél a könyveknél a renoválás mindenképpen megokolt, ha csak a könyvet és a benne rejlő szellemi és anyagi értéket a biztos pusztulásnak engedni nem kívánjuk. A renoválás azonban, melyre már igen szerencsés eljárásaink vannak, csak a legteljesebb hozzáértéssel készülhet. Célja kettős: egyrészt megakasztani a pusztulás folyamatát, elpusztítani a mikroszkópikus gombatelepeket, eltávolítani a foltokat, másrészt vegytiszta enyvezéssel visszaadni a papirus szilárdságát, mely a helyes konzerválásnak első feltétele. A könyv hiányainak kiegészítése, a papirus esetleges külön fehéritése csak másodrangú kérdések, melynek vitájába beleszólhat az esztétikai szempont is. Jellemző példákat említ fel *Hof* a pusztulás nyomait magukon viselő ritka könyvek tetemes értékvesztéséig.

Wilhelm Olbrich az első tudományos jellegű német bibliofil társaság, az 1839-ben alapított stuttgarti „Litterarischer Verein” könyvtárát ismerteti, melynek javarészt a társaságnak 1842 óta kis példányszámban megjelent s ma már

ritkaságszámba menő jobbára német irodalmi tárgyú kiadványainak teljes sorozata teszi.

Otto Clemen Jakob Cammerlander strassburgi nyomdájának (1532—1546) újabban felfedezett termékeiről ír, *Erich Ebstein G. A. Bürger* ismeretlen leveleit közli kiadóihoz, *H. Klenz* pedig folytatja az irodalmi hamisításokról és megtévesztésekről az előbbi évfolyamban kezdett érdekes közleményét. *Hans Carossa* novellája és versei zárják be a külföldi szemlével és könyvismertetésekkel szépen kiegészített füzetet.

—reö.

*

MONATSHEFTE FÜR BÜCHER- FREUNDE UND GRAPHIK- SAMMLER.

I. Jahr 1925. 1., 2., und 3. Heft. *Hans Loubier* és *Willy Kurth* kiadása. Szerkesztik: *F. Homeyer* (bibliofil-rész) és *E. Wiese* (grafikai-rész).

Az új bibliofil-folyóirat — miként a bevezető sorokban olvassuk — szak tudósok tudományos értekezéseire s művészeti szakemberek vizsgálódásaira akar támaszkodni, teret akar azonban engedni a könyvbarátoknak és gyűjtőknek is.

A kezünkben levő három első, különálló számból ítélve, a művészeti rész van benne túlsúlyban.

Willy Kurth *Gabriel de Saint-Aubin* karcairól értekezik. Nyolc képmelléklet kíséretében mutatja be a XVIII. századnak e rapszódikus, csapongó kedélyű s témáiban is a mozgalmasságot kereső, a pillanatnyi helyzeteket papírra vető kiváló rajzolóját. Az élő, a testet öltött kompozíciók mestere ő kedvenc technikájában, a karcokban s azok tónusai színezés tekintetében a festményekét közelítik meg. Bibliofil-szempontról különösen érdekesek finom könyvillusztrációi s *Voltaire* „*Méropé*”-jából be is mutat a szerző két jellemző illusztrációt. Továbbiakban *G. Biermann* igyekszik méltatni *Paula Modersohn*-nak nem a legmegkapóbb modern grafikus művészetét.

Egy XVI. századi rajnamenti mestertől származó pergamentfestményt, amely sajtószerű felfogásban Szűz Mária életéből négy jelenetet ábrázol, tárgyalnak a következő sorok.

M. Behmer „antiqua”-írásával és *L. von Hofmann* illusztrációival 1924-ben

megjelent *Odyssea*-kiadás keletkezését ismerteti H. Loubier, bemutatva a mű címlapját és néhány illusztrációját. Az első füzetben bennünket, könyvedvelőket leginkább érdeklő közlemény azonban Nagy Frigyes könyvtáiról szól, Bogdan Krieger tollából. Soraiból megtudjuk, hogyan lett a pajkos fiúcskából egyszerre mohó könyvfaló, már gyermekkorában könyvtára, sőt titkos könyvtára van. Rheinsbergi tartózkodása alatt nagyon sokat olvas, komoly studiumokkal foglalkozik s itt már rendszeresen gyűjtött, hatalmas könyvtárral rendelkezik. Jellemző, hogy a folio-kiadásokat és általában a nagyterjedelmű könyveket ki nem állhatta, az ily alakú kiadványokat a német tudósok ízlésbeli fogyatékoságaira vezette vissza. A negyedréteg-alap iránti szeretében — szörnyűködjete „könyvamatörök”! — még a foliánsok körülvágásától sem riadt vissza.

A rheinsbergi könyvtár Sanssouci-ba került s az ottani (a füzetben képen bemutatott) pompás rokokó-berendezésben elhelyezett könyvtár törzséül szolgált. Sanssoucinál régebbi keletkezésű a potsdami Stadtschlossban levő kisebb könyvtár, míg a legújabb viszont a potsdami új palota könyvtára. Míg Sanssouci görög és latin, valamint francia klasszikusok pompás gyűjteménye, utóbbiban viszont az egyházatyák iratai útleírásokkal, antik és újabb építészeti művekkel váltakoznak.

A nagy fejedelem szerette, olvasta, használta könyveit és nagyon vigyázott rájuk. A polcra leemelt mű helyét papírlappal kellett megjelölni. Táborba vitt könyvei külön e célra szerkesztett ládában voltak. Könyveinek elhelyezése tervszerűen történt. Fennmaradt még a klasszikusokból álló boroszlói könyvtára. Kisebb jelentőségűek voltak a berlini és charlottenburgi könyvtárak.

Ex librise nem volt, hanem aranyozott betűbélyegzővel (a kastély nevének kezdőbetűje) jelölte könyveit. Összes könyveit piros kecskebőrbe köttette.

Fenti könyvtárakat évtizedeken át gondozó szerző még a könyvkötési költésekről, továbbá a királynak a könyvkereskedőkkel való összeköttetéséről hoz érdekes kultúrtörténeti adatokat, a könyvek behatóbb tartalmi ismertetését s a bibliofil drágaságok leírását pedig a jövőre ígéri.

A második füzetben H. Martinie

Zeichnungen des Pisanello im Louvre cím alatt értekezik hat képmelléklettel.

Alfred Kuhn Lovis Corinth-ot mint illusztrátort mutatja be. A „Judith“, „Das hohe Lied“, Ezeregyéj, Balzac stb. illusztrációin röviden keresztül menve vázolja az író, miként jutott el a divatos művész szinte észrevétlenül és akarat ellenére a közeli években az illusztratív művészet ama fokára, amely a „Götz von Berlichingen“, „Boleyn Anna“, „Reinecke Fuchs“, Luther Márton stb. kiadások képeiben jelentkezik, ahol már megvan a képnek a szöveggel való egybeforradása is.

Gyűjtőknek kedves témával szolgál W. von zur Westen Reklamekunst im alter Zeit című cikkével az év elején fenti cím alatt rendezett berlini kiállítással kapcsolatban. Érdeklődést keltő képek támogatásával írja le országok szerint a kikiáltó, üzleti, mutatványos, színházi hirdetés-lapok megjelenéseit a középkortól kezdve, rámutatva a rendelkezésre álló anyagnak — gyűjtők hiányában való — szórványosságára.

Georg Leidinger, Ein verlorenes Evangelium mit Buchmalereien aus der Zeit Karls des Grossen című mélyreható tanulmánya vezet be a harmadik füzetet. Megállapítja, hogy létezett egy a Bayerische Staatsbibliothek Codex aureusának mintájára és Nagy Károly számára készült, díszített, veszendőbe ment Evangelium.

Továbbiakban J. Kirchner 13 aquarellel díszített, Albrecht Glockendon-nál készült XVI. századi kis naptárt ír le, képen is bemutatja annak két lapját.

Erna Pinner modern felfogású s mégis az altamirai barlang őskori állatfestményeire emlékeztető állatrajzait tárgyaló közlemény is, miként az általában túlnyomóan szereplő művészeti közlemények erősen értéktetik azt, hogy a folyóirat a „Der Cicerone“-ból nőtt ki.

Az egyes füzetekben tetemes helyet elfoglaló „Rundschau“ rovatai: gyűjtemények, kiállítások, társulatok nemzetközi szemléje, gazdag irodalmi rovat, aukciókról, árverésekről szóló kimerítő hírek, azok eredményeiről beszámoló tanulságos jelentések igen hasznosá teszik a folyóiratot.

Itt szerepel pl. Wien alatt Ujizz (így Béla („einer der bedeutsamsten jugungarischen Künstler“) bécsi grafikai kiállításának a híre. (I. f. 49. o.)

Egy berlini kiállítás beszámolójában

a többek között ezt olvassuk: „Wie aber haben sich nur die Radierungen der Ungarn A. Schwarz-Medgyesi und. N. L. Varga herverirrt, die Vorbilder des 17. Jahrhunderts, Greco und Rembrandt vor allem, plagieren und verkitschen?“

Gyűjtőknek egy ügyes rovatval szolgál a Monatshefte... táblázatokba foglalt „kereslet“ és „ajánlat“ rovatok alatt megjelentethető kis hirdetésekkel megkönnyíti gyűjteményeik gyarapítását s előmozdítja az egymás közötti cserét.

A folyóirat külseje izlés, kivitel és anyag szempontjából kiváló és kellemes hatást kelt, bőven szereplő képmellékletei elsőrangú technikai kivitelükkel a kiadók dicséretére válnak.

P. I.

*

BULLETIN DU BIBLIOPHILE ET DU BIBLIOTHÉCAIRE. 1925.

A francia bibliofilitás tervszerű merben fejleszti tovább az előző években megkezdett irodalmi programját. A folyóirat közleményei a mult esztendőben megkezdett bibliografiai témák továbbfejlesztései. Állandó mozgékony rovata a *Chronique*, amelyben aktuális könyvészeti kérdéseket vet fel és fejt ki. Megemlítiük *Fernand Vandérem*-nek *Qu'est-ce qu'une originale* közleményét, amely a francia irodalom egyes termékeinek kiadásaiából vett példák alapján az editio princeps kritériumait állapítja meg. Ezek szerint az editio princeps a műnek első közzétett kiadása, akár könyv, akár füzetalakban, címlappal és összefüggő lapszámozással. Az első kiadás megismerhető más kiadásokkal szemben a keltezés elsőbségéről. Ha a szerző külföldön nyomtatja ki munkájának egy kiadását és ha e kiadást ugyanabban a hónapban bocsátja nyilvános eladásra, mint a hazájabelit, mindkettő elsőnek tekinthető. Második, harmadik... eredeti kiadásnak tekinthető az a mű, melyben az elsőhöz képest bizonyos változások vannak, feltéve, hogy e változások sem az interpunkciókat, sem a helyesírást nem érintik. A *Notes d'un amateur sur les livres illustrés du XVIIIe siècle* c. közleménysorozatban folytatódik a XVIII. század illusztrált könyveinek felsorolása. Különösen érdekes az összehasonlítás Bocaccio 1757—1761-i olasz és francia kiadása között. *Georges Huard*, a Bibliothèque Nationale könyv-

tárosa *Le Père D'Anatole France François-Noel Thibaut* c. közleményében France apjának életrajzi adatait egészíti ki, könyvkiadói működését bő adatokkal világítja meg és az általa kiadott művek jegyzékét közli. *J. Pollio* szintén folytatja a *Bibliographie raisonnée des oeuvres des Jacques Casanova de Seingalt*-ban Casanova munkáinak bibliografiai ismertetését. A *Histoire de ma fuite des prisons...* 1788 és az *Icosameron...* 1788 kerülnek sorra mindkét munka címlapja facsimiléjének közlésével. Baudelaire életének utolsó napjaira vet világot a *Les derniers jours de Charles Baudelaire*-ben közölt 16 levél. *Marcel Duchemin*-nek *Essais Bibliographiques de Chateaubriand* c. közleménye folytatásaiban Chateaubriand *Essais*-jének 1824. belga utánnyomata kerül bibliografiai bonckés alá. Végül megemlítiük a folyóirat *Echos* rovatát, melyben bibliofil apróságokat találunk..

LE CORRESPONDANT. 1925.

A folyóirat *Le jardin des lettres* rovatában Armand Praviel a francia irodalmi élet epizódjaival foglalkozik. A *Le Prix Goncourt — Le Prix Femina Vie-Heureuse* — a két irodalmi díj nyertesét ismerteti. A díjak utolsó pályázatának érdekessége abban van, hogy a juryk ez alkalommal nem az irodalom ismert jeleseit, hanem eddig meg lehetőségen ismeretlen új nagyságokat tüntettek ki a jutalommal. A Goncourt-díj nyertese, Thierry Sandre, bár eddig is figyelemreméltó munkásságot fejtett ki (nyolc kötet költeménye és regénye, két kötet fordítása van), csak a mult évben keltett feltűnést Mienne c. regényével. A *Femina-Vie-Heureuse*-díj koszorúsa, Charles Derennes pedig nagyszámú könnyű fajsúlyú regénye mellett a *Bestiaire sentimental* c. művével aratott elismerést.

A *Travels les livres* a rovat másik ugyancsak Armand Praviel-től származó közleménye, a legújabb időkben nagy virágzásnak indult anekdotairodalmat ismerteti.

Az örökbecsű La Fontaine szólal meg *Louis Arnould* közleményében, a *La femme française chez La Fontaine*-ben.

BIBLIOTHÈQUE UNIVERSELLE ET REVUE DE GENÈVE 1925.

Az első sorban társadalomtudományi folyóirat a szabad Svájc nézőpontjából

Európa mostani sovíniszta szellemével ellentétben tárgyilagosan beszél a nagy európai problémákról. A francia és német műveltség egyaránt érdekli; teret nyújt a filozófiának és a művészeteknek; foglalkozik a nacionalizmussal és a politika kérdéseivel és ezek mellett értékes irodalmi tanulmányokat is közöl.

Az irodalmi részben feltűnő közlemény *Elie Faure*-nak *Réflexions sur Cervantes* tanulmánya, mely a spanyol realizmus mibenlétének ismertetése, mondhatnók értékelmélete. Kifejti, hogy a spanyol művészet az idegen számára legkevésbé hozzáférhető. Ennek a sajátosság spanyol realizmus az oka, melynek két összetevője van: a nyers igazság és az elérhetetlen mélység. Ez a spanyol misztikum nem alakítja át feldolgozás alá kerülő tárgyát és a realizmusban való tobzódása teszi művészetét áthatolhatatlanná és kelti a csodálatos, egyszersmind a csalékony látszatot. Unamuno szerint a spanyol gondolkodást csak az ember, a húsból és csontból való ember érdekli. Cervantes sem különbözteti meg az ember reális valóságától morális lényét. Nem törődik az emberben a bűnnel és az erénnyel. Don Quichote olyan nála, mint Sancho és olyan emberek ők is, mint a gályarabok, akik kifosztják őket. Cervantes azt tanítja, hogy a jóakarát, a hit, a vitézség nem találják meg tárgyukat és nincs mértékük a kivitelre, de mégis nekik köszönhető, hogy az embernek alkalma van a földön saját isteni mivoltát megtalálni.

A *Les chroniques nationales* rovat *Angleterre. Trois générations littéraire* c. közleménye *John Middleton Murry* londoni irodalmi levele. Ebben a szerző az angol ujságírók szokása szerint az év elején visszapillant az elmúlt év irodalmi eseményeire. Az irodalmi események: az irodalmi sikerek. Ezeknek elseje Bernard Shaw-é, a Sainte Jeanne a „grand succès”. Shaw iránya a középut az angol irodalmi törekvések között. Modora az elegáns nonchalance, amely módszerben és stílusban a XVIII. században leli gyökerét. Ennek az iránynak legjelesebb képviselői még: Thomas Hardy, H. G. Wells, Arnold Bennett és John Galsworthy.

A háborús tapasztalatok írói külön irodalmi irányt alkotnak. Jelszavuk a „renouveau classique”, de fejlődésük iránya Shaw-hoz mutat közeledést.

Végül a háború utáni időkben kialakult ifjú írói nemzedék mintaképe D. H. Lawrence. Ők az irodalmi renaissance-t a „renouveau du christianisme”-ben látják és alapeszméjük a kereszténység misztikus tanításaiban rejlik. Ennek az iránynak különben a mai ifjúság egy részének ecclesiastikus és morális háttérü törekvése következtében minden nyugateurópai nemzetnél visszhangja van.

A *Les livres* részben a Rousseau-irodalom két termékének ismertetését találjuk. Az első az 1904-ben Genfben Bernard Bouvier által alapított Société Jean-Jacques Rousseau évkönyveinek XV. kötete. A társaságnak e legújabb évkönyvében *Louis J. Courtois Chronique critique de la vie et des oeuvres de Jean-Jacques Rousseau* című munkájában Rousseau életének körülményeiről közölt adatokat szigorú vizsgálatnak veti alá. A Rousseau-irodalom másik új terméke a *Théophile Dufour* kommentárjaival kiadott *Correspondance générale de J. J. Rousseau* második kötete.

K. B.

*

BULLETIN OF THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY.

Az 1925 januári szám érdekes cikket közöl egy metszetkiállításról, melyet „Europe through American Eyes” címmel nyitottak meg s mely az amerikai grafikusoknak európai tájakról, városokról készített rajzait, metszeteit, litográfiáit mutatta be. Az érdekes cím, habár első sorban nem műértőknek szól s nem annyira esztétikai érdeklődést kelt — vagy talán éppen azért — jobban vonzotta a nagyközönséget, mint ha egyes művészek neve alatt hirdettek volna kiállítását és mégis az egész amerikai „print”-művészetéről áttekintést adott a múlt század nyolcvanas éveitől. Az átmenetet a modernekhez Pernel és azok a művészek képviselték, akik Whistler körül csoportosultak Velencében, vagy az ő befolyása alatt állottak; de maga Whistler hiányzott a kiállításról, mert mint állandóan Európában, „abroad” lakó művészt nem tartották elég amerikaiinak. A régi művészi architektúrájú városokon kívül csaknem valamennyi ország képviselve volt városaival vagy tájaival (többek közt Czechoslovákia, hihetőleg a magyar Tátravidék képei).

melyeket így igazi művészi látású vezetők, szubjektív, de gazdag és változatos formában mutattak be, s egyúttal a kevésbé műértő közönséggel is megismertették a grafika szépségeit mestereik útján.

A *The Library Journal* 1925-ös évfolyamában többek közt a Chicagóban rendezett német könyvkiállítást ismerteti, melyet az elmúlt tíz év anyagából Edmund Scherer kezdeményezésére szedtek össze és küldtek át az Óceánon. Mikor Scherer egy amerikai úttjára látta, hogy az amerikai könyvpiac mennyire nem kielégítően látja el a szükségletet német könyvek dolgában, sem mennyiség, sem minőség tekintetében s a kiállítás rendezését tervbe vette, bizonyára az a cél is előtte lebegett, hogy a német nemzetközi tudományos kapcsolatokat újra megteremtse. A könyvek a kiállításon szakok szerint voltak elhelyezve s a katalógus a könyvek címein kívül bő könyvészeti ismertetőket is adott. A művészi kiállítású könyvek között a bajor állami könyvtár Codex Aureus-ának ötkötetes facsimile-kiadása keltette a legnagyobbat feltűnést. Az amerikai szak-sajtó nagy elismeréssel nyilatkozott a könyvek tipográfiai, nyomtatási és grafikai tökéletességéről és a kötések változatosságáról, gyakorlati és művészi értékéről. Az ismertetés a német és amerikai könyvtárakat összehasonlítva kiemeli a kontinens könyvtárainak azt az előnyét, hogy anyaguk ezer évre visszamenőleg ad tájékoztatást a kutatóknak, ami nemcsak tanulmányi és művészi szempontból rendkívül fontos, hanem azért is, mert a hagyományt hozzáköti a jelenhez, s a fejlődés menetét megmutatja és megment két hibától: „a jelen csálhatatlanságának és a tudományok nemzeti elhatároltságának a dogmájától“.

Ugyanebben a folyóiratban Margaret White arra a kérdésre felel, még pedig az amerikai gyakorlati gondolkozásnak megfelelően, hogy „Miként szerephet be egy múzeum tárgyakat?“ A múzeumnak nemcsak az a célja, hogy hasznos tudást közvetítsen, hanem az is, hogy — az angolszász cooperation-szellemnek megfelelően — a közönséggel együtt is működjék. Ne csak tanuljon a közönség, hanem a tárgyakat is ő adja, elsősorban a kiállításoknak s azután a múzeumoknak is. Erre nézve két kiállítást hoz fel példának: az egyik a koloniális konyha volt, melynek felszereléséhez a régi bevándorolt vidéki családok annyi értékes

antik tárgyat adtak át, hogy az egész tulajdonképen az Egyesült-Államok gyarmati korából való régi otthon rendkívül értékes kiállításává bővült ki. A másik a textilkiallítás volt, melyhez szintén nagyon értékes anyagot adott a közönség, s ahol a legprimitívebb kéziszővétől a legpompásabb szőnyegek, gobelinek és brokátokig látni lehetett a szövés fejlődését, s ezek mellett mindjárt a kéziszővő-eszközöket és a legtökéletesebb szövőgépeket is bemutatták. Az ilyen kiállításokból sok értékes tárgy jut át a múzeumokba. Az ismertetés felemlíti, hogy a családok birtokában rendezesnek olyan, nekik már haszontalannak látszó porfészek van, mely történelmi vagy néprajzi szempontból múzeális értékű lehet s az egyes látogató a kiállításon közszemlére tett darabok után ismeri fel a magáénak is az értékét. Az iskolás gyermekeknek újabban megmagyarázzák, hogy mire van a múzeumokban szükségük és megbízzák őket, hogy nézzenek szét ilyenek után ismerős, különösen vidéki házakban. A nyilvánosság folytonos tájékoztatása múzeális értékekről és a lehető legkülönbözőbb fajú kiállítások rendezése gazdagítja az amerikai múzeumokat.

A Princeton University művészeti és régészeti osztálya rendkívül praktikus apparátust rendezett be a művészettörténetet tanulók részére: a keresztény művészetek mutatója ez, egy ikonografikus index, mely 16.000 kártya és mintegy 5000 illusztráció (fénykép) révén ad tájékoztatást a művészetről és iparművészetről 1400-ig. Az index tárgyi beosztás alapján betűrendes sorrendben van elrendezve, minden képnél teljes művészettörténeti magyarázatot ad s amellet bibliográfiai utalásokkal is ellátja. Világos, hogy a tanulónak és kutatóknak rendkívül egyszerű és gyors segítséget nyújthat.

A *Manchester Guardian Weekly* 10. száma az újabb grafikusok reprodukcióit ismerteti s egyszersmind figyelmezteti a közönséget, hogy a gyűjtőszövetvény egyik legművészebb és legkönnyebben hozzáférhető kielégítése a metszetgyűjtés. Kivéve egy féltucat nagyhírű mestert, a többi grafikusoknak állandóan vannak a piacon elsőrendű műveik megfizethető áron; ezenkívül a metszetgyűjtés előnye, hogy mappákban kis helyen elfér, mindig könnyen kézbevehető és főleg hogy gyakori tanulmányozásuk rendkívül fejleszti az esztétikai

érzékét; ha egyszer megtanultuk a grafikai szépséget látni, minden alkalommal új és új finomságot és szépséget fogunk bennük felfedezni. Az évenként megjelenő „Fine Prints of the Year“ kitünő reprodukcióival a legjobb bevezetője a kezdőnek a grafikai szépségek világába, megértését és élvezését megtanítja és alkalmat ad új gyűjtők nevelésére. Az ismert Studio sorozatos kiadásában: *Modern Masters of Etching*, az utolsó füzet James Mc Bey, egy újabban keresett művész metszeteinek reprodukcióit hozza, aki nem annyira rajzoló, mint inkább született grafikusnak látszik, annyira tökéletesen ismeri eszközeinek ha-

tárait és előnyeit, amellyel önkritikája folytonosan fejleszti tehetségét. A folyóirat főleg a háborúban készített lapjait dicséri.

A nemrég elhalt híres angol író, Joseph Conrad, könyvtárát és kéziratait árverelték el Londonban. Kézirat alatt főleg gépirást kell érteni, azonban a kéziratgyűjtőket, akiket az írás egyéni vonásai érdekelnek, vigasztalhatja, hogy sok, az író saját kezétől származó javítás van bennük. Ezek közt eddig kiadatlan kisebb művek is vannak. A könyvek között legérdekesebbek kiváló írók műveinek ajándékpéldányai ajánló sorokkal és aláírásokkal.

R. E.

KÖNYVTÁRI ÉLET

A NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRA.

Nemzeti Múzeum Orsz. Széchenyi Könyvtára új igazgatójának, dr. Lukinich Imrének vezetése mellett, az ő könyvtári törekvéseinek következetes megvalósításával eredményesen igyekszik pótolni az elmúlt nyomasztó évek mulasztásait. Az 1925. év első fele a könyvtár történetében páratlan gazdagodást mutat fel.

Dr. Hóman Bálint személyes irányítása mellett megtörtént az Apponyi könyvtár felszállítása. A Múzeum épületének földszintjén fog elhelyezést nyerni, újonnan átalakított helyiségekben s az Apponyi-könyvtár székényeiben.

A Múzeum könyvtárának e legnagyobb eseménye után jelentőségben talán a könyvtár másod-, harmadpéldányaiból rendezendő aukció következik, mely ez év őszén fog lefolyni a Lantosféle könyv-aukciók keretében. Az anyag kiválasztása teljesen elkészült. Minden egyes könyvről az igazgató elnökle mellett összeült szakbizottság állapította meg, hogy a könyvtár érdekeinek sérelme nélkül valóban értékesíthető. Elég volt egy sor eltérő tördelés, hogy a különben egyező munka visszakerüljön a polcokra. A könyvtár gyűjtési körébe vágó becsebb műveknél e sors várt természetesen a másod-, sőt harmadpéldányokra is. Így is nehéz volt a rostálás. De választani kellett: vagy megmaradnak a másod-, harmadpéldányok és a könyvtár a mai nehéz viszonyok közt kevés állami dotációjával tovább vívja küzdelmét a szinte leírhatatlan nehézségekkel a fejlődésért, vagy megválnak másod-, harmadpéldányaitól s az így befolyt összeggel lépést tart a tudomány, az élet követelményeivel, mé'őan a könyvtár régi nagy hagyomány: hoz és feladatához. Természetesen a választás ez utóbbi megoldásra esett. Annál is inkább, mivel a Múzeum könyvtárá-

nak, az ország e legrégebb és legnagyobb tudományos és kulturális intézményének a fejlődése nem csupán könyvtári, hanem nagy nemzeti érdek is. Mintegy 40 ősnymtatvány, 30 régi magyar könyv (Szabó I., II. és III.), s 200 egyéb mű, köztük becses díszmunkák, kiváló magyar írók első kiadásai, s olyan ritkán kapható forrásmunkák, mint Fejér György: *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, kerülnek aukcióra. A külföldi és hazai bibliofileknek nem mindennapi alkalom lesz ez aukció arra, hogy könyvtáraikat gyarapítsák. De jó alkalom a könyvtár barátainak is arra, hogy előmozdítsák a könyvtár érdekeit, anélkül, hogy áldozatokat ellenszolgáltatás nélkül kellene meghozniok. Az aukció sikere mindenestre jó időre biztosítaná a könyvtár fejlődését.

Az aukcióval kapcsolatban máris értékes művekkel gyarapodott a könyvtár. Hártára nyomott Thuroczi Chronicáinak egyik igen szép, aukcióra készített példányát (Augsburg 1488) a könyvtár kebelébe tartozó Todoroszku-könyvtár cserélte el olyan művekkel, amelyek a Todoroszku-könyvtár gyűjtési körén kívül álltak, s mint bárkivel elcserélhető művek voltak számon tartva. Ily módon 31 ősnymtatvánnyal gyarapodott a Múzeum könyvtára. A legbecsebb köztük: Augustinus: *De doctrina Christiana*. (Fust, Mainz.) 1460 előtt nyomták. Ismeretlen, ritka példány. Fustnak nyomdászjelvénye nincs bent, valószínűleg első próbanyomat. Jelenleg a legrégebb nyomtatvány a hazai könyvtárakban. (Háború előtt egy rendes, nyomdászjelvényvel ellátott példánynak 7500 aranykorona volt az ára.)

Külön eseménye volt a könyvtárnak az Ehrenfeld-kódex megvétele, amelyre a Magyar Bibliofil Szemle előző számában hívtuk fel a figyelmet. Az illetékes tényezők az állam nehéz pénzügyi helyzete s a társadalom közönye miatt már lemondtak a legrégebb magyar könyv megszerzéséről. Erre váratlanul

megjelent dr. Lukinich Imrének, a könyvtár igazgatójának nyilatkozata a *Pesti Hirlap* február 7-i számában. Ennek a cikknek folyományaképp kezdődtek a tanácskozások, amelyekbe bekapcsolódott *Bárczy István* ny. igazságügyminiszter s *Wildner Ödön* volt fővárosi tanácsnok. *Bárczy István* kezdeményezésére aztán mint a nemzetgyűlés ajándéka került a Múzeum Könyvtárába. Az Ehrenfeld-kódexszel a könyvtár kétségtelenül egyik legkomolyabb értékű darabjához jutott, bárha napilapjaink — már a megvétel után, bár előbb tették volna! — annyit és úgy foglalkoztak vele, mintha — a könyvek primadonája lenne.

Rendkívül becses magyar vonatkozású ősnymtatványhoz jutott a könyvtár gróf *Khuen-Héderváry Károly* áldozatkészségéből. Az ő ötmillió adományából (eredetileg a napilapokban ismertetett *Szendrey Júlia*-féle hagyatéka megvételére szánta, de erről — sajnos — le kellett mondania a könyvtárnak) sikerült megszerezni Rosenthal müncheni antiquariustól a következő művet: [*Marchesinus, Joh., O. F. M., Reginensis*]. *Mamotrectus super Bibliam*. Venetiis, Franc. Renner de Hailbrun et Petrus de Bartua Hungarus socii, 1478. — Gróf *Khuen-Héderváry Károly* nemes áldozatkészségét a könyvtár barátainak sorában, részvétlen napjainkban, külön is jól esik felmutatni. Az ő személye talán alkalmas lenne arra, hogy köréje csoportosuljanak, külön egyesületben, a *Nemzeti Múzeum Könyvtárának Barátai*, kik — úgymint külföldön is van — érdeklődéssel s szükség esetén anyagi segítséggel támogatnák a könyvtárat nemzeti hivatásának teljesítésében.

Az egyéb, bibliofil érdekességű új szerzemények közül felemlítjük:

Henry J. van Noppen JHzn: Eenige Indrukken en Beschouwingen over Hongarye en Zýne Bevolking. Gravenhage, 1923. Néhány példányban, gépirással készült diszmunka Magyarországról, sok fényképpel. A szerző külön, pergamenre írott, diszes rajzzal övezett ajánlással küldte meg művét a könyvtárnak: Mon modeste travail dédié en Signe de ma grande sympathie et de mon intérêt illimité pour la Hongrie et son peuple.

Hans Christian Andersen: Reiseblätter aus Österreich. Mit zwölf

Original-Radierungen von Luigi Kasimir. Wien, 1919. — Mindössze 350 számozott példányban készült. A Múzeum tulajdonába került 87. számú arany nyomással, fehér bőrbe kötött példányt, s benne az egyes képeket is, a művész sajátkezű aláírásával látta el.

Az elszakított részek nyomdatermékeinek megszerzése tervszerűen halad. A felvidéki nyomtatványok gyűjtése állandóan folyik s legújabbban az összes erdélyi nyomtatványokat is sikerült — több mint 20 millió koronáért — megvennie a könyvtárnak. Nagy nemzeti érdekek fűződnek ahhoz, hogy az elszakított részek nyomdatermékei lehetőleg teljes számban együtt legyenek. De ebben a törekvésében a társadalomnak, az új határokon túl és innen, különösen segítenie kell a könyvtárat. Az úgynevezett emigrációs (1919) irodalom is, melynek az egész világra kiterjedő termékei együtt vannak, szép számmal gyarapodott.

Most jelent meg külön füzetben dr. *Hóman Bálint*nak, mint a könyvtár akkori igazgatójának jelentése az Országos Széchényi Könyvtár 1923. évi állapotáról. Ebben az évben e jelentés szerint a könyvtár ajándék útján 3308, vétel útján 1610, kötelespéldány útján 8494 darabbal gyarapodott. E jelentés adataiból a könyvtár nagy fejlődése tűnik elő, amely az új igazgató alatt, amint e beszámoló adatai is mutatják, a megkezdett úton csak fokozott mértékben halad tovább. Ugyancsak most adta ki dr. *Pasteiner Iván* igazgató az Országos Könyvforgalmi és Bibliografiai Központ működéséről, külön füzetben, első (1923.) évi jelentését. Már az első évi működésről beszámoló adatok meggyőzően mutatják: mennyire szükség volt erre az intézményre. Már az első évben 34 külföldi intézménnyel, illetőleg társulattal sikerült csereviszonyba lépnie a Központnak. S e csereviszony már az első évben 381 évfolyam német, 31 évfolyam angol, 14 évfolyam francia és 10 évfolyam dán folyóirathoz s 461 angol és 59 német könyvhöz jutatta közgyűjteményeinket. Nem kevésbé fontos, hogy ugyanekkor a külföldi intézetek, társulatok a Központ részéről 1565 évfolyam folyóirathoz s 617 köt. könyvből álló küldeményben részesültek. Képzeljük el, ha ötven év óta csak ilyen arányban folyt volna a csereviszony: mily előnnyel járt volna az

közintézményeinkre, s egész kulturális életünkre az által, hogy a külföld kiadványainkat mind nagyobb számmal megismeri. De hogy dr. Pasteiner Iván igazgató a Központ hivatását mennyire elmélyíti, arra az 1925. év első feléről íme néhány adat: az előbbi, három évre szóló, adatokkal szemben csupán 1925 első felében 250 évfolyam német, 18 évfolyam francia, 14 évfolyam osztrák cserefolyóirat, Amerikából 570 évfolyam folyóirat s 135 könyv érkezett. A brüsszeli egyezményhez való csatlakozás alapján 605 csomag könyv, folyóirat érkezett a belföldi intézményekhez, s 1100 csomag könyvet, folyóiratot továbbított külföldre a Központ.

A Múzeum Könyvtárának nagyarányú fejlődése hozta magával, hogy e legnagyobb könyvtárunkkal aránylag bővebben foglalkoztunk. Különben közkönyvtárainkról, az egész évi fejlődésükről mindig decemberben megjelenő számunkban kívánunk külön, önálló cikkeket hozni.

Az EGYETEMI KÖNYVTÁRban dr. *Ferenczi Zoltán*, ki több mint negyedszázad óta állt az intézet élén, megvált igazgatói állásától, mivel a M. Tudományos Akadémia főkönyvtárosává választatott meg. Távozása óta Tetzl Lőrinc könyvtárőr, mint helyettes igazgató vezeti a könyvtárat. Dr. Fitz József könyvtárőr Berlingen az ősnymtatványok egyetemes katalógusának egybeállításában vesz részt, kimutatást készít az összes — természetileg — magyar vonatkozású ősnymtatványokról, s az Egyetemi Könyvtár ősnymtatványkatalógusát kiegészíti azzal, hogy minden példányról kimutatja, hány lelőhelyen, hány példányban ismeretes, milyen árakat ért el aukciókon és antiquariusoknál.

A FŐVÁROSI KÖNYVTÁRban is, a régtől megszokott, friss, tudományos és kulturális munka folyik. *Kremmer Dezső* igazgató vezetése mellett, a könyvtár 14 tisztviselője, a magyarországi vonatkozású magyar és idegen nyelvű folyóiratok rendszeres bibliografiájának összeállításán dolgozik. Nagy népművelési programjának megfelelően gyarapította dr. *Kremmer Dezső* a Százados-úti főkkönyvtárral a fővárosi nyilvános könyvtárak számát, s ugyanitt megnyitotta az első szabadban felállított könyvtárt. Az állatkert területén pedig mozgó könyvtárat létesített.

Sikabonyi Antal.

Az alig három éve működő Bibliografiai Központ közgyűjteményeink központi címjegyzékén dolgozik.

Nyitott ajtót döngöztünk, ha a közkönyvtárak anyagát egyetemlegesen felölölő központi címjegyzék fontosságát bizonyítani igyekeznénk. Közismert tény, hogy a központi címjegyzék mindenek előtt a kutató közönség munkáját könnyíti meg, amennyiben minden különösebb utánjárás nélkül tájékozódást nyújt a tekintetben, hogy a keresett művek mely könyvtárban található, de előnyös a könyvtárak szempontjából is, minthogy általa beszerzéseiket módjukban van a többi könyvtár állományára való tekintettel eszüközölni. Végül fokozza maguknak a könyvtáraknak a használhatóságát, azáltal, hogy a könyvtárak anyagában való tájékozódást a közönség részére egy helyen teszi lehetővé.

1791-től kezdődőleg, midőn a francia kormány a francia közkönyvtárak központi címjegyzékének felállítását tervbevette, e kérdés úgyszólván a mai napig a könyvtárügynek állandó problémája. *Förstmann, Jewett, Narducci, Hebert, Treitschke, Dziatzko* stb. elméleti fejtegetései, valamint e kérdésnek a porosz Gesamtkatalogban és a svájci, valamint az osztrák központi katalógusban nyert gyakorlati megoldásai után bennünket inkább csak az érdekelhet, hogy mely előzményekből indult ki a központi katalógus megvalósításának gondolata hazánkban és hogy ez milyen keretek között és milyen módon fog megvalósulni.

Nálunk legelőször *Gulyás Pál* mutatott rá a központi katalógus fontosságára és tett javaslatot — a porosz példányon — annak megvalósítási módjára nézve, sajnos, anélkül, hogy az megszívlelésre és meghallgatásra talált volna. Újból felvetődött e kérdés, midőn a háború okozta viszonyok szükségessé tették közkönyvtáraink külföldi anyaggal való ellátásának megszervezését. A kérdés sikeres megoldásának előfeltétele volt az, hogy az állományukban levő külföldi anyag ismeretével bírjunk. Így állott elő a gazdasági viszonyok sajátos alakulása következtében az a helyzet, hogy a központi katalógus létesítése — amelynél a szakértők a multban mindenkor a pénzkérdést helyezték előtérbe — jelen körül-

ményeink között éppen a gazdaságosság szempontjából vált szükségessé.

Fenti előzmények természetesen egyben meg is határolták a nálunk létesítendő központi címjegyzék kereteit. A központi nyilvántartás egyelőre csak a külföldi anyagot öleli fel, a magyarországi anyag központi nyilvántartásától ugyanis egyelőre el lehetett tekinteni, minthogy a Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtárában a kötelezpéldányrendszer következtében minden magyarországi kiadvány amúgy is fellelhető. A nyilvántartásba felvették a vallás- és közoktatásügyi minisztérium fennhatósága alá tartozó közgyűjtemények könyvtárai, úgymint az Orsz. Magyar Gyűjteményegyetem intézetei, a négy egyetem és a műegyetem könyvtára. Kétségtelen, hogy a központi nyilvántartásból ezzel néhány igen gazdag könyvtárunk kimaradt, azonban ezek önkéntes csatlakozásának lehetősége még fennáll.

A központi címjegyzék felállításánál, sajnos, egy idejét multa rendszerhez kellett folyamodnunk, nevezetesen az egyes könyvtárak részéről történő közvetlen bejelentéshez. Egységes katalogizálási rendszer hiányában a bejelentések egyöntetűségét rendeletben megállapított katalogizálási módozatok s külön e célra készült rovatos bejelentőlapok biztosítják, amely bejelentőlapok iratnak át revízió után a központi címjegyzék kartoték-lapjaira. Kétségtelen, hogy ez úgy az egyes könyvtárakra, mint pedig a nyilvántartást vezető Központ-ra nagy munkamegterhelést jelent,

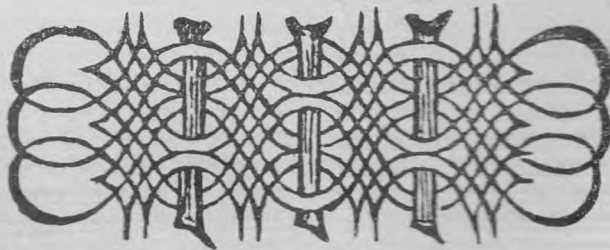
azonban — anyagi eszközeink hiányában — kénytelenek voltunk az ú. n. Titeldruck-rendszerről egyelőre lemondani.

A központi nyilvántartás felöleli a mű címét, megjelenési helyét, évét, kiadóját és alakját; a gyűjteményes műveknél a részek csupán számszerint tüntetnek fel, de viszont minden önálló címlappal bíró részről kartoték-lap készül a gyűjteményre való utalással; a folyóiratoknál minden külön szám bevezetetik. Minden egyes kartoték-lap a jobb sarokba írt piros római számjeggyel jelzi azon intézetet, amelynél az illető mű feltalálható.

A központi nyilvántartás tudományos használhatóságát van hivatva előmozdítani az utalásoknak széles köre, nevezetesen: utalólap készül a címben előforduló minden tulajdonnévről, miáltal e nyilvántartás — bizonyos mértékig — egy úgynevezett reálkatalógus jellegével is fog bírni. A címjegyzék nyilvántartásába felvett intézetek évi gyarapodása 1924. évtől kezdve nyomtatásban is meg fog jelenni.

A központi címjegyzék hivatásának teljes egészében csak akkor fog megfelelni, ha a nyilvántartás közgyűjteményeink egész — úgy bels, mint külföldi anyagát — fel fogja ölelni, viszont ezzel karöltve jár annak szükségessége, hogy a nyilvántartás alá tartozó közgyűjteményeknél a katalogizálás egységes szabályok szerint történjék. Ezt kívánja egyébként a kutató közönség érdeke is.

Pasteiner Iván.

MAGYAR BIBLIOFIL TÁRSASÁG

ÚJ BIBLIOFIL KIALLÍTÁS.

Magyar Bibliofil Társaság, mely öt évi fennállása alatt négy kiállítást rendezett, ez évben elhatározta, hogy a magyar szépirodalmi termés java részét, lehetőleg magángyűjtők könyvtárainak rejtett kincseiből, bemutatja a nagyközönségnek. A rendezés és anyaggyűjtés munkálatait a Társaság megbízásából e sorok írója vállalta magára. A feladatot izgatón érdekesnek találtam: bemutatni és színes csokorba kötni a magyar szellem diadalát hirdető költői műveket, melyek az utolsó másfél évszázad alatt termettek.

Először kerül a magyar nemzet szeme elé mindaz a nemes költői érték, ami a maga összességében, mint felbecsülhetetlen nemzeti vagyon jelenik meg a kiállítás vitrinjeiben. S a feledésbe merült halkszavú dalnokok halvány körképei rajzolódnak ki a háttérből, a nagyok, az állócsillagok fényzőnőben. Nagy, nemes kezdések, elfelejtett magyar értékek, homályba borult szépségek kerülnek együvé, a gyakran szerény külsejű könyvek látszólag érdektelen soraiban.

Am ennek a hangsúlyozottan irodalomtudományi nézőpontnak keresztülvitele nem haladna mindenütt egy vonalon a bibliofilitással, s nem tükrözné vissza egy elárvult nemzet tűzlelkét a maga benső szépségeiben, érintetlen nagyságában. Ezért iparkodik a kiállítás összeegyeztetni a bibliofil hangulattal a nemes tartalmat, az irodalomtudomány őrlámpásának megvilágításában.

A kiállítás anyaga Bessenyeitől Adyig terjed. Ez a jellegzetes másfél évszázad a folytonosan küzdő, multját féltő magyar szellem csodálatos életerejével olyan számottevő szépirodalmat teremtett maga körül, melynek lelket megfogó szépségeiről immár a nagy külföld is tud, ha még egyelőre töredékesen is. Természetesen, amikor a tragikus sorsú

magyar tűzoszlopnak: Adynak műveit teszem a kiállítást bezáró vitrinekbe, ezzel kifejezésre juttatom azt a gondolatot, hogy csupán elhúnyt jeleseinket sorakoztatom föl, a lehiggadt, kikristályosodott multat.

Ily módon élő jeleseink értékeivel kevesebb a kiállított anyag, de azt hiszem: a kiállítás ilyen irányú kiszélesítése nem lehet Társaságunk feladata.

Sok borús, fájó tanulság fakad számunkra a vitrinek anyagából. Hány egyetemes értékű költemény jelent meg először másodrendű kalendáriumokban, nép számára írt művekben! Milyen sok jó verskötet jelenik meg „szerző kiadásában” s a magyar szellemi élet tragikus felületét szétnyitva, a mélybe enged pillantást egy-egy pompás költői alkotás végén a „t. cz. Előfizetők Név-sora”!

A szemünk előtt sorjázó szépirodalmi könyvek beltartalma mellett a magyar fametszők érdekes felvonulását is megfigyelhetjük. Nemes vonalvezetéssel címlap-tükrök, ízléses korhangulatot visszaadó finom könyvdíszek, fejlécek, keretek villannak föl rendre-sorra. Ez irányban majd látni fogja a nézőközönség, hogy a mai korhoz közeledve, hogyan fogy el lassan-lassan a szép könyv és jelenik meg mind nagyobb tömegben a gép-könyv. Ám ez is értékes tanulság, memento, melyet tán kiadóink is észre fognak venni.

A kiállítás könyvsorainak külső egyhangúságát van hivatva enyhíteni a Történelmi Arcképcsarnok ama metszet-anyaga, mely az egykorú írók, poéták portréit mutatja be. A néző rövid időre beálmodhatja magát az elmúlt korokba, pillantását belekapcsolva a költők álmadozó, vagy dacos magyar tekintetébe. És megjelenik a kisplasztika is, elismert művészeink írokat és költőket ábrázoló plakettjeinek kétoldalas soraiban.

Kis nemzetek egyetlen erőforrása az

országhatárokon könnyedén átszökkenő gondolat, akár rímekben csengenek vissza a szárnyaló szavak, akár lélekbemarkoló örök emberi eszméket sugároznak vissza a nemesveretű mondatok. Amit a magyar géniusz röpített ki e másfél évszázad alatt: immár fölértékelve, belső szépségéig kifejtve a tudomány hajszálcsövén át műveltségünk élő részévé vált, s egyetlen erőforrásunk, mely világnézleteken, mindennemű harcokon túl, lelki egységbe képes olvasztani minden magyart. Ebből a forrásból barát és ellenség egyaránt meríthet, teli kupával. S a forrás körül a magyar váteszek főlemel, mindeneket megjobbító szelleme leng, hogy templommá avassa a kiállítás csarnokát.

Első alkalom nyílik a tanuló ifjúság számára, hogy együtt, egységes nézőpontok szerint láthassa azoknak a nagyoknak írásait, akikről éveken át hallgat előadásokat. És meg vagyok győződve: sok magyar ifjú lelke fog megfürödni ebben a különös, meleg fényözönben, amit a könyvek sugároznak ki maguk közül. El kell zarándokolnia e helyre minden magyar ifjúnak, hogy tán elboruló tekintettel, de boldog, magyar büszkeséggel, acélos szívvel lépjen ki, s ezentúl tisztábban lássa lelke mélyén a Haza elfakult képét.

Meg kell tanulniok, hogy a legnagyobbak: Csokonai, Petőfi, Arany, Tompa, Madách, Katona mellett finom húrozású

magyar lantokon játszó, elfelejtett, vagy kevésbé ismert dalosaink patinás, nemes világát is érdemes visszaidézni az aranyló multból, hogy verőfényre sóvárgó lelkünkbe egy-egy cseppnyi hangulat, új szín, illat hulljon. Mert csodálatosan újak, frissek itt-ott e régiek. A kifejezések átlátszóan tiszta leegyszerűsödött formakészsége, avagy a mindent lenyügöző nemzeti érzés túlfűtöttsége, de való, hogy újszerű hatásokat vált ki a mai, tömörített életet élő olvasó lelkéből egy-egy „szent síkoltás“. Ifjúkorunk nem egy tündérialma lopakodik elénk, s kell-e ennél több?

Megjelentetem e kiállításon az elfelejtett magyar humor csillogó erét is, a vídám, tiszta, játszi jókedv kisugárzásait. És föl sorakoznak a feledésbe merült, klasszikus népiratkák is, mutatván a kicsit lenézett multszázadbeli 40-es, 50-es évek elmélyülésre alkalmas tömeglelkét, amely a Toldit élvezte — ponyvakiadásban. S azt hiszem, nem lesz érdektelen az ú. n. kalandos könyvek, lovaghistóriák világát is bemutatni, hogy bebiznosodjék: mily fölényes könnyűséggel veri ez az elévült anyag a mai ponyva-termést.

A kiállítás egész anyagáról katalógus készül, részletes bibliofil szempontokat is felölelő címfelvételekkel. E katalógus Budapest székesfőváros Tanácsának jóindulatú, megértő támogatásával jelenik meg.

Kremmer Dezső.

EGY MAGYAR BIBLIOFIL EMLÉKE.

Babics József (1848—1924.) személye felé akkor fordultak nagyobb érdeklődéssel a magyar történettudomány munkásai, amidőn könyvtárát, egy hosszú élet tervszerű eredményét, a Magyar Történelmi Társulatnak adományozta. 1919 elején történt ez, tehát oly időben, amidőn a lelkeket megdermesztette a nagy összeomlás s annak előrelátható sok következménye, amidőn tehát egy ilyen nagy adomány úgy hatott, mint a magyar nemzet jövőjébe vetett törhetetlen hit és meggyőződés nyílt vallomástétele.

Babics könyvtára szakkönyvtár s mint ilyen elsősorban magára a gyűjtőre, a gyűjtő egyéniségére és ízlésére vet világot. Teljesen osztjuk gróf Klebelsberg Kunónak, a Magyar Történelmi Társulat elnökének megállapításait a valamely könyvtár és annak létesítője közt szükségyszerűen fennálló szoros vonatkozásokról. „Az igazi szellemi életet folytató kultúremberrel földi javai közül könyvtára függ össze a legszorosabban. Hiszen könyvvásárlásaink menete, könyvtárunk fejlődése hű képe tanulmányaink folyásának és annak, hogy életünk egyes szakjaiban mely kérdések érdekeltek, foglalkoztattak bennünket. Ha végignézzünk könyvtárunkon, akkor egyúttal vissza tekintünk egész belső életünkre. Egyetlen könyv felejthetetlen óráknak, valószínűs revelációknak, nagy okulásnak emléke. Az öntudatos könyvvásárlás szeláció és kritika, egyéniségünk sajátos állásfoglalása az érdeklődésünk körébe eső szellemi termékkel szemben, szellemi szükségleteinknek folytatólagos kielégítése. S ha mindennek rendjén lassankint kialakul a könyvtár, mert igazi egyéni könyvtár csak lassankint alakulhat ki, akkor ott van személyiségünknek — viaszlenyomata.”

Babicsot elsősorban a magyar történelem érdekelte. Minden jobb feldolgozás

megtalálható könyvtárában, de különösen nagy súlyt helyezett a magyar memoár-irodalom, a magyar szabadságharc és az emigráció, továbbá gróf Széchenyi István működése emlékeinek összegyűjtésére. Gyűjtő tevékenysége utóbb bővült, mert figyelmét a magyar történelem alapvető forrásműveire és gyűjteményes vállalataira is kiterjesztette. Könyvtára e tekintetben teljesnek mondható. Nagyértékű benne a horvát-szerb történelemre vonatkozó irodalom anyaga is, nemkülönben a történelem ú. n. segédtudományainak (diplomatika, heraldika, genealogia, numizmatika), továbbá az archeológiának, földrajznak, irodalmi s a megyei és városi monografiáknak stb. sorozata. A történelemre vonatkozó magyar folyóiratok teljes sorozatokban szerepelnek könyvtárában, nagy számmal találhatók benne röpiratok a XIX. század második feléből, — összefoglaló bibliografiai szakművek. A gyűjteményben hungarikumok csak elvétve fordulnak elő. (Miles: Sieb. Würngengel. 1670, Memoria Josephi Esterházy 1704.)

A mintegy 6000 kötetből álló s gondosan kezelt szakkönyvtár Babics halála után az Orsz. Levéltár főigazgatói helyiségeiben nyert méltó elhelyezést addig is, míg a Magyar Történelmi Társulat saját otthonhoz jut. *Lukinich Imre.*

*

JÓKAI-KÉZIRATOK ÉS RELIKVIAK A KOMÁROMI JÓKAI-EMLEKKIÁLLÍTÁSON.

A komáromi országos Jókai centenáriumi ünnepséggel kapcsolatban nyílt meg a Jókai-emlékkiállítás a komáromi múzeumban. A komáromi nyilvános könyvtár Jókai első kiadású műveiből közel 50 kötetet állított ki. Kiállításra kerültek összes ismert képei (Barabás, Székely Bertalan, Rohn stb.), csaknem száz, ajánló sorokkal ellátott fotográfiája. De a kiállítás legfontosabb ré-

szét Jókai kéziratái és levelei alkották, melyeknek nagyrésztét özv. Feszty Árpádné, Feszty Béla földbirtokos és Feszty Masa festőművésznő állították ki. Három nagy regényének majdnem teljes kézírata volt a kiállításon, ezek: *Az aranyember*, melyet Feszty Masa a komáromi múzeumnak ajándékozott, *Szeretve mind a vérpadig* és *A névtelen vár*, mely két utóbbi regény a Feszty-család tulajdona. A regénykéziratok lapszámozása többször is újra kezdődik a regényekben és azok emiatt teljesen összekúszálva és idegen tárgyú kézirat-töredékekkel vegyítve kerültek a kiállításba, ahol e sorok írója a nemzeti kiadás alapján pontosan rendezte azokat, megállapítván, hogy a meglevő kéziratlapok a regénynek melyik nyomtatott oldalához tartoznak, viszont a hiányzó lapok a regény melyik oldalainak felelnek meg. *Az aranyember* kézírata a negyedretű 253 levélen a papír egy oldalára van írva, a Honban megjelent folytatásokban, ezenkívül 4 töredékes levél. *A Névtelen vár* 233, a papír két oldalára és 2 egy oldalra írt levélből áll (468 oldal), míg a *Szeretve mind a vérpadig* 225 két oldalra és 2 egyoldalra írt levélből áll (452 oldal). E feljegyzések a kiállító családdal is közöltettek. Ezekon kívül a következő regények kézirat-töredékei voltak a kiállításon láthatók: Fekete gyémántok (88—90., 107—111.), Enyém, tied, övé (13—19. lapok), Akik kétszer halnak meg (1—9., 13—14.), Mire megvénülünk (68—70.), Szegény gazdagok (32—39.), A Damokosok (51—52.), Szabadság a hó alatt (Történelmi jegyzetek 1.) és négy kisebb elbeszéléstöredék. Mindezek a komáromi múzeum tulajdonai lettek Feszty Béla földbirtokos szívességéből. Továbbá a Stampfel-cég kiadásában megjelent Magyar költők albumába írt kézírata (Mi a költő?), egy politikai cikke (Visszatekintés Magyarország belpolitikájára az elmúlt évben), mind a kettő névaláírással, A „záradék“ és Egy jelenet az összes birodalmi országgyűlésből (K—s M—n) jelzéssel az Üstökös részére, ugyanoda leírt több képtárgy, két politikai verse: az aktualitásánál fogva frappáns hatású Legyen úgy, mint régen volt és 1871., Kakas Márton politikai költeményei közül. Nagy érdeklődésre tarthatnak számot Pákh Alberthez Komáromból 1845 december 27-én, 1846 január 26-án, 1846 július 8-án és Pestről 1856 október

1-én kelt levelei, melyek a rozsnyói közművelődési egyesület tulajdonában vannak. Irodalmi jelentőségük a Stampfel Károly pozsonyi könyvkiadóhoz intézett levelei (24 darab, 1878 december 30—1880 március 1. közötti időből), melyekben a Rab Ráby magyar és több regényének németnyelvű kiadása ügyében tárgyaltak. A levelek Stampfel Frigyes dr. pozsonyi ügyvéd tulajdonai. Levelei közül ritka voltánál fogva kiemelhetjük feleségéhez, Laborfalvi Rózához 1852 jún. 3-án Pécsre írt levelét, mely közvetlen, meleg hangjával megvilágítja boldog házasetük magányát. A hozzá írtak közül a Petőfi Társasággal való viszonyára érdekes világot vet Mikszáth Kálmán levele (1880); Strauss János zeneszerző, Liezen-Mayer Sándor festőművész, Gizella kir. hercegnő (Ferenc József király legidősebb leánya) németnyelvű levelei mellett József, a „magyar főherceg“, Károlyi István gróf, Várady Gábor, Hiador (Jámbor Pál), Ghyczy Kálmán, Tisza Kálmán és felesége levelei voltak kiállítva, melyek a Feszty-család tulajdonában vannak. Folyamodványa Pálffy Móric gróf helytartóhoz (1862 október 28.) A Hon megindítására való engedély kieszközléséért, Emich Gusztávval a lap nyomtatására nézve kötött szerződése, meghatalmazása Pákh Albert részére *Két gyám* című drámája körül végzendő eljárás és intézkedésekre vonatkozólag (Pest, 1845 december 10.), mind irodalomtörténeti források. Laborfalvi Róza színházi szerződésai, emlékei, családi természetű iratok szerepeltek még a kiállításon nagy számmal a Jókaira vonatkozó újságszámokkal. A siklói választókerületben szerzett képviselői mandátum (1865) mellett történelmi becsű az 1849-ben Csikmadarason működött löpor- és ágyúgyár naplója, mely egy fontos kérdést tisztáz: a székely ágyúöntés kérdését. Az okmány címe: „A Csik-Madarasi Ágyúöntőde és Löporgyár Igazgatójának Ügyviteli Jegyző Könyve“, amelyben Bodor Ferenc, a gyár igazgatója hiteles, egykorú feljegyzéseit olvashatjuk. Jókai is, mások is Gábor Áronnak, a hős székely honvédtüzérőrnagynak tulajdonították azt a dicsőséget, hogy a székely seregeket harangokból öntött ágyúkkal látta el. Egész legendakör képződött Gábor Áron alakja körül, kinek nevét a költők is

lantjukra vették. Bodor Ferenc jegyzőkönyvéből kiderül a történeti igazság, hogy Gábor Aron Kézdivásárhelyen kísérletezett ugyan ágyúöntéssel, de az nem sikerült neki, amíg Bodor Ferenc, a csikmadarasi löporgyár igazgatója erre be nem tanította. „A pesti Közlöny azon cikke — írja Bodor jegyzőkönyvében —, hogy Gábor Aron kitsid örökségét eladta és annak árával három ágyút állított ki, mellyekkel Háromszékét az ellenség betörésétől megmentette, hiú, igaztalan ditsekedéssé törpül.“ Ezeket az ágyúkat Bodor Ferenc öntötte, ez a székely ezermester, aki a csikmadarasi ágyúgyárba egész vagyónát beleépítette, ott két hónap alatt löport, gyutacsot gyártott, de készült ágyút is önteni, sőt egy pénzverő tervet is elkészítette. Utóbb börtönt szenvedett, mialatt felesége és tíz gyermeke nagy nyomorba jutott. A székely faj hagyományos leleménye, „srófós“ esze, erős akarata és bámulatos munkabírása egyesült ebben az emberben, aki mindenhez ért és mindent megcsinál, amit rábíznak. Nem messze járunk az igazságtól, ha Jókai: *Jövő század regénye* Tatrangi Dávidját Bodor Ferencben sejtjük, aki hetek alatt gyárat épít, rezet, vasat, salétromot, kénkövet termel és puskaporral, ágyúval, ágyúgolyóval látja el a székely honvédeket.

A kiállítás egyik legérdekesebb darabja Jókai Mór első olvasókönyve, a *Gyermekek barátja*. Édesapja írta bele nevét a könyv tulajdonosául. Ő vásárolja a kis Benjámint számára, akit otthon tanít olvasásra. Ebből a könyvből olvassa az első meséket, a hasznos tudnivalókat, látóköre, tudásvágya ettől szélesedik. A nagy kegyeleti értékű könyvet a komáromi Jókai-múzeum szobája őrzi drága emlék gyanánt.

Alapy Gyula.

★

KACSÓH PONGRÁC HAGYATÉKA- NAK ÁRVEREZÉSE.

Tolláról a madarat (s az íróét is!), barátiról pedig az embert lehet megismerni. Legalább így tartja a régi közmondás. Az pedig elvitázhatatlan, hogy az ember legjobb barátai a könyvek. Kacsóh Pongrác hagyatékának árverésekor legintimebb barátai kerültek a nyilvánosság elé, hogy olyanok is meg-

rajzolhassák Kacsóh belső mivoltának képét, kik vele személyes érintkezésben sohasem állottak. Kacsóh belső énjének páros tagoltságát mutatták könyvei, hangjegyei. A tudós és művész páros egyéniségében a tudós is kettős, a művész is kettős irányban haladt. Művelője a felsőbb matematikának, melynek rejtelmek a tudós előtt csodás tisztaságúak s áttetszőek. Pedagógus, s keresi azokat a módokat, amelyeken a zsendülő emberi értelem a legbiztosabban vezethető az ismeretek templomának előcsarnokába. Mint művészt, a zene egymagában nem elégíti ki s a képzőművészet alkotásai, a szép utáni sóvárgásában betöltik azt a részt, amellyel teljes egészszé lesz az esztétikai gyönyör köre.

Az aukció öt késő estig tartó délutánja Kacsóh személyének s művésztének barátait, tisztelőit s némely érdeklődőt gyűjtött össze Lantos könyvesboltja árverezőtermébe, amelyen végignézve önkénytelenül eszünkbe ötlött C. F. Jourdain fils aîné könyve, amelyben az árverések képét oly hűséggel írta le, hogy sorait olvasva, szinte mozziszerűen perog le lelki szemünk vásznára vetítetten a könyv- és műtárgy-árveréseknek világa. Franciaországban a könyvgyűjtés szenvedélyével s tudományával párhuzamosan fejlődött annak anyagi (üzleti) oldala is, t. i. a könyvárveréseké, s amikor Joullain 1786-ban *Réflexions...*-jait megírta, már teljesen kialakult a könyvárverés intézménye. Lássuk, mit is ír Joullain? „Az embert — így szól —, kit a pusztán kíváncsiság visz egy könyvárverésre, azt mindig meglepi, ha látja, hogy ugyanegyféle tárgynál a lelkesedést az érdeklődés teljes hiánya, a garaszonkint való túlkínálatot néhány percen belül a százakkal való ugrás követi. Ez az ember azzal szórakozik, hogy megfigyeli azt a közömbös ábrázatot, melyet az amatőr olyankor vág, amikor a legmegkívántabb tárgyat árverezik s amikor azt szeretné, ha az árkinálatok között minél hosszabb közök volnának.“ Ugyanily módon mulat a kereskedőn, ki szintén közömbösséget színlel, hogy az amatőrt nyilatkozatra bírja, derül az árverést vezető ügyességén, mellyel az érdeklődőket újabb és újabb áremelésre biztatja stb. stb., s nem volna francia, ha nem oda lyukadna ki, hogy... „egy nyilvános árverésen min-

den érdeklő az embert, az árverést vezető tisztviselőtől kezdve addig az emberig, ki csak melegedni vagy szunyókálni jön, minden éppoly hasznos, mint kellemes tanulsággal szolgálhat". Ily tanulságokat a Kacsóh-aukción is méríthettünk. A tudományos könyvek iránt kisebb volt az érdeklődés. Joullain sétálója örömét lelhetette volna az árverést vezetőnek egyik pompás ötletén, mely az érdeklődés ellanyhulásakor koffein-injekcióként hatott. Valami szürke könyv iránt semmi érdeklődés sem mutatkozott, mire a következő kijelentés hangzott el: „Kacsóh Pongrác sajátkezű drasztikus bejegyzésével”, mire általános derülés közepette a könyv ára egy percen belül tiszteletreméltó magasságba szökött fel. A bejegyzés természetesen megvan s *kőrübelül* úgy hangzik, hogy a könyv nem ér semmit, de az sem bölcs ember, aki elolvassa! Kacsóh egyáltalában szerzett könyveibe beleírkálni, ami különös egyéni vonást adott nekik. Hangjegygyűjteménye is igen gazdag volt s a klasszikusokon s a nagy mestereken kívül a régi magyar kótaból is szép anyag felett rendelkezett. Ez utóbbiak nagy érdeklődéssel találkoztak, mutatván, hogy a zenei bibliofilia ébredőben van nálunk. Nagy csata fejlődött ki a Veszprémmegyei nóták egy (nem teljes) sorozata körül, amikor is a megszanált zsebű közgyűjtemény elől magángyűjtő vitte el ezt a példányt. Kilátás van azonban arra, hogy a boldog tulajdonos Maecenássá fog változni s ezzel követendő példát mutatni a Nemzeti Múzeum Zenei Osztályának gyarapítására.

Isoz Kálmán.

★

AZ ELSŐ MAGYAR UJSÁG ELŐFIZETŐI.

1780-ban indította meg Ráth Mátyás Pozsonyban az első magyarnyelvű hírlapot, a *Magyar Hirmondót*. A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárában őrizük a Szinnyi-gyűjtemény egy kis kötetét, mely a lap első évfolyamának 322 címszalagját tartalmazza. Az első lapra kézírással a következő címet jegezték be: *Collectio Titulorum, non tamen omnium, ad quos Noua Posoniensia Hungarica Auctore Cl. Dño Matthia Rát Hung. Jaur. ex Typographia Patzkoiana Anno 1780 expediebatur*. A címben közölt adatokból kétség-

telen, hogy *Noua Posoniensia Hungarica* csak a Magyar Hirmondó lehet.

Hová és kiknek járt az első magyarnyelvű újság? Erre a kérdésre ad ez a kis kötet választ. A hívás kérdése szempontjából nézve látjuk, hogy Magyarország és Erdély minden részében akadnak előfizetők, sőt külföldre is járt néhány, mintegy 20 példány, nagyobb részt Ausztriába, 1 példány pedig Németországba, Lipcsébe. Ferenczy József szerint Francia és Spanyolországba is járt egynéhány példány, de ezek címszalagjait gyűjteményünk nem őrizte meg.

A kérdésre, hogy kik voltak az előfizetők foglalkozás szerint, az alábbi statisztikát állíthatjuk össze: főúr, udvari méltóságot viselő 27, tisztviselő 60, földbirtokos 33, pap, szerzetes és egyházi méltóságot viselő 59, tanár, tanító, kántor 11, egyetemi tanár 2, levéltáros 1, katonatiszt 11, orvos 4, ügyvéd 18, tanuló, diák 4, jószágigazgató, gazdasági tisztviselő, titkár 10, kereskedő 4, kávé 2, inas 1, 37-nek foglalkozása nincs a címen kitüntetve. Járt ezenkívül a lap 26 nagyobb részt főrangú nőnek, 9 hivatalnak és 1 gimnáziumnak. Az előfizetők között képviselve vannak az Apponyi, Bartsay, Batthyány, Bethlen, Csáky, Cziráky, Festetics, Haller, Kazinczy, Kemény, Kossuth, Nádasdy, Ráday, Teleky családok. A kor íróit Ráday Gedeon, a tudományos világot Horányi és Révai képviselték. A címszalagok magyar, német, francia vagy latin nyelvűek, nyomtatottak. Mutatóul álljon itt egynéhány:

A Son Excellence Monsieur le Comte Niclas de Bethlen, Conseiller d'Etat, Intim Actuel auprès du Gouvernement et Chambellan de LL. MM. II. et Roy. Ap. Président de Trois Nations dans la Grand Principauté de la Transilvanie. p. Bude à Hermanstadt.

Au Réverend Pére Alexie Horányi, Recteur des Écoles Pieuses, à Pest.

An das Kaiserl. Königl. Post-Amt in Tokaj.

Tiszteletes és T. Tóth Farkas Urannak, Péts-Megyebéli Papnak és a Budai K. Universitásonn a Tisztességes Tudományok öregbik Tanítójának. Budán.

Clarissimis Dominis, Directori Locali et Professoribus PP. Archi-Gymnasii Regii Magno-Varadinensis M. Varadini.

Goriupp Alisz.

OLASZ KRÓNKA.

A *Fondazione Leonardo* olasz kulturális intézet az olasz kormány támogatásával új folyóiratot ad ki, *Leonardo* címmel és ez érdekes cikkeket közöl az összes nemzetek kultúrájáról. Rendszeresen több hírt tartalmaz Magyarországról is.

Januárban meghalt a bibliofil-tudományok bölcse, Guido Biagi, a firenzei *Biblioteca Mediceo-Laurenziana*-nak főigazgatója.

A *Leonardo* című folyóirat (Roma, Via Nazionale 89.) egy új rovatot nyitott, melynek címe: *Bibliofil tanácsadó* s ebben akárki kaphat felvilágosítást bármilyen könyvkérdésben.

Az *Il Secolo XX.* című olasz folyóirat (Milano, Via Maddalena 1.) a szent évnek szentelte januári számát. A híres tudósok közreműködésével szerkesztett szám fontos tájékoztatást annak, aki ismerni akarja a jubiláris év eredetét, céljait és egyéb érdekességeit.

A milánói Mondadori könyvkiadó vállalat *Irodalmi Almanachot* adott ki, melynek munkatársai Olaszország legkiválóbb modern írói. Az Almanach már most bibliofil ritkaság, mert nagyon kevés példányban jelent meg. Olaszországban eddig csak két ilyen Almanach jelent meg és mindkettő Firenzében, mint két érdekes irodalmi mozgalomnak termékei, még a háború előtt: *Almanacco della Voce* és az *Almanacco Purgativo*, melyet a futurista *Lacerba* című folyóirat adott ki.

A modenai Orlandini könyvkiadó vállalat a következő könyvet adta ki: Giulio Bertoni: *A legnagyobb Borso d'Este-i Biblia miniatürfestője — Taddeo Crivelli*. A könyv nemcsak Crivellit tanulmányozza, aki a híres, ferrarai Cimelium illusztrálását végezte, hanem a többi közreműködőt is. A kiadás sok illusztrációt tartalmaz, úgyhogy ez az olasz reneszánsz egyik legmélyebb és legirányadóbb tanulmánya.

A firenzei Barbéra könyvkiadó újra kiadta Gabriele D'Annunzio első lírai kötetét. Az új kiadásnak érdekessége az, hogy egy fényképet tartalmaz a

költő fiatal korából és hogy a bevezetést Luigi Lodi írta, D'Annunzio lírájának egyik legjelesebb kritikusa.

Masaccioról, a „rettenetes festőről” és műveiről a milánói Bottega di Poesia című könyvkiadóvállalat Enrico Somare által írt kötetet adott ki. Ez a könyv sok illusztrációval és sok történelmi okmány másolatával az utolsó évek olasz könyvtermelésének egyik legszebb kiadása. A könyv sok reprodukciót is tartalmaz Masaccio műveiről.

Olaszország most készíti az *Enciclopedia Italica*-t, melynek pontos címe *Enciclopedia Treccani* lesz. Nagyobb terjedelmű lesz, mint az *Encyclopedia Britannica*. Szerkesztésére egy külön bizottság alakult, melynek elnöke Giovanni Gentile, a híres olasz bölcész. Az *Enciclopedia* magyar irodalmi részét Antonio Widmar, a budapesti olasz követség sajtófőnöke fogja írni.

Az olasz közoktatásügyi minisztérium kebelében működő régészeti és szépművészeti általános igazgatóság kiadta az Egyiptomban tevékenykedő olasz archeológiai misszió által folytatott munkálatok ismertetését. A könyv szerzője Ernesto Schiaparelli, s a Valle della Regina-ban folytatott kutatásokra (1903—1920.) vonatkozó jelentéseket tartalmaz. *Antonio Widmar.*

★

NÉMETORSZÁG

könyviparát a tudatos fejlődésre való törekvés jellemzi, mely a jelenlegi gazdasági gondokkal is teljes önbizalommal küzd. Az utóbbi őszi és tavaszi *Bugra-Messe* a könyvművészet legtöbb részletkérdésében jelentős új eredményeket hozott. Misem jellemzőbb a bibliofil érdeklődés terjedésére, mint hogy a nagy könyvkiadóvállalatok mellett is egyre szaporodik a magán-sajtók száma, melyek többnyire bárati körben terjesztett kiadványaik útján művészi érdemben valóban lépést tudnak tartani hatalmas versenytársaikkal. A könyvnyomtatás máris tekintélyes szerepet biztosított magának a háziiparban és kétségtelen, hogy ez a fejlődési irány éppoly kedvezően fogja a fejlődést fokozni, mint ahogy a fény-

képezést is elvitathatatlanul az amatőrök munkája fejlesztette művészetté.

A magánsajtók szaporodása egyébként a német könyvbarátok jólszervezettségének a jele. A bibliofil szövetségek és egyesületek számban és taglétszámban egyformán növekednek napról-napra. Első helyet érdemel köztük a weimari *Gesellschaft der Bibliophilen*, melynek Fedor v. Zobellitz és Georg Witkowski az elnökei. Az egyesületnek 1200 tagja van. A többi egyesületek taglétszáma többnyire előre korlátozott. Nevezetesebbek Berlinben a *Maximilian-Gesellschaft* (elnöke H. Loubier), a *Wiegendruck-Gesellschaft*, a *Berliner Bibliophilen-Abend*, továbbá a breslauer, chemnitzi, darmstadti, frankfurti, göttingeni, hamburgi, leipzig, müncheni és wieni bibliofil egyesületek. Külön említést érdemel a mainzi *Gutenberg-Gesellschaft*, mely teljesen nemzetközi egyesület és a könyvnyomtatás történetének kutatását, művészeti és technikai fejlesztését, valamint a mainzi *Gutenbergmuseum* gyarapítását tűzte célul maga elé. Hasonló célú a leipzig *Deutscher Verein für Buchwesen und Schrifttum*, mely a német tudományos, művészi és könyv-ipari élet java erőit igyekszik a könyv-, írás- és a bennük felhalmozott szellemi értékek közös szempontú kultúrájának szolgálatába állítani.

Ez egyesületek mellett önálló irányt képvisel a leipzig *Verein Deutscher Buchgewerbekünstler*, mely a német könyvművészek legkiválóbbjainak jól megválogatott társasága. A külföldi grafikusok közül az angol C. R. Ashbee és Cobden-Sanderson, a finn Axel Gallen-Kallela, a francia E. Grasset, a holland W. O. G. Nieuwenkamp, az orosz Const. Somoff, a norvég Erik Werenskiöld és a svéd I. Collyn mint levelezőtagok egészítik ki sorukat.

A német könyvbarátok Svájcban is alapítottak egyesületeket. Ezek közt a *Schweizer Bibliophilen-Gesellschaft* tisztán bibliofil célokat szolgál, a *Verein zur Förderung des Schweizerischen Gutenbergmuseums* pedig, melynek francia és olasz tagjai is vannak, általános könyv-kultúrpolitikát folytat. Csehországban a prágai *Gesellschaft Deutscher Bücherfreunde* tartja össze a német könyvbarátokat.

Az említett egyesületek nagy részének szép kiadványsorozata van, melyek forgalomba természetesen alig kerülnek.

FRANCIAORSZÁG

mai könyvtermelését nem annyira az egymással vetélkedő finomságú bibliofilkiadások sokfélesége, mint inkább a nagy példányszámú népszerű kiadások és az újdonságéhes olvasók számára állandóan felfedezett „új nagy írók“ műveinek propagálása jellemzi. A modern irodalom népszerűsítésére sehol sem történik annyi, oly tervszerűen és oly szerencsével, mint Párisban. De nem is áll az író a maga legközvetlenebb voltában sehol annyira a nagyközönség szeme előtt, mely még készülő munkáinak fejlődését is állandóan számon tartja.

Hogy ez a nagy nyilvánosság nagyobb hasznára szolgál-e az irodalomnak, mint a mi íróink kissé túlságos zárkózottsága, az bizonyára joggal vitatható kérdés, tagadhatatlan azonban, hogy a francia írók tömegnevelő hatása sokkal nagyobb, mint a más nemzetieké. Legújában nem kevésbé jelentékeny ember könyve áll az általános érdeklődés gócpontjában, mint Herriot volt francia miniszterelnöké, ki a politika gondjai között is tudott időt szakítani magának, hogy a még 1904-ben megjelent *Madame Recamier et ses amis* című irodalom- és kultúrtörténeti tanulmányát újra átdolgozva kiadja. A könyvnek, mely színes korrajzával nagy érdeklődésre számíthat, igen nagy sikere van.

Az utóbbi könyvaukciók között említést érdemel a Daragnès rendezte illusztráltkönyvaukció, mely több mint százezer frank forgalmat ért el (Wilde: Ballade de la Geôle de Reading: 12.500 fr., Goethe: Faust: 20.000 fr.) és a *Hôtel Druot*-ban rendezett kisebb kézirataukció, melyben különösen a *France*-kéziratok értek el szép árakat.

ANGLIABAN

nem nehezedik olyan közgazdasági kedvetlenség a könyvpiacra, mint nálunk, vagy a németeknél. Könyvtermelésük már újra elérte a háború előtti statisztika magasságát. Természetesen a megjelent könyvek nagy része szépirodalmi, a többiek közül pedig a vallásos és szociológiai művek arányszáma emelkedett.

Míg az újabbban megjelent regények közt kevés jelentékenyebb akad, annál több gondot fordítanak a kiadók a régiebb értékek új kiadásaira. A népszerű írók sorából az utóbbi hetekben Sir

Rider Haggard dúlt ki, aki nem közön-
séges tehetséggel írta fantasztikumba
játészó regényeit.

Az angol könyvpiac utóbbi évtizedei-
nek történetét jellemző részében vilá-
gítja meg Fr. Macmillan most megjelent
„The Net Book Agreement 1899 and
the Book War 1906—1908” c. könyve,
melyben az angol könyvek árharcát is-
merteti. A küzdelem a szabott árak
általános bevezetésével ért véget.

Nevezetes aukciót bonyolított le az
ősz folyamán a londoni Quaritch-anti-
quarium a Shakespeare-kiadások leg-
javából. Anyagában a legrégebb folio-
kiadások mind megvoltak, köztük né-
hány igen nagy ritkaság is. Ugyancsak
említésre érdemes a Sotheby-cég ren-
dezte kézirataukción, melyben a Warren-
Hastings-perre és a francia forrada-
lomra vonatkozó nevezetes dokumentu-
mok voltak, többek között Napoleon-
nak a Bellerophon fedélzetéről küldött
levelei. A gazdag tartalommal sűrűn
megjelenő antiquárkatalógusok nagy
száma arra mutat, hogy a bibliofilia
Angliában egyre nagyobb érdeklődést
kelt.

AMERIKÁBAN

újabban egyszerre négyel szaporodott
a komoly irodalmi folyóiratok száma,
ami kétségtelenül a könyvek iránt meg-
növekedett érdeklődést jelenti. Tanu-
bizonyosságok erre egyébként az egy-
másután megnyíló gyakori könyvkiállí-
tások és a könyvtárak élénkebb élete
is. Aligha tévedünk, ha az Egyesült-
Államok gazdagodásával kapcsolatban
könyvkultúrájának olyan rohamos mé-
retű fellendülését várjuk a közel-
jövőtől, aminő európai fogalmakhoz
nem lesz hasonlítható. Ennek a könyv-
termelésnek az Egyesült-Államok ki-
váló szervezettségű könyvtárhálózata a
legjobb alapot biztosítja és könnyen
lehetséges, hogy az amerikai könyv-
tárak, éppúgy mint az angol Nelson-cég
a világháború előtt, koncentrálni fogják
Európa tömegkiadványainak jelentékeny
részét. A könyvpiar mai versengésében
a külföld máris egyre észrevehetőbben
nyúl be a belföldi termelésbe és ha élet-
képes munkával nem áll szemben, a
győzelemhez megvan minden előjoga.

A könyvgyűjtés rendkívüli méreteket
kezd ölteni. John Pierpont Morgan
könyvtárának, mely a legelső európai
közkönyvtárak gazdagságával versenyez,
amerikai vonatkozású kéziratgyűjtemé-

nyéből most rendezett a new-yorki
Public Library kiállítását. Bár Morgan
könyvtárának nem akad párja Ameriká-
ban sem, a kisebb magánkönyvtárak
sem jelentéktelenek. Így például a múlt
évben elhalt Beverly Chew könyvtárá-
nak egy része, mely régi angol, főképp
Erzsébet-korabeli művekből állt, 500.000
dollárért kelt el. John Quinn gazdag
könyvtárából, melynek kétkötetes kataló-
gusa is elsőrendű díszmű, csak a ne-
is oly jelentős I. Conrad munkáinak
első kiadásaiért és kézírataiért 110.998
dollárt fizettek. Az egymásután ren-
dezett nagy könyvaukciók eredményei közt
a magasra felvert könyvtárak éppen nem
ritkák. E. A. Poe első kiadású *The
Raven and other Poems* c. könyve 4200
dollárért cserélt gazdát.

A magánkönyvtárak mellett nem ma-
rad el az Egyesült-Államok nagy köz-
könyvtárainak fejlődése sem, annyival is
inkább, mert a magánkönyvtárak útja
legtöbb esetben végül hozzájuk vezet.
A new-yorki Public Library A. Oakey
értékes könyvtárával, a washingtoni
Library of Congress pedig egy nagy
autogramgyűjteménnyel gyarapodott.

Nyireő István.

*

A ROYAL SOCIETY KÖNYV- ARVERÉSE.

Május elején árvereztette el a Royal
Society Londonban, Sotheby-nél, a tár-
saság tagjaitól csaknem három évszáza-
dos fennállása óta ajándékozott régi
könyveinek egy részét azzal az indok-
lással, hogy a vételárból modern köny-
veket kíván beszerezni.

A Royal Society könyvtárának alap-
jait Henry Howard, utóbb Norfolk her-
cege, vetette meg, ki 1666-ban a tár-
ságnak adományozta nagy könyvtárát,
melyet nagyatyja, Arundel gróf, ki
1636-ban Bécsben Anglia követe volt,
nagyreszt ott gyűjtött össze. Akkor még
Londonban nem volt nyilvános könyv-
tár és a Norfolk-könyvtár, mint a
Royal Society félig nyilvános könyv-
tára, a legnagyobb és leggazdagabb ma-
gángyűjtemények közé tartozott. II. Ká-
roly uralkodásától a XVIII. századig a
Bibliotheca Norfolciana a tudósok és
tanulók legkeresettebb kútforrása volt.

1681-ben a Royal Society akkori el-
nöke, Sir Christopher Wren, kiadta a
Norfolk-könyvtár jegyzékét, mely 175

4-rét oldalon mintegy 6000 művet sorolt fel. Már 1910-ben, amikor a Royal Society régi könyvtárának újabb katalógusa megjelent,* csak 1000 volt meg az értékes régi könyvek közül.

Ugyanis 1872-ben a társaság felszólította Bernard Quaritch könyvkereskedőt, hogy tegyen ajánlatot a Royal Society nedves pincéjében felhalmozott s nagyrészt teljesen elromlott régi könyvek megvételére. Quaritch megvette és helyreállíttatta a még megmenthető könyveket, melyek azóta az ő kezén át világszerte új gazdára találtak. (Ismeretve Quaritch 1873—74. évi katalógusában: „Monumenta Xylographica et Typographica“.) Az Arundel-könyvek egy része a budai Corvina-könyvtárból származott, honnan később Pyrkheimer Wilibald nürnbergi könyvbarát tulajdonába került s az ő exlibrisével és széljegyzeteivel volt ellátva. (L. Contributions towards a Dictionary of English Book Collectors, as also of some Foreign Collectors, 1892, I.**)

Igy panaszolja a vandálság szomorú esetét a Times Literary Supplement április 30-i száma, melyből kitetszik, hogy nagy bibliofil királyunk könyvtárát a balsors nem csupán saját házában, de a virágzó könyvkultúrával dicsekvő Angliában is üldözte.

Végh Gyula.

*

JÓKAI CSEH FORDÍTÓJANAK 60. ÉLETÉVFORDULÓJA.

A prágai lapok jelentése szerint G. N. Mayerhoffer, a jónévű cseh író, aki mint a magyar irodalom egyik szorgalmas fordítója is kiváló, 1925 január 9-én ünnepelte 60. születésnapját. Született 1865-ben Chradimban s korán feltűnt regényeivel. Életének javarészt azonban a magyar szépirodalom ismertetésének szentelte s e téren kétségtelenül kiváló érdemeket szerzett. Jókainak és Herczegnek számos regényét, azonkívül pedig több száz novellát fordított le magyarból cseh nyelvre, továbbá állandó magyar színdarabfordítója volt a prágai Városi Színháznak is.

P. Gy.

* Farquharson Sharp, Catalogue of Early printed Books in the Library of the Royal Society.

** Lásd még: Hevesi, La Bibliothèque du Roi Matthias Corvin, Paris, 1923. 43. l.

NEMZETI KÖNYV-TANÁCS ANGOLORSZAGBAN.

1925 május 14-én alakult meg a Stationer's Hall-ban az angol könyvkereskedelem új szerve, a National Book Council, amelynek célja az olvasás előmozdítása és a könyvvásárlás fokozása. E könyvtanácsot a szerzők, kiadók és könyvkereskedők hivatalos egyesületei együttes erővel létesítették.

Az új egyesület a következő év munka-programmjául ezeket fogadta el:

1. Ismert nevű szerzők által cikkek iratandók az olvasás hasznáról és ezek megfelelő lapokban helyezendők el. Erre például szolgálhat egy technikai lap cikke, amely fölhívja a figyelmet arra, hogy jól berendezett technikai könyvtárak ipari vidéken mily nagy mértékben mozdíthatják elő az ipar fejlődését. Különösen alkalmasak ily cikkek elhelyezésére a vidéki lapok, amelyek igen szívesen adnak közre ismert nevű szerzők által írt jó cikkeket az olvasásról és az ily cikkek körül (angol szó szerint) könnyen támadhat vita, ami figyelmet kelt. Az ily lapok azért fontosak, mert eljutnak ahhoz a közönséghez, amelyhez sem a könyvkereskedői, sem az irodalmi lapok nem érnek el.

2. Vasúti és hajózási vállalatok figyelme könnyen kelthető föl az őket érdeklő irodalom iránt. Példaképpen van említve, hogy egy hajózási vállalat saját költségén nyomtatott jegyzéket azokról a könyvekről, amelyek a forgalmába eső országokról szólnak.

3. Minden felekezet papságát lehetőleg meg kell kérni, hogy ajánljon könyveket hívóinek. Így legutóbb a londoni püspök ajánlott meglepő eredménnyel egyes könyveket.

4. Hasonlóképpen, mint a 2. és 3. pontban van kifejtve, társadalmi, politikai és egyéb szervezetek is megközelíthetők.

5. Könyvtárak és iskolák együttműködése nagyon kívánatos. Ezekben előadások tarthatók az olvasásról.

A Tanács nem látja egyelőre helyénvalónak, hogy a napilapokban kollektív hirdetésekkel tegyen próbát. Egy évi próbát akar azonban tenni a meglévő és fönntemlített propagandalehetőségekkel és az egyévi próba minimális költségűl 750 fontot állapít meg (mintegy 270 millió magyar koronát), mely magában foglalja egy titkár, egy gépiró, a helyiség, a berendezés, nyomda, papír, telefon és adó összes költségeit. E költ-

ségekhez a Szerzők Egyesülete nem pénzzel, hanem ingyenes írói munkával járul hozzá, a kiadók 500, a könyvkereskedők pedig 250 fonttal.

Ez az új alakulás érdekes példája az angol önségélynek. Nem gondolnak semmiféle hatósági támogatásra, hanem a maguk baján maguk akarnak segíteni. Nem kevésbé jellemző a barátságos együttműködés szerzők, kiadók és kereskedők közt. Mindnyájan érzik, hogy közös érdekeiket közösen kell megvédeniök és méltányosan becsülik föl egymás anyagi teherbíró képességét.

A Tanács megjegyzi, hogy a tagsági díj befizetése nem lesz támogatása egy új és fölösleges társulatnak, hanem ezzel minden cég a reklámra fordított kiadása egy csekély részét célszerűbben fekteti be.

B. R.

★

SZERKESZTŐVÁLTOZÁSOK.

A *Magyar Könyvszemlének*, könyvtárügyünk e legrégebb és legtekintélyesebb folyóiratának szerkesztését dr. *Gulyás Páltól*, ki tizenhárom éven át nagy szaktudással szerkesztette, dr. *Rédey Tivadar* múzeumi könyvtárnok vette át. — A *Turul* szerkesztését dr. *Holub Józseftől* dr. *Tóth László* egyetemi m. tanár, alkönyvtárnok vette át, s dr. *Áldássy Antal* egyetemi tanárral, a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság másodelnökével szerkeszti együtt.

★

EGY AMERIKAI TABORNOK.

A Nemzeti Múzeum tanácskozó terében, szemben a múzeumi igazgatók, főigazgatók képeivel, a Habsburg-királyok képeinek szomszédságában, közvetlen IV. Károly szobra mellett, szerényen húzódik meg a falon egy amerikai tábornok képe. Hogy került oda? S most miért emlékezünk meg róla? Corvináinkat, műkinccseinket örökös veszedelem fenyegette. Hajdan rendszeresen vándoroltak ki Bécsbe. 1920 nyarán, a komün után, az oláhok vetettek szemet rájuk. A Múzeum udvarára már begördültek a teherszállító autók, s a szürnyos oláh katonák már készen álltak, hogy ládába rakják legféltebb könyveinket. Ennek az amerikai tábornoknak a tiltó szava azonban megmentette a Múzeum könyvtárát a kirablástól. Vesztett csaták után ez az ellenséges tábor-

nok csatát nyert számunkra. Képe jogos érdem alapján került díszes helyére. Hisz egyébként sokszor úgysem tudjuk, ki az ellenségünk, ki a jó barátunk, még ha Corvináink sorsára gondolunk is. Ez év május elején meghalt a mi derék tábornokunk. Illő, hogy a Magyar Bibliofil Szemle is hálás kegyelettel jegegyezze fel a nevét: *Bandholtz.* s. a.

★

A MAGYAR BIBLIOFIL SZEMLE KÖNYVDÍSZÍTÉSEIRŐL.

A Magyar Bibliofil Szemle jelen számától kezdve fokozottabb mértékben kíván megfelelni címének. A Kner-nyomdában — kitűnő nyomdai technikával — készült előbbi füzetek díszítései, kezdőbetűi, fejlécszövegei modern alkotások. Úgy rajzban, mint falmetszésben a XVIII. századnak egyszerű vonalvezetését mutatják. Ezek az archaizáló könyvcímek naivul bájosak. Mostani számunk azonban feleleveníteni és ismertetni óhajtja a régi magyar nyomdai díszítéseket, kezdve a legrégibb — XVI. századbeli — könyvek anyagán. A kiadó-cég és a M. kir. Egyetemi Nyomda áldozatkészsége és megértő vállalkozása lehetővé tették, hogy ezt a sorozatot a következő számokban is folytathassuk. Eddigél a magyar nyomdai könyvdíszekről speciális munkánk nincs, s ezek maguk is nagy ritkán, elszórtan jelentek meg, illetve közöltettek egyes történelmi, vagy irodalomtörténeti monográfiákban. Néhai dr. *Todoreszku Gyula* ugyan tervbe vette ezek feldolgozását és már hatalmas anyagot is gyűjtött, másoltatott, de váratlanul bekövetkezett halála megakadályozta, hogy tervét keresztül vihesse. Azonban jelenleg már a Magyar Nemzeti Múzeum tulajdonában levő *Todoreszku-Horváth Könyvtár* jövődó tervei közé sorozta ennek a megvalósítását is, és mihelyt a viszonyok annyira javulnak, hogy megszállott területen levő köz- és magánkönyvtárainkkal az összeköttetést anyagpótlás céljából felveheti, a további gyűjtést újból megkezdi.

A Szemle e számának könyvdíszzei is mind ebből a gyűjteményből valók.

Az itt felhasznált díszítőanyag kritikai méltatására most nem terjeszkedünk ki. Ha majd a rajzbeli és technikai tipikus formákat közöltük, szóval, ha egybevetés és összehasonlítás cél-

jából is megfelelő tömegű anyag jelenik meg, teszünk kísérletet arra, hogy a magyar kultúrának ezt az eddigéig alig ismertetett gyöngyszemét is általánoságban méltassuk.

Az e számunkban közölt nyomdai díszekről röviden csak az alábbiakat jegezzük meg:

A boríték keretdíszje az esztergomi Missale 1512. évi kiadásáról való, mit magyar nyomdász készített Velencében. A fejlécek és kezdőbetűk Bártfa, Kolozsvár, Debrecen, Gyulafejérvár, Vizsoly és Nagyszombat nyomdatermékei, mind a XVI. századból. *Akantisz Viktor.*

★

A MAGYAR BIBLIOFIL SZEMLE

második évfolyamába lép e számmal. A kezdet nehézségein túl, ha a kitűzött cél még messze is: a számvetés talán nyugodt lehet ez első évfordulón. A cél az volt, hogy komoly, tudományos, azonban nem csupán szakköröket érdeklő közleményekkel a Magyar Bibliofil Szemle együtt tartsa bibliofiljeinket, vágyat ébresszen a bibliofilia iránt, megteremtse nagy, tudományos és közművelődési intézményeinknek irodalmi együttműködését, s nem utolsó sorban, hogy belekapcsolódják a bibliofiliának és általában a kulturális életnek nemzetközi mozgalmába. Könyvszeretet: — ez ma egy folyóiratnak

nem magánügyje. Ez ma nemzeti érdek. Eddig inkább csak bibliofiljeink voltak, kevesebb számmal: munkásai a bibliofiliának.

Azonban az a nagy megértés, amellyel irodalmunknak, tudományos életünknek, sőt a külföldnek is a kiválóságai támogatnak törekvéseiben, alapos reményt ad arra, hogy az elmúlt év tapasztalatain okulva olyan lapot sikerül nyújtani, amely mindig egyre jobban szolgálhatja közérdekeinket s a bibliofilia ügyét. S ebben a munkában erősítésül szolgálnak a külföldi híradások s azok a cikkek, amelyekkel napilapjaink, kivétel nélkül szinte szokatlan melegséggel fogadták a Magyar Bibliofil Szemle előző számát. Ilyen kiváló munkatársakkal s napilapjaink ilyen támogatása mellett — köszönet értük! — úgy érzem, nem lesz nehéz a kitűzött cél megvalósítása.

Ezúttal, épp a kezdet nehézségei miatt, kettős számmal köszönt be a Magyar Bibliofil Szemle, hogy aztán pontosan negyedévenként jelenhessék meg.

Az 1925. év: Jókai esztendeje. Az egész világ az ő emlékének hódol. Csak természetes, ha a Magyar Bibliofil Szemle fokozott mértékben részt kíván ebből a munkából. *Sikabonyi Antal.*

SOMMAIRE:

ALEXANDRE APPONYI, par M. <i>Antoine Sikabonyi</i>	1
LA PRESSE PÉRIODIQUE APRÈS 1850, par M. <i>Albert Berzeviczy</i> , président de l'Académie Hongroise des Sciences	4
LES TÂCHES D'UNE ÉDITION CRITIQUE DE JEAN ARANY, par M. <i>Géza Voinovich</i> , de l'Académie Hongroise des Sciences	7
GEORGES SZELEPCSÉNYI, ARCHEVÊQUE D'ESZTERGOM, COMME GRAVEUR, par M. <i>Emeric Lukinich</i> , de l'Académie Hongroise des Sciences	12
RARIORA ET CURIOSA DE LA COLLECTION DU COMTE ALEXANDRE APPONYI, par M. <i>Jules Végh</i> , directeur général du Musée Hongrois des Arts Appliqués	14
LA BIBLIOTHÈQUE DE FRANÇOIS RÁKÓCZI II., (I.), par M. <i>Béla Zolnai</i> , professeur de l'Université à Szeged	17
JÓKAI DANS LA LITTÉRATURE ÉTRANGÈRE, par M. <i>Maure Jean Révay</i>	25
SUR DEUX LIVRES DE GEORGES PALÓCZY, ARCHEVÊQUE D'ESZTERGOM, par M ^{me} <i>Edith Hoffmann</i> , conservateur au Musée Hongrois des Beaux Arts	32
FRANÇOIS KAZINCZY ET L'ART DE TYPOGRAPHIE HONGROISE, par M. <i>Paul Gulyás</i> , professeur chargé de cours à l'Université de Budapest	37
Feuilleton: DU MOÏNE COPISTE, par M. <i>Eugène Rákosi</i> , membre hon. de l'Académie Hongroise des Sciences	41
LA FÊTE DU MUSÉE GUTENBERG A MAINZ, par M. <i>A. Ruppel</i> , directeur du Musée Gutenberg à Mainz	43
LA FOIRE DE LIVRES INTERNATIONALE A FLORENCE, par M. <i>Antoine Widmar</i> , chef de presse à la Légation Italienne à Budapest	45
EXPOSITIONS DE LIVRES A PARIS. I. Art de livre moderne français. II. Exposition en mémoire de Ronsard, par M. <i>Désiré Rózsaffy</i> , conservateur du Musée Hongrois des Beaux Arts	48
LES PRÉJUGES SUR LA VALEUR DES LIVRES, par M. <i>Albert Gárdonyi</i> , professeur agrégé à l'Université de Budapest	51
LIVRES ORNÉS DE DEDICACES ET D'AUTOGRAPHES, par M. <i>Joseph Szalay</i>	54
LES IMPRIMÉS DU XVIII ^e SIÈCLE RELATIFS À L'HISTOIRE DU THÉÂTRE DE PEST ET DE BUDE DANS LA BIBLIOTHÈQUE DU MUSÉE NATIONAL HONGROIS, par M ^{me} <i>Yolande Pukánszky-Kádár</i> , bibliothécaire au Musée Nat. Hongrois	56
EXPOSITION EN MÉMOIRE DE JÓKAI AU MUSÉE NATIONAL HONGROIS, par M. <i>Antoine Sikabonyi</i>	61
Promenades dans les bibliothèques. LA BIBLIOTHÈQUE DE ZSOLT BEÓTHY, par M. <i>Louis Kéky</i> , de l'Académie Hongroise des Sciences	64
LA BIBLIOTHÈQUE DU COMTE ALBERT APPONYI, par M. <i>Eugène Horváth</i> , professeur chargé de cours à l'Université de Budapest	67
Revue des livres. BIBLIOPHILIE HONGROISE. Dr. <i>Antoine Sikabonyi</i> : Les œuvres de Maure Jókai, l'édition centenaire; Léxique hongrois de biographies; Goethe: Faust trad. par André Kozma; La tragédie d'André	

Ady par Béla Révész; Les promenades d'Anatole France, par Alexandre Kémeri; Goëthe: Confessions trad. par Edmond Wildner; Le livre d'Ady par Ladislas Reiter. <i>Maure Jean Révay</i> : Un catalogue optimiste de livres. A List of All Hungarian Books in Trade. <i>Charles Csányi</i> : Végh-Layer: Tapis Turc de Transylvanie. <i>Dr. Ladislas Tóth</i> : Bálint Hóman: Le comte Alexandre Apponyi.	69
LIVRES PARUS A L'ÉTRANGER SUR LA HONGRIE. <i>Dr. Eugène Horváth</i> , professeur chargé de cours à l'Université: (Malbone W. Graham: New Governments of Central-Europe. <i>Dr. Étienne Gombó</i> : Lionel W. Lyde: The Continent of Europe. <i>Dr. Georges Podhradzsky</i> : Comment les Tchèques ont adopté Jókai? Les romans de Jókai en tchèque. Le „Slovák“ et le culte tchèque de Jókai. Traduction slovaque du „Pál-utcai fiúk“	72
BIBLIOPHILIE ÉTRANGÈRE. <i>Dr. Coloman Isoz</i> : G. A. E. Bogeng: Die grossen Bibliophilen. <i>Dr. Étienne Nyireő</i> : Rich. Braungart: Deutsche Exlibris und andere Kleingraphik der Gegenwart. <i>Dr. Ladislas Balogh</i> : Taschenbibliographien für Büchersammler. 1. Sander: Die illustrierten französischen Bücher des 19. Jahrhunderts. 2. Briger: Deutsche Erst- und Original-Ausgaben.	78
<i>Revue des Revues</i> . — <i>reő</i> : Magyar Könyvszemle. Zeitschrift für Bücherfreunde. P. I.: Monatshefte für Bücherfreunde und Graphiksammler. K. B.: Bulletin du Bibliophile et du Bibliothécaire. Le Correspondant. Bibliothèque Universelle et Revue de Genève.) R. E.: Bulletin of the New-York Public Library. The Library Journal. Manchester Guardian Weekly.	82
<i>Bibliothèques</i> . Bibliothèque du Musée National; B. de l'Université; B. de la Ville par s. a. Le Central de Bibliographie, par le <i>Dr. Ivan Pasteiner</i> , directeur du Central bibliographique	89
LA SOCIÉTÉ HONGROISE DE BIBLIOPHILIE. Nouvelle exposition de bibliophilie, par M. le <i>Dr. Désiré Kremmer</i> , directeur de la Bibl. de la Ville	93
<i>Nouvelles</i> . Le souvenir d'un bibliophile hongrois (Joseph Babics), par M. le <i>Dr. Eméric Lukinich</i> . — Des manuscrits et des souvenirs de Jókai à l'exposition en mémoire de Jókai à Komárom, par M. le <i>Dr. Jules Alapy</i> . — La vente aux enchères des legs de Pancrace Kacsóh, par M. le <i>Dr. Coloman Isoz</i> . Les abonnés du premier journal hongrois, par Mlle <i>Dr. Alice Goriupp</i> . Chronique italienne, par M. <i>Antoine Widmar</i> . — Le marché de livres en Allemagne, en France, en Angleterre, en Amérique, par <i>reő</i> . — La vente aux enchères de livres dans le Royal Society, par M. <i>Jules Végh</i> . — Le 60 ^{ème} anniversaire du traducteur tchèque de Jókai, par <i>P. Gy</i> . — Conseil national de livres en Angleterre par R. B. — Les changements dans les rédactions. — Le général Bandholtz, par s. a. — Les ornements de livre de la Revue Hongroise de Bibliophilie, par M. <i>Victor Akantisz</i> . — Aux lecteurs de la Magyar Bibliofil Szemle, par <i>Antoine Sikabonyi</i>	95

Les manuscrits, les ouvrages envoyés pour compte-rendu, ainsi que les exemplaires d'échange doivent être adressés au directeur de la Revue:
Budapest, VIII., Magyar Nemzeti Múzeum.

BULLETIN

DE LA

REVUE HONGROISE DE BIBLIOPHILIE

M. Antoine Sikabonyi sur le comte Alexandre Apponyi. L'auteur fait un éloge pieux de l'aristocrate illustre, mort récemment qui a légué de son vivant sa bibliothèque riche en produits des littératures étrangères relatifs à la Hongrie, l'„Apponyiana“ très connue aussi à l'étranger, à la Nation Hongroise. La vie intellectuelle de la Hongrie s'enrichissait sensiblement par la valeur personnelle du comte. Brisant avec les traditions de sa famille, il consacra toute sa vie à la culture hongroise et travailla d'une ardeur infinie, d'un amour fervent et patriotique et d'une patience presque monastique à son œuvre. A la suite de son travail nous pouvons former une idée exacte de la connaissance qu'avait l'étranger de la culture hongroise, ainsi que du rôle que notre pays jouait dans la civilisation étrangère et des liens qui ont attachés la Hongrie à l'évolution de l'histoire européenne. Sa belle vie dévouée au travail nous sert d'exemple et de réconfort.

M. Albert Berzeviczy: La presse périodique après 1850. Après 1850, la presse périodique exerçait une grande influence sur la vie opprimée de la Hongrie. C'était l'organe de popularisation, de critique de la littérature. Il y avait 55 journaux et revues entre 1854 et 1858 en Hongrie. A Pest même 31 journaux et périodiques sont parus, les 9 allemands et 2 slaves non y compris. A la suite de l'oppression totale de la vie politique, c'étaient des journaux belletristiques, des revues scientifiques populaires, des entreprises littéraires et des calendriers qui dominaient. L'article présente toutes ces entreprises et aussi les représentants célèbres de la critique littéraire de cette époque.

M. Géza Voinovich, en pleine connaissance des inédits de Jean Arany, juge très important, au point de vue de l'art et du sentiment national, une nouvelle édition critique des œuvres du poète. Il indique que les travaux sont déjà commencés, mais toucheront difficilement à la fin pour cause pécuniaire. Il illustre par de nombreux exemples très intéressants et bien choisis, comment les nouvelles recherches enrichiront notre connaissance sur la vie, les œuvres, la méthode de travail de Jean Arany. L'édition comprendra aussi, outre les œuvres poétiques, les souvenirs de son service officiel et sa correspondance et elle surpassera de plusieurs volumes toutes les éditions, même les plus complètes, parues jusqu'ici.

M. Eméric Lukinich destine son article à Georges Szelepcsényi, archevêque d'Esztergom, comme graveur. La Bibliothèque du Musée National Hongrois avait le bonheur d'acheter une œuvre théologique, très rare, de Georges Szelepcsényi, intitulé: *Propositiones theologicæ*, Roma, 1634. Le livre présente un intérêt tout particulier, car il contient des gravures sur le frontispice et sur les quatre premières pages, dont les dessins étaient faits par l'archevêque et même c'était lui qui les a gravées. Le frontispice est orné d'un portrait authentique de Pierre Pázmány. Ce portrait fut dessiné en 1632, quand Pázmány, se trouvant à Rome, parvint à la dignité de cardinal. Georges Szelepcsényi qui fut envoyé à Rome par l'archevêque Pázmány en 1627 pour y terminer ses études, dessina le portrait de l'archevêque-cardinal, d'après nature.

Jérémie Gottlob Rugendas copia simplement ce portrait, au commencement du XVIIIe siècle et c'est ainsi que Charles Péterfy pouvait le publier dans son œuvre intitulé: *Sacra concilia*, Pozsony, 1741. Presque tous les portraits de Pázmány se basent sur cette gravure Szelepcsényi—Rugendas.

M. Jules Végh fait, après une distinction précise du terme „bibliophile“, le portrait du comte *Alexandre Apponyi*, bibliophile parfait. Il parle, cette fois, d'une de ses collections connue sous le nom „*Rariora et Curiosa*“. Cette collection de choix contient de beaux livres précieux, des éditions inestimables, il s'y trouve des éditions des auteurs de l'antiquité, des humanistes, des livres du XVe, XVIe, XVIIe et XVIIIe siècles, représentant toutes les branches de la science. Il y a, entre autres, 35 incunables, 13 Aldina, des Froben, des Plantin et des Elzevir. Tous les imprimés

ainsique les livres sont de vraies œuvres d'art. Cette collection appartient maintenant, comme legs du comte Apponyi, au Musée National Hongrois. En ce moment, il n'en existe qu'un catalogue provisoire, contenant seulement les titres des livres. Un catalogue scientifique est en préparation par le Musée National Hongrois et la Société Hongroise des Bibliophiles en fera un tirage de luxe, avec des facsimiles, pour ses membres.

Dans ce volume se trouve la 1re partie de l'article de M. Béla Zolnai : *La bibliothèque du prince François Rákóczi II*. Le prince de Transylvanie, François Rákóczi, exilé de Hongrie, après un séjour de quatre ans à Paris (1713—1717), fixa sa résidence en Turquie où il vécut jusqu'en 1735, passant ses journées en lectures, méditations et composition d'ouvrages pieux et philosophiques. Quant à la source de ses idées, nous nous en pouvons rapporter à une liste comprenant tous les livres de sa bibliothèque. Cette bibliothèque française accuse le caractère d'une bibliothèque privée du commencement du XVIIIe siècle, comprenant la plupart des livres de théologie, quelques livres de civilité, presque rien de la littérature classique et quelques traces seulement de l'esprit critique et philosophique du XVIIIe siècle.

Les livres de théologie forment les deux tiers de la bibliothèque qui se compose en tout d'environ de 290 volumes. Comme dans toutes les bibliothèques de cette époque, en Europe, c'est l'esprit religieux qui a inspiré le choix de chaque livre et les textes bibliques avec leurs explications y sont largement représentés. En ce qui concerne l'histoire ecclésiastique, ce sont les ouvrages de Dom Calmet, Bossuet et de l'abbé Fleury qui figurent dans cette bibliothèque. La renaissance catholique du XVIIe siècle s'inspirant de l'esprit du concile de Trente, a fortement marqué son passage dans la composition de la bibliothèque qui possède des écrits de controverse entre Bossuet et Nicole d'une part, et des protestants de l'autre. Les ouvrages de dévotion et de piété y figurent également en grand nombre : *l'Imitation*, les ouvrages de Le Gaudier, Rapin, Gobinet, Cheminai, Bourdaloue et de Segneri y font rayonner l'influence des jésuites, tandis que les jansénistes y occupent une place vraiment prépondérante avec les Arnaulds, Quesnel, Nicole, Sacy, Le Tourneux, François Paris, Duguet, Pouget, Dussassoy. Le prince Rákóczi semble avoir eu un penchant vers le mysticisme et l'occultisme : les noms de Sainte Thérèse, Bona, Sendivogius et de Saint-Didier nous montrent comment il a été attiré par les vérités et beautés surnaturelles.

Durant la guerre, M. Jean Maure Révay s'était déjà attaché à montrer l'importance de faire connaître les œuvres illustres de la littérature hongroise à l'étranger. La fin infortunée de la guerre empêcha le perfectionnement de cette idée. A la suite de l'anniversaire centenaire de Jókai, l'auteur propose la traduction artistique des chefs-d'œuvre de notre grand poète. Il faudrait aussi donner la traduction de toutes ces œuvres de la littérature hongroise qui pourraient prendre une place considérable en chaque littérature par leur valeur intérieure et qui pourraient mettre en bonne lumière la Hongrie devant l'opinion étrangère. Les œuvres de Jókai étaient déjà traduites de son vivant, mais les traductions n'étaient pas dignes de la valeur et du caractère artistique de notre poète. Les étrangers ne connaissaient pas la langue hongroise et les bons traducteurs n'entreprenaient pas même la traduction de Jókai. M. Jean Maure Révay constate, en parlant des traductions allemandes, françaises, anglaises et italiennes, que malgré ces traductions faibles, le génie de notre Jókai pouvait conquérir le monde, qui est un signe de sa grandeur. Les œuvres de Jókai parurent jusqu'ici en 24 langues et en 400 volumes environ. A la suite de la renaissance des œuvres de Jókai à l'étranger, M. Révay espère que toutes les portes s'ouvriront devant les produits littéraires de la Hongrie ; c'est aussi le but de l'action inaugurée qui aura certainement un grand succès.

La pyramide que les œuvres de Jókai forment répand sa lumière partout où il y a des hommes doués d'un sentiment dévoué pour la poésie.

Dans l'article de Mme Edith Hoffmann il s'agit d'un Bréviaire et d'un Missel qui appartenaient à Georges Pálóczy, l'archevêque d'Esztergom (1423—39). Le premier se trouve à Salzbourg dans la Bibliothèque des Etudes (Studienbibliothek) sous la signature V. 1. E 60. Une note du commencement du XVe siècle, écrite sur la reliure, nous indique comme propriétaire Georges Pálóczy qui l'a légué à l'Eglise d'Esztergom. Le bas du frontispice contient la reproduction de l'armoirerie Pálóczy dont la plus haute importance est que c'est sa première reproduction en couleur connue jusqu'ici. Dans le calendrier qui se trouve au commencement du Bréviaire

figurent aussi les saints de la Hongrie à leur place due et à la fin du livre de longues prières leur sont consacrées. Tout cela démontre avec une grande certitude que le livre était fait en Hongrie sur l'ordre de l'archevêque.

Le Missel se trouve dans la Bibliothèque du Musée National Hongrois sous le no. : Cod. lat. 359. C'est également une note qui nous l'indique comme propriété de l'archevêque Georges Pálóczy. Ce livre contient aussi les saints de la Hongrie. Les belles peintures exquises de ces manuscrits, faites dans la manière tchéco-autrichienne très à la mode en ce temps-là en Hongrie, sont, sans doute, d'une origine hongroise.

M. Paul Gulyás parle de *François Kazinczy et l'art de typographie Hongroise*. La renaissance littéraire dont le point de départ fut la tragédie d'Agis exerça une grande influence sur le développement de l'imprimerie hongroise. On fonda de nouvelles imprimeries et on consumma 25,000.000 feuilles de papier dans une année. Mais ce développement, malheureusement, n'était considérable qu'en fait de quantité, les jolis livres bien imprimés étaient très rares. Les écrivains eux-mêmes n'avaient pas un goût développé pour l'art de l'imprimerie et se contentaient très facilement. François Kazinczy, doué d'un goût sûr et délicat en fit une exception. Sa correspondance nous en fournit beaucoup de renseignements. C'est d'abord d'un imprimeur Viennois qu'il se trouva content, puis de l'illustre imprimeur hongrois, Samuel Falka de Bikfalva. Ce dernier, graveur de caractère de l'Imprimerie d'Université, le satisfaisait en tout point. Il le recommanda à Döbrentey (pour la revue „Erdélyi Museum“), à Berzsenyi et à d'autres. Il était très sévère pour lui aussi, car il exigea que Samuel Falka de Bikfalva fit de nouveaux caractères. Son plus grand désir était que l'édition complète de ses oeuvres soit imprimée par les caractères de Falka ; mais l'éditeur Trattner ne suivit pas les instructions de Kazinczy et ainsi la forme, l'extérieur de ses oeuvres ne contentèrent pas ses souhaits modestes. Selon lui, un bon livre exigeait du papier blanc et lisse, de l'encre d'imprimerie de première qualité et un bon correcteur. Il donnait des conseils semblables à ses amis. Il était l'élève le plus distingué de l'art de Gutenberg.

M. Eugène Rákosi fait dans son article intitulé „*Du moine copiste*“ un parallèle spirituel entre l'homme moderne cultivé qui, malgré toutes les merveilles de la technique, n'est pas heureux, et entre le moine simple et naïf du moyen-âge qui, copiant des livres et surtout le livre des livres, la Bible, jouissait du loisir et de la conscience paisible. M. Eugène Rákosi dresse une image vivante de ce moine copiste qui travaillait assidûment pendant des années à son oeuvre. A nos jours, cette heureuse simplicité d'âme ne se trouve que seulement parmi ces paysans dévots pour qui la Bible est encore „le livre“.

A. Ruppel : *La fête du Musée Gutenberg à Mainz*. A l'occasion de la fête Gutenberg en 1900, on a fondé le Musée Gutenberg qui devait servir à la fois à la mémoire de Gutenberg et assembler tout ce qui a rapport à sa découverte. Ce Musée formait alors une section de la Bibliothèque Municipale. Son développement en un musée spécial dont la possibilité était donnée par de riches donations, fut entravé par la guerre et il est encore une question d'avenir. A la fin du juin de cette année, le Musée fêtera son 25e anniversaire. A cette occasion, une publication internationale paraîtra, élaborée par 80 savants illustres du monde, spécialistes dans l'imprimerie ancienne et moderne. Cette publication sera le premier produit d'une collaboration savante internationale, après la guerre.

Entre autres publications on fera paraître une qui sera digne de l'attention des bibliophiles, intitulée : „*Le beau livre allemand*“ qui exposera le développement de l'imprimerie allemande dans les derniers 25 ans.

Antonio Widmar parle de *la seconde foire internationale de livres à Florence* qui aura lieu au Palais Pitti, au mois de mai et de juin de cette année et sera répétée comme „triennale“ de livres chaque troisième année. La foire de Florence suit l'exemple de celle de Leipzig, le „*Bugra*“ de l'année 1914, mais dans un cadre plus étroit et bien qu'elle tende à être internationale — toutes les nations y sont invitées, et c'est une bonne occasion surtout pour les petites nations de se rendre connues — en ce moment elle est d'un caractère italien. Son importance principale est que c'est une exposition de livres dont le but essentiel n'est pas du tout la vente. A la suite de l'„année sainte“, elle est complétée d'une exposition de peintures et de livres saints. Florence, ville d'art et de culture, est heureusement choisie

pour le lieu de cette foire dont les organisateurs, MM. : Enrico Bemporat, Giuseppe Fumagalli et Enrico Bartucci, sont des experts de premier rang.

M. *Désiré Rózsaffy* parle du *Livre français moderne*, à l'occasion de l'Exposition du Musée Galliéra à Paris. Depuis une dizaine d'années le livre français a réalisé, en ce qui concerne son aspect extérieur : papier, typographie, illustration, un progrès énorme. Ce progrès est dû à des raisons économiques et artistiques à la fois. Des éditeurs avisés surent tirer avantage des coïncidences heureuses et voilà qu'on peut parler de la renaissance du livre français. Le livre français moderne a non seulement atteint la perfection du livre allemand et anglais, mais les a dépassé même avec certaines de ces productions. Il se distingue par le goût, l'esprit, la hardiesse de ses illustrateurs qui forment une véritable pléiade de l'art français décoratif moderne.

L'Exposition Ronsard à la Bibliothèque Nationale, forme le sujet du second article de M. *Désiré Rózsaffy*. Exposition des plus instructives, organisée d'une façon modèle. L'image de Ronsard a été rendue toute vivante par cette idée fort ingénieuse d'avoir présenté au public les documents authentiques, caractéristiques et variés de l'époque, tels que : premières éditions des œuvres du maître, de la pléiade et de certains de leurs contemporains, dessins, peintures, gravures, médailles etc. Un excellent catalogue a rendu l'étude agréable à tous ceux qui désiraient être renseignés.

M. *Albert Gárdonyi* discute dans un article important les *Préjugés sur la valeur des livres*. La valeur des imprimés, nommés „incunables“, se base sur la date connue que M. Heim a fixée le premier. On a déjà plusieurs fois discuté, pour des raisons différentes, cette date, et M. Gárdonyi propose maintenant une date nouvelle, c'est à dire 1520, s'appuyant sur ce fait que c'est alors que le frontispice a reçu sa forme et sa place définitive. Quant aux livres hongrois, on a accepté comme date des livres précieux l'an 1711, qui était fixé par M. Charles Szabó. Après une critique bien fondée de cette date, M. Gárdonyi propose une autre pour les vieux livres hongrois, c'est 1790, l'an où commença une production littéraire plus étendue en Hongrie.

Livres ornés de dédicaces et d'autographes. M. *Joseph de Szalay* nous parle de sa Bibliothèque où se trouvent seulement des livres ornés de dédicaces et d'autographes en langue hongroise et étrangère.

Mme *Yolande Pukánszky-Kádár* présente des imprimés du XVIIIe siècle, relatifs au théâtre allemand de Pest et de Bude, de la riche collection de la Bibliothèque du Musée National Hongrois. Ces imprimés sont très caractéristiques, en ce qui concerne l'imprimerie de Pest et de Bude de ce temps-là. Etant des imprimés d'occasion et des livrets, ils ont un grand intérêt par rapport à Pest. L'article donne de nouvelles recherches bibliographiques sur Budapest au XVIIIe siècle et il s'occupe aussi des imprimés de point de vue de typographie et de contenu. Les imprimés jettent une vive lumière sur le goût du public de Budapest. Le plus intéressant de tous ces imprimés est un drame de Marinelli qui a pour sujet l'inondation de Pest en 1775 et qui peut être considéré comme le précurseur de la riche littérature hongroise née à la suite de la grande inondation de 1838.

Exposition en mémoire de Jókai au Musée National Hongrois. M. Antoine Sikabonyi rend compte de l'exposition des objets conservés dans la Bibliothèque du Musée National Hongrois ouverte à l'occasion de l'anniversaire centenaire de la naissance de Maure Jókai au Musée même. Il démontre les liens qui attachaient Jókai au Musée. C'est au seuil du Musée National Hongrois qu'il a lu, le 15 mars en 1848, au jour sacré de la lutte d'indépendance hongroise contre la tyrannie autrichienne, les fameux „12 paragraphes“, exigeant les droits de liberté qui furent les premiers produits de la presse libre. Ce fut un événement, d'une influence décisive, sur la vie de Jókai. C'est aussi du Musée qu'il faisait son dernier chemin et ce jour-ci était d'une grande importance pour nous, parce que sa figure inoubliable disparaissait pour toujours. Ces deux dates embrassent l'œuvre immense d'un des plus grands génies hongrois qui fécondait pour toujours la vie intellectuelle du pays. Mais le monde entier s'intéresse déjà de ses volumes. Parmi les différentes éditions, manuscrits et lettres, nous voyons des lettres écrites à Jókai par des personnages illustres de l'étranger, p. ex. : Emile Zola, Paul Hervieux, Edouard Sayous, Georges Brandes, Vaszilij Veretchaguine, Berthold Auerbach, Nishet Bain, le conservateur du British Museum, traducteur de Jókai qui a appris le hongrois par égard de notre poète, Paul Lindau, Jean Strauss, Berthe Suttner, Maria Letizia Bonaparte Wysee de Rute et d'autres. Nous y voyons aussi la lettre de M. Romain Rolland adressée

à Mme Macha Feszty, petite-fille de Jókai. Dans une vitrine, il se trouve les souvenirs du banquet donné par les auteurs français en 1900 à Paris à l'honneur de Jókai : entre autres aussi le manuscrit d'une poésie de Jókai que Monnet-Sully a déclamé et celui du toast de Xavier Mélet, écrivain français et aussi l'invitation de la fête. On y trouve toutes les traductions des œuvres de Jókai qui comprennent plus que 400 volumes et aussi les nouvelles éditions et les œuvres parues dans des revues étrangères. Cette exposition est le reflet de l'influence qu'un des plus grands écrivains hongrois a exercée sur le monde entier. C'est seulement devant la vitrine qui contient les souvenirs, les peintures de sa ville natale (les lettres des parents, les vues de la maison paternelle, du jardin où il passait son enfance heureuse, où il composa son premier roman et des tombeaux de ses parents) que l'on ressent une vive douleur.

Aujourd'hui à la suite du traité de paix de Trianon, Komárom, la ville natale du poète, cette ville purement hongroise fut détachée de la Hongrie et soumise aux Tchèques. Des photographies nous montrent le temple protestant où les Hongrois opprimés s'assemblaient de toute part pour rendre hommage au souvenir du grand poète, pour démontrer ainsi leur sentiment de solidarité.

L'auteur regrette que les représentations diplomatiques ne prenaient pas part à l'ouverture de l'exposition.

De l'article *Livres parus à l'étranger sur la Hongrie* nous relevons ici surtout deux publications étrangères pour tirer l'attention aux erreurs de ses auteurs savants. M. Eugène Horváth, dans son compte-rendu sur le livre de Graham W. Malbone, intitulé : *New Governments of Central-Europe*, indiquant ponctuellement les pages, énumère les erreurs de l'auteur. Il démontre que l'auteur prenait les faits des articles de journaux étrangers parus dans les Etats ennemis. C'est une erreur évidente, par exemple, d'affirmer que l'Autriche-Hongrie soit provenue comme une formation tout à fait nouvelle, sur la base de la convention de 1867. C'est faux de même que la Hongrie empêchât ses nationalités de réussir dans la vie politique. C'est de méconnaître la vérité que de calquer l'État Hongrois sur le système provincial d'Autriche et d'établir une constitution féodale (bien que le développement de la constitution hongroise n'en porte aucune trace) et de parler des boyards hongrois qui s'auraient opposés aux tendances démocratiques et aux aspirations politiques des nationalités. La peinture des événements qui ont suivis les révolutions est d'une nature discutable et la conclusion que la Hongrie n'ait rien appris depuis 1914, nous touche péniblement d'un étranger. C'est aussi totalement faux de faire naître la Petite Entente du désir de vengeance des Hongrois et c'est seulement l'écho de la propagande contre les Hongrois de prétendre que la révolution ne soit encore terminée en Hongrie. En parlant de la Tchéco-Slovaquie il trahit souvent que ses faits se reposent sur la presse franco-allemande de Prague subventionnée par le gouvernement Tchèque. Il méconnaît les rapports des Slovaques au mouvement d'indépendance des Tchèques et il se trouve en erreur en ce qui concerne le traitement des minorités non-Tchèques en Tchéco-Slovaquie. En parlant de la Yougoslavie, il ne sait pas que la Voïvodina était une partie intégrale de la Hongrie. On peut constater, en général, que M. Graham porte un jugement défavorable sur tout ce qui est hongrois. Ce fait s'explique parce qu'il se servait des peintures pleines de haine de nos ennemis.

Étienne Gombó destine son article à la nouvelle édition de l'œuvre de M. Lionel W. Lyde, intitulé : *The Continent of Europe*. L'auteur explique les changements en Europe central résultant de la réalisation du principe de „Self-determination“, mais si ce principe était réalisé au vrai sens du mot, il n'y aurait pas autant de changements. Il parle d'une grande sympathie de la Hongrie et ressent vivement les injustices causés par le traité de la paix. Mais il oublie parmi nos pertes les 1.100.000 Hongrois qui étaient attachés à la Roumanie, outre les „Székely“. Il indique 32% de perte territoriale bien que ce soit en réalité 67.3%, de même 42% de perte de terre labourable qui est en réalité 62.5% et 14% de perte de forêt qui est en réalité 85.5%. C'est une erreur grave qu'il suppose une seule Université à Budapest, et que ce soit l'aristocratie hongroise qui a causé la chute du pays par sa tyrannie et par son manque d'indépendance. C'est une grave erreur de fait que les Slovaques soient les descendants des Tchèques sauvés après la bataille de Montagne-Blanche. C'est dommage que chez cet auteur d'ailleurs bien avisé nous trouvons des faits faux de géographie et de statistique, en ce qui concerne le territoire de la Hongrie avant la paix.

Nous faisons encore mention d'un article qui traite une des institutions culturelles de la Hongrie, le Musée National Hongrois et qui rend compte de la vente aux enchères des doubles de sa Bibliothèque. A la suite des années pénibles de la guerre et des temps défavorables d'après guerre, la plus grande bibliothèque de la Hongrie se trouve dans un état déplorable. Sa dotation officielle est insuffisante et la société n'y prend pas grand intérêt. Que la Bibliothèque puisse se soutenir digne aux exigences de la vie scientifique, la direction générale fixa une vente aux enchères pour les doubles et les exemplaires triples. Cette vente aux enchères aura lieu en automne de cette année. On y vendra 40 incunables, 30 vieux livres hongrois (du XVIe et XVIIe siècle), 200 autres volumes, des éditions de luxe et de source et aussi des éditions premières des écrivains hongrois, comme l'œuvre de Georges Fejér: Codex diplomaticus Hungariæ ecclesiasticus ac civilis, 1829—1844. Ce sera une occasion favorable pour les bibliophiles hongrois et étrangers d'enrichir leur bibliothèque à la suite de cette vente aux enchères. Aussi assura-t-elle le développement tranquille de la Bibliothèque pour un long temps.

Dans un petit article, on évoque avec une grande tendresse les souvenirs du général américain *Bandholtz* qui mourut au commencement du mois de mai de cette année. En 1919, après la Commune, les troupes roumaines voulaient emporter les œuvres les plus estimées de la Bibliothèque du Musée National Hongrois. Les autos-chariots étaient déjà dans la cours du Musée et les soldats en tene de guerre étaient prêts à emporter les trésors de la Bibliothèque. Dans ces moments désespérés, le général *Bandholtz*, ennemi jusqu'ici, se montra comme un vrai ami de la Nation Hongroise. Grâce à son maintien énergique la Bibliothèque fut sauvée. La direction générale du Musée conserve le portrait du général magnanime, signé par lui-même, dans la salle de conseil.

M. Victor Akantisz exprime ses pensées sur les ornements de livre de Magyar Bibliofil Szemle. Les ornements de livre reproduisent les anciens ornements de livre hongrois. L'ornement du frontispice représente la couverture du Missel d'Esztergom de 1512 qu'un imprimeur hongrois fit à Venise. Les en-têtes et les initiales sont pris des imprimés de Bártfa, Kolozsvár, Debrecen, Gyulafejérvár, Vizsoly et de Nagyszombat du XVIe siècle.

M. Antoine Sikabonyi, directeur de la Bibliofil Szemle, s'adresse aux lecteurs dans l'article dernier de la revue. Il annonce le but de en ces mots: „La Revue Hongroise de Bibliophilie“ veut, par ses articles sérieux et scientifiques d'un intérêt général, assembler tous les bibliophiles et les élever, aussi veut-elle être le tribunal de la coopération littéraire de nos institutions scientifiques et culturelles et surtout prendre part aux mouvements internationaux de la bibliophilie et de la civilisation. Le directeur se souvient avec reconnaissance de l'approbation et de l'aide accordées par des notabilités et par la presse étrangères et hongroises.

BEKÜLDÖTT KÖNYVEK

Ady-könyv. Dokumentumok az Ady-kérdéshez. Budapest, 1924. (Amicus-kiadás.) — *Alapy Gyula: A szülőföld Jókai regényeiben.* Komárom, 1925. — *Alföldi András: Hogyan omlott össze a római védőrendszer Pannoniában.* Budapest, 1925. — *Berzeviczy Albert: Itália.* Budapest, 1924. (Franklin-kiadás.) — *Howard Carter és A. C. Mace: Tut-ankh-Amen sírja.* Ford. dr. *Balassa József.* Budapest, 1924. (Franklin-kiadás.) — *Erdösi Károly: Magyar könyvtermelés és világgönyvtermelés.* Budapest, 1922. — *Feszty Árpádné: A tegnap.* Budapest, 1924. (Légrády-kiadás.) — *Goethe: Faust.* Ford. *Kozma Andor.* Budapest, 1924. (Pantheon-kiadás.) — *Goethe szerelmei. I. Vallo-mások.* *Wildner Ödön* fordítása, *Rákosi Jenő* bevezetésével. Budapest, 1925. (Nova Irodalmi Intézet kiadása.) — *Sz. Gönczy Miklós: A mesebeli királyasszony, leánya a királykisasszony és még valaki.* Budapest, 1923. — *Gragger Róbert: Ungarische Jahrbücher.* Band IV, Heft 3—4. Berlin, 1924. — *Gulyás Pál: Magyar életrajzi lexikon. I. kötet, 1. füzet.* Budapest, 1925. (Lantos-kiadás.) — *Jókai Emlékkönyv.* Szerkesztették *Alapy Gyula dr. és Fülöp Zsigmond.* Komárom, 1925. — *Jókai Mór: Önmagáról.* Budapest, 1904. (Franklin-kiadás.) — *Jókai-breviárium.* Budapest, 1925. (Révai-kiadás.) — *Kémeri Sándor: Anatole France sétatái.* Budapest, 1925. (Dante-kiadás.) — *Tristan-L. Klingsor: Cézanne.* Ford. *Éber László.* Budapest, 1925. (Révai-kiadás.) — *Kovácsné, Huszár Jolán: Könnyeim. Tahitótfalva, 1924.* — *Kozma Andor: gróf Zichy Géza emlékezete.* Budapest, 1925. (Magy. Tud. Akad. kiadása.) — *Krúdy Gyula: Mesemondások Jókai Mórról.* Budapest, 1925. (Franklin-kiadás.) — *Macaulay: I. Írók, II. Tudósok, III. Allamalkotók.* Ford. *Salgó Ernő és Szász Károly.* Budapest, 1925. (Révai-kiadás.) — *Magyar Grafika: Szerk. Biró Miklós. VI. évf., III—IV. sz.* Budapest, 1925. — *Miklós vitéz (vitéz dr. Zerinváry Szilárd): Nádzugásos éjszaka-kon. Dombóvár, 1925. (Nemzedékek kiadása.)* — *Napkelet. Szerk. Tormay Cecile.* Budapest, 1925. I—VI. sz. — *Orbis Pictus Hungaricus. Szerk. Czákó Elemér.* Budapest, 1925. — *Pásztor Árpád: Tolsztoj tragédiája.* Budapest, 1925. (Athenaeum-kiadás.) — *Petőfi Sándor: Dalaim.* Budapest, 1909. (Franklin-kiadás.) — *Petőfi és Arany: A két bolond Istók.* Budapest, 1922. (Franklin-kiadás.) — *Miss Blanche Pikler and dr. Robert Braun: A list of all Hungarian books in trade.* Budapest, 1925. (Lantos-kiadás.) — *Podhradzsky György: A tótoklakta Felföld politikai és kultúrgeográfiája.* Budapest, 1924. (Studium kiadása.) — *Profestáns Szemle. Szerk. Zsinka Ferenc.* Budapest, 1925. I—VI. sz. — *Révay Mór János: Jogeset a szerzői jog köréből.* Budapest, 1924. — *Révész Béla: Ady Endre tragédiája. I.* Budapest, 1924. (Athenaeum-kiadás.) — *Revue des études Hongroises et Finno-Ougriennes: Dirigée par Zoltán Baranyai et Alexandre Eckhardt. I. année No. 1—2, 3—4, II. année No. 1, 2—3.* Paris, 1923, 1924. — *Robert Rey: Gauguin.* Ford. *Éber László.* Budapest, 1925. (Révai-kiadás.) — *Siklóssy László: A régi Budapest erkölce. III. köt.* Budapest, 1923. (Táltos-kiadás.) — *Tábori Kornél: Jókai regénye.* Budapest, 1925. (Tolnai Világlapja-kiadása.) — *Tóth László: Fraknói Vilmos.* Budapest, 1925. (Szerző kiadása.) — *Új Auróra. Irodalmi almanach az 1925. évre.* Szerk. dr. *Jankovics Marcell és dr. Dobai János.* Pozsony, 1925. — *Giorgio Vasari: A renaissance mesterei.* Ford. *Honti Rezső.* Budapest, 1924. (Győző Andor kiadása.) — *Világlexikon.* Budapest, 1925. (Enciklopédia Rt. kiadása.)

